

EMIGRATIE UIT NEDERLAND

Een verkennende studie naar de
emigratiemotieven van hoger
opgeleiden

REGIOPLAN
BELEIDSONDERZOEK

EMIGRATIE UIT NEDERLAND
Een verkennende studie naar de
emigratiemotieven van hoger opgeleiden

- eindrapport -

Dr. J. Klaver
Drs. J. Stouten
Drs. I. van der Welle

Amsterdam, december 2010
Regioplan publicatienr. 2004

Regioplan Beleidsonderzoek
Nieuwezijds Voorburgwal 35
1012 RD Amsterdam
Tel.: +31 (0)20 - 5315315
Fax : +31 (0)20 - 6265199

Onderzoek, uitgevoerd door Regioplan
Beleidsonderzoek in opdracht van het ministerie
van BZK.

VOORWOORD

Voor u ligt het rapport van het onderzoek naar de emigratiemotieven van zes groepen jonge hoger opgeleiden uit Nederland, te weten: autochtone Nederlanders, Turkse Nederlanders, Surinaamse Nederlanders, Marokkaanse Nederlanders, Afghaanse Nederlanders en Iraakse Nederlanders. Het rapport laat zien dat er een complex aan factoren ten grondslag ligt aan een beslissing om te emigreren en dat er verschillen zijn per herkomstgroep in de factoren die het meest van belang zijn.

In de afgelopen maanden hebben wij met vele (potentiële) emigranten uitgebreid gesproken over hun emigratieplannen en wat hen drijft om Nederland te verlaten. We hebben daarmee een waardevolle inkijk gekregen in hun persoonlijke situatie en motieven. Een dergelijk inzicht is essentieel om een gecompliceerd fenomeen als emigratie te kunnen doorgronden. Wij willen alle respondenten dan ook hartelijk danken voor hun medewerking aan dit onderzoek en de openhartigheid waarmee zij onze vragen hebben beantwoord.

Om respondenten te vinden met concrete emigratieplannen, hebben we vele organisaties benaderd die via hun eigen achterban of netwerk gezocht hebben naar geschikte respondenten voor ons. Dit bleek geen eenvoudige klus. Ook deze organisaties willen we bedanken voor hun inzet ten behoeve van dit onderzoek.

Onze dank gaat tevens uit naar de leden van de begeleidingscommissie die ons gedurende het onderzoek op een prettige wijze hebben ondersteund en geadviseerd.

Deze leden zijn:

- dhr. prof. dr. C. Choenni, ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, directoraat-generaal Wonen, Wijken en Integratie/Vrije Universiteit;
- dhr. dr. J. Dagevos, Sociaal en Cultureel Planbureau;
- mw. drs. N. Endema, Sociale Verzekeringsbank;
- dhr. drs. G. Fredriks, ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, directoraat-generaal Wonen, Wijken en Integratie;
- mw. drs. A. Odé, Nederlands Migratie Instituut/Landelijk Overleg Minderheden;
- mw. prof. dr. M. Schrover, Universiteit Leiden.

Tot slot bedanken we de interviewers voor hun enthousiaste inzet en de heer H. Nicolaas van het CBS voor het aanleveren van aanvullende emigratiecijfers voor de onderzoeksgroep die in dit onderzoek centraal stond.

Jeanine Klaver (projectleider)
Amsterdam, december 2010

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting	I
1 Inleiding	1
1.1 Verschillende vormen van emigratie.....	3
1.2 Verklaringen voor emigratie	4
1.3 Emigratiemotieven in dit onderzoek.....	7
1.4 Afbakening onderzoek en onderzoeksvragen	9
1.5 Onderzoeksaanpak	12
1.6 Leeswijzer	15
2 Emigratie in cijfers	17
2.1 Immigratie en emigratie in Nederland	17
2.2 Emigratie van autochtone Nederlanders	20
2.3 Emigratie van Turkse Nederlanders	23
2.4 Emigratie van Surinaamse Nederlanders	26
2.5 Emigratie van Marokkaanse Nederlanders.....	29
2.6 Emigratie van vluchtelingengroepen uit Nederland	32
2.7 Conclusie	37
3 Emigratiemotieven van autochtone Nederlanders	39
3.1 Achtergronden van de Nederlandse emigratie	39
3.2 Emigratiemotieven autochtone Nederlanders anno 2010..	41
3.3 Samenvatting en conclusies	58
4 Emigratiemotieven van Turkse Nederlanders	61
4.1 Achtergronden van de emigratie van Turken vanuit Nederland.....	61
4.2 Emigratiemotieven Turkse Nederlanders anno 2010	63
4.3 Samenvatting en conclusies	75
5 Emigratiemotieven van Surinaamse Nederlanders	77
5.1 Achtergronden van de emigratie van Surinamers vanuit Nederland.....	77
5.2 Emigratiemotieven Surinaamse Nederlanders anno 2010	80
5.3 Samenvatting en conclusies	92
6 Emigratiemotieven van Marokkaanse Nederlanders	95
6.1 Achtergronden van de emigratie van Marokkanen vanuit Nederland	95
6.2 Emigratiemotieven Marokkaanse Nederlanders anno 2010	98
6.3 Samenvatting en conclusies	110

7	Emigratiemotieven van Afghaanse en Iraakse Nederlanders	113
7.1	Achtergronden van de emigratie van vluchtelingen.....	113
7.2	Emigratiemotieven van Afghaanse Nederlanders	114
7.3	Emigratiemotieven van Iraakse Nederlanders.....	121
7.4	Samenvatting en conclusies	125
8	Conclusie	129
8.1	Emigratie vanuit Nederland.....	129
8.2	Gelaagde emigratiemotieven	130
8.3	Tot slot: waarom emigreren uit Nederland?.....	135
	Literatuur	137
	Bijlagen	145
Bijlage 1	Interviews stakeholders	147
Bijlage 2	Overzicht wervingskanalen.....	149
Bijlage 3	Overzicht respondenten.....	155

SAMENVATTING

In 2003 had Nederland voor het eerst sinds jaren te maken met een emigratieoverschot; er vertrokken in dat jaar meer mensen uit Nederland dan er binnenkwamen. In 2006, het voorlopige hoogtepunt in de recente emigratie vanuit Nederland, vertrokken ruim 130.000 ingezetenen uit Nederland. Daarna nam de emigratie overigens weer af en gecombineerd met een toenemende immigratie is er sinds 2008 weer sprake van een vestigingsoverschot. Sinds de jaren vijftig is de emigratie in samenstelling veranderd. Destijds betrof het vooral autochtone (pionier)migratie naar Australië, Nieuw-Zeeland en Canada. De hedendaagse emigratie bestaat voor twee derde uit allochtonen, zowel westers als niet-westers. Allochtonen emigreren vooral naar het land van herkomst of, in het geval van de tweede generatie, het land van herkomst van hun ouders.

De sterke toename van de emigratie in de eerste helft van de jaren 2000 bleef niet onopgemerkt. Het feit dat niet alleen eerstegeneratieallochtonen terugkeren naar het land van herkomst, maar dat ook hoger opgeleide (veelal Turkse) jongeren Nederland verlaten om zich te vestigen in het land van hun ouders, kreeg veel aandacht in de media. Vanuit de politiek werden herhaaldelijk vragen gesteld over de samenstelling van en de motieven achter de hedendaagse emigratie. Om de motieven van verschillende groepen emigranten in kaart te brengen, heeft het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties een verkennend onderzoek laten verrichten naar de emigratiemotieven van jonge hoger opgeleide emigranten onder zes bevolkingsgroepen, te weten autochtone Nederlanders, Turkse Nederlanders, Marokkaanse Nederlanders, Surinaamse Nederlanders, Afghaanse Nederlanders en Iraakse Nederlanders.

Dit rapport doet verslag van het onderzoek naar de aard en omvang van de recente emigratie en van de motieven die hedendaagse emigranten hebben om Nederland te verlaten. Het onderzoek richt zich op 20- tot 45-jarigen met een mbo-opleiding of hoger. Om een zo compleet mogelijk beeld te geven van de verschillende groepen zijn diverse methoden ingezet. Allereerst zijn met 75 (potentiële) emigranten diepte-interviews gehouden over hun emigratieplannen, hun binding met Nederland, de redenen om Nederland te verlaten en de aantrekkingskracht van het bestemmingsland. Het was niet voor alle groepen eenvoudig om voldoende respondenten te vinden. Uiteindelijk zijn 26 Nederlanders, 16 Turken, 13 Surinamers, 8 Marokkanen, 8 Afghanen en 4 Iraakzen geïnterviewd. Ten tweede is ter aanvulling een groeps gesprek gehouden met hbo-studenten van Marokkaanse afkomst en zijn voor de Surinaamse groep 26 jonge bezoekers van een bijeenkomst van een Surinaamse organisatie kort geïnterviewd over het thema emigratie. Ten derde zijn 23 gesprekken gevoerd met wetenschappers en vertegenwoordigers van organisaties die zich met emigratie bezighouden, of een goed beeld hebben

van de mate waarin het thema emigratie leeft bij hun achterban. Tot slot is voor een analyse van de aard en omvang van de emigratie gebruikgemaakt van cijfers van het CBS.

Aard en omvang van de emigratie

Het beeld dat uit de cijfers van het CBS naar voren komt, is dat circa de helft van de hedendaagse emigratie bestaat uit de leeftijdsgroep 20- tot 45-jarigen. Zij vormt bij alle herkomstgroepen dus een substantieel deel van de emigratie. Voor de Turken, Surinamers en Marokkanen geldt bovendien dat het aandeel in de emigratie van de eerste generatie veel groter is dan van de tweede generatie. Maximaal een derde van de emigratie van 20- tot 45-jarigen uit deze drie groepen betreft de tweede generatie. De rest betreft (r-)emigratie van de eerste generatie. Voor de Afghanen en Irakezen geldt dat de (r-)emigratie in deze leeftijdsgroep bijna alleen bestaat uit de eerste generatie.

De absolute omvang van de emigratie van de 20- tot 45-jarigen is bij de allochtone groepen uit dit onderzoek beperkt. In 2009 vertrokken 2149 jonge Turken uit Nederland, 817 jonge Surinamers, 1444 jonge Marokkanen, 454 jonge Afghanen en 977 jonge Irakezen. Het aantal autochtone emigranten in de van leeftijd 20 tot 45 jaar was in dat jaar 15.966. Ook relatief gezien is de emigratie beperkt, er is met andere woorden bij geen van de zes onderzochte groepen sprake van een massale emigratie van deze leeftijdscategorie. Voor de Nederlanders, Turken, Marokkanen en Surinamers geldt dat één procent of minder van deze leeftijdsgroep jaarlijks Nederland verlaat voor ten minste acht maanden. Voor de Afghanen en Irakezen ligt dit aandeel iets hoger met respectievelijk drie en vier procent. Daarbij geldt voor deze laatste twee groepen dat emigratie niet altijd vrijwillig is, maar het gevolg is van het niet (langer) beschikken over een verblijfstitel.

Het is niet bekend welk deel van de 20- tot 45-jarige emigranten hoger opgeleid is. Hierover zijn geen cijfers beschikbaar. Gezien de beperkte absolute aantallen emigranten is duidelijk dat er geen sprake is van een massaal vertrek van hoger opgeleide allochtone en autochtone Nederlanders uit Nederland.

De zes onderzochte groepen verschillen in de bestemmingen bij emigratie. Onder de jonge Turken, Surinamers en Irakezen is (r)emigratie naar het land van herkomst het meest populair. De jonge Marokkanen en Afghanen emigreren vaker naar de Nederland omringende landen, dan naar Marokko of Afghanistan. De jonge autochtone emigranten emigreren vooral naar de buurlanden, maar ook naar de Verenigde Staten en Australië.

Emigratiemotieven

Emigratie is een complex verschijnsel waarop verschillende factoren van invloed zijn. Om de gelaagdheid in motieven achter emigratie in kaart te kunnen brengen, is via diepte-interviews met (potentiële) emigranten verkend welke factoren op micro- en mesoniveau (persoonlijke leefsituatie,

maatschappelijke positie, sociaal netwerk en sociale relaties, identiteit en persoonlijkheid) en op macroniveau (kwaliteit van de fysieke ruimte, maatschappelijk en politiek klimaat, welvaartsstaat, ontwikkeling van economie en arbeidsmarkt) een rol spelen bij een beslissing om te emigreren. Daarbij is zowel gekeken naar factoren in Nederland als in het land van bestemming. In dit onderzoek staat emigratie op grond van een vrije keuze centraal. Verblijfsrechtelijke aspecten, die een reden kunnen zijn voor (r)emigratie, zijn daarom niet in dit onderzoek betrokken. Voor de twee vluchtelingengroepen in dit onderzoek geldt dan ook dat alleen (potentiële) Afghaanse en Iraakse emigranten zijn bevestigd met een permanente verblijfsvergunning of de Nederlandse nationaliteit.

De uitkomsten van het onderzoek laten zien dat voor alle zes onderzochte groepen sprake is van een combinatie van motieven op micro-/meso- en macroniveau. Wel zijn er duidelijke accentverschillen tussen de onderzochte groepen in welke motieven dominant zijn in de emigratie. Het onderstaande geeft per onderzochte groep aan wat de belangrijkste emigratiemotieven zijn.

Autochtone Nederlanders

Doorslaggevend voor de autochtone respondenten zijn de fysieke en sociale ruimte als push- en als pullfactor op macroniveau. Voor veel autochtone Nederlanders zijn het gebrek aan rust, ruimte en natuur de belangrijkste redenen om Nederland te verlaten. Daarnaast spelen sociale omgangsvormen, de drukte en stress die zij ervaren in de Nederlandse samenleving een rol in de emigratiebeslissing. Op micro- en mesoniveau zijn andere factoren van invloed op de emigratie, zoals eerdere ervaringen in het buitenland, een hang naar avontuur en de levensfase waarin men zich bevindt.

De maatschappelijke positie in Nederland van de autochtone emigranten is vaak goed. Men heeft een baan, een huis en een sociaal netwerk. Desondanks leeft het gevoel dat de kwaliteit van leven beter kan. Levensvervulling, zelfontplooiing en een mooiere omgeving met rust en ruimte zijn drijvende factoren achter deze emigratie. In de landen waarnaar autochtone emigranten vertrekken, verwachten zij vooral meer rust en ruimte en een minder gejaagd bestaan te vinden.

Turkse Nederlanders

Voor de Turkse Nederlanders zijn de groeiende Turkse economie en de mogelijkheden op de Turkse arbeidsmarkt de belangrijkste pullfactoren voor emigratie. Het politieke en, in iets mindere mate, het sociale klimaat in Nederland zijn de belangrijkste pushfactoren. De verharde toon van het integratiedebat, het gevoel niet welkom te zijn en als groep te worden weggezet, zet velen aan om na te denken over emigratie.

Daarnaast spelen er allerlei factoren op microniveau een rol. Belangrijke aspecten daarvan zijn het zich niet volledig thuis voelen in Nederland, de aanwezigheid van familie in Turkije, maar ook de levensfase waarin men zich bevindt als factoren die meespelen in de beslissing om te emigreren.

Essentieel is echter dat de Turkse hoger opgeleiden voor zichzelf goede kansen zien in Turkije om hun maatschappelijke positie te verbeteren. De mogelijkheid op een goede baan in Turkije en een hogere levensstandaard zijn vaak de concrete aanleiding om ook daadwerkelijk te vertrekken.

Surinaamse Nederlanders

Voor de Surinaamse Nederlanders is het sociale klimaat doorslaggevend, zowel als push- en als pullfactor. Het drukke levenstempo in Nederland is, net als voor veel autochtone Nederlandse emigranten, een belangrijke reden voor vertrek. Zij zoeken in Suriname (en in sommige gevallen andere landen in die regio) een betere levenskwaliteit door meer rust, tijd voor sociale contacten en een minder gehaaste levensstijl. Het politieke klimaat in Nederland wordt in veel mindere mate dan onder de Turkse Nederlanders als reden genoemd voor vertrek. Ook voor de Surinaamse Nederlanders geldt dat er daarnaast allerlei factoren op micro-/mesoniveau een rol spelen. Persoonlijke en familieomstandigheden zijn vaak een directe aanleiding om emigratieplannen te concretiseren. Daarnaast spelen emotionele verbondenheid en gevoelens van nostalgie mee als emigratiemotief. Voor sommigen, met name ondernemers, geldt dat Suriname hun goede economische mogelijkheden biedt, maar deze factor is veel onzekerder dan bij de emigratie van Turkse Nederlanders.

Marokkaanse Nederlanders

Net als voor de Turkse Nederlanders zijn het sociale en politieke klimaat in Nederland een belangrijke pushfactor voor de emigratie van Marokkaanse Nederlanders. De (potentiële) vertrekkers voelen zich door de politieke en sociale situatie in Nederland niet langer prettig in Nederland. Dit is in combinatie met persoonlijke motieven, zoals de aanwezigheid van familie en een gevoel van culturele verbondenheid, aanleiding voor vertrek. Voor sommigen geldt dat zij voor zichzelf betere kansen op de arbeidsmarkt zien in Marokko, maar op macroniveau is geen sprake van een aantrekkingskracht van de Marokkaanse economie. De beperkte economische mogelijkheden die Marokko biedt voor de hoger opgeleide Marokkaanse Nederlanders is voor velen een belangrijke barrière om juist niet te emigreren. Het niet spreken van de taal (Arabisch en/of Frans), het ontberen van een goed netwerk om een baan te vinden en de vaak onvoldoende aansluiting tussen de opleidingen in Nederland en de Marokkaanse arbeidsmarkt, maakt emigratie voor hen een weinig aantrekkelijke en niet-haalbare optie. De aantrekkingskracht van Marokko ligt voor veel (potentiële) vertrekkers meer in sociale factoren, hoewel deze ook niet eenduidig positief worden beoordeeld.

Afghaanse en Iraakse Nederlanders

Voor de twee onderzochte vluchtelingengroepen zijn de sociale, politieke en economische situatie in het land van herkomst belangrijke voorwaarden om (r)emigratie te overwegen. Veiligheid en enige bestaanszekerheid zijn essentieel voor een eventuele terugkeer. Niet alle emigratie van de Afghanen en Irakezen is gericht op terugkeer. Veel emigratie uit deze groepen bestaat

uit doormigratie of pendelmigratie, juist vanwege het ontbreken van een veilige situatie in het land van herkomst.

Met name de (relatief oudere) vluchtelingen die de aansluiting op de Nederlandse arbeidsmarkt niet hebben gemaakt, noemen de beperkte kansen op de Nederlandse arbeidsmarkt als belangrijke pushfactor bij zowel doormigratie als remigratie. Het sociale en politieke klimaat in Nederland komt niet prominent naar voren als reden om Nederland te willen verlaten. Uiteraard geldt ook voor deze groepen dat allerlei factoren op micro- en mesoniveau de emigratiebeslissing beïnvloeden, zoals de aanwezigheid van familie in het land van herkomst, het zich in Nederland niet helemaal thuis voelen, maar ook de behoefte om een bijdrage te leveren aan de wederopbouw van het herkomstland.

1 INLEIDING

De afgelopen jaren was Nederland na lange tijd weer een emigratieland. Na een daling van de emigratie eind jaren negentig nam de emigratie in het nieuwe millennium snel toe. Er vertrokken meer mensen uit Nederland, dan dat er binnenkwamen. Het aantal emigranten is inmiddels vele malen hoger dan in de jaren vijftig toen de massale emigratie naar Australië, Nieuw-Zeeland en Canada op gang kwam. Ook is de samenstelling van de huidige groep emigranten heel anders dan in de naoorlogse periode. In de naoorlogse periode ging het vooral om autochtone pioniermigranten, maar tegenwoordig bestaat de groep emigranten ook grotendeels uit immigranten en vluchtelingen en hun kinderen die, al dan niet vrijwillig, terugkeren naar het herkomstland, alsmede studenten en pensioenmigranten.

Deze recente emigratie bleef niet onopgemerkt. Journalisten en politici stortten zich op de vraag welke verhalen er schuilgaan achter de cijfers en wie nu eigenlijk vertrekken. Het krantenartikel *Liever terug naar Turkije* laat zien dat niet alleen Turkse immigranten die het in Nederland niet hebben gemaakt terugkeren naar hun moederland, maar dat ook onder de Turks-Nederlandse elite de wens speelt om terug te keren. Ook voor televisiemakers spreekt het thema emigratie tot de verbeelding. In programma's met de veelzeggende titels 'Het roer om', 'Ik vertrek' en 'Grenzeloos verliefd' wordt in diverse afleveringen een beeld geschetst van hoe het emigranten vergaat in hun nieuwe woonland. De politiek volgt de berichten over de migratie op de voet, omdat selectieve migratie grote gevolgen kan hebben voor de toekomst van Nederland. De immigratie naar Nederland is de laatste jaren uitgebreid in kaart gebracht, wat betreft herkomst en opleiding. Over de groep vertrekkers is veel minder bekend. De berichten over de stijging van de emigratie uit Nederland leidden herhaaldelijk tot Kamervragen over de samenstelling van, en de motieven achter deze emigratie.¹ Zijn het vooral de hoger opgeleiden en specialisten die Nederland verlaten en is de Nederlandse kenniseconomie nog wel aantrekkelijk voor hoger opgeleiden? En waarom kiezen juist ook hoogopgeleide allochtonen voor terugkeer naar het land van herkomst? Vertrekken zij omdat ze daar goede kansen zien, of is het een gevolg van onvrede met het maatschappelijke en politieke klimaat in Nederland? Om de motieven van verschillende groepen emigranten in kaart te brengen, zegde de toenmalige minister van Wonen, Wijken en Integratie in 2008 toe om een

¹ Vragen van het Kamerlid Ten Hoopen (CDA) aan de minister van Economisch Zaken over de aantrekkelijkheid van Nederland voor hoger opgeleide allochtonen. Tweede Kamer, vergaderjaar 2009-2010, Aangangsels 1107, vragen van de leden Wilders en Fritsma (PVV) over de toenemende emigratie vanuit Nederland, Tweede Kamer, vergaderjaar 2006-2007, Aangangsels, vraag van Pechtold (D66) over de vertrekmotieven van hoogopgeleide allochtonen tijdens het Algemeen Overleg Rassendiscriminatie, Tweede Kamer, vergaderjaar 2008-2009, 30 950, nr. 13.

verkennd onderzoek te doen naar de emigratiemotieven van hoger opgeleiden.²

De vraag waarom hoger opgeleiden Nederland verlaten en of er verschillen zijn tussen de emigratiemotieven van allochtonen en autochtonen staat centraal in dit onderzoek. Naar de motieven van de huidige emigranten is nog weinig onderzoek verricht. Een recent onderzoek van het NIDI biedt een eerste inzicht in de emigratiemotieven van autochtone Nederlanders. Hieruit blijkt dat voor Nederlanders vooral de kwaliteit van de samenleving het doorslaggevende motief is om Nederland te willen verlaten. Het gaat dus niet zozeer om de eigen sociaaleconomische leefsituatie als wel om de kwaliteit van de publieke ruimte. Vooral het gebrek aan ruimte, stilte en natuur zet Nederlanders ertoe aan om te emigreren. Een aantal recent verschenen onderzoeken onder migranten bieden aanknopingspunten dat voor deze groep mogelijk andere motieven doorslaggevend zijn. Het verharde maatschappelijke klimaat als reden om te willen emigreren, komt in meerdere onderzoeken terug (Bochove e.a. 2009, Motivaction 2009). Ook bevestigen deze onderzoeken dat de allochtone elite emigratie naar het land van herkomst overweegt. Een wens om te vertrekken, betekent echter nog niet dat mensen daadwerkelijk vertrekken. De onvrede over het maatschappelijke klimaat hoeft ook niet het enige of doorslaggevende motief te zijn voor emigratie. Het ministerie van BZK wil door middel van een verkennd onderzoek inzicht krijgen in de emigratiemotieven van zowel autochtone Nederlanders als de emigratiemotieven van Turkse, Marokkaanse, Surinaamse, Iraakse en Afghaanse Nederlanders. Door de motieven van deze groepen te onderzoeken, kan inzicht worden verschaft in de achtergrond van een groot deel van de huidige emigratie en kan worden bekeken of de motieven verschillen tussen bevolkingsgroepen. Het verkennende karakter van het onderzoek is ook vooral bedoeld om het complex aan factoren dat van invloed is op de beslissing om te emigreren bloot te leggen.

Dit hoofdstuk schetst het kader waarbinnen dit onderzoek is uitgevoerd. Paragraaf 1.1 gaat in op de vraag welke vormen van emigratie kunnen worden onderscheiden. Paragraaf 1.2 ontrafelt op grond van de literatuur en bestaande onderzoeken migratie en migratiebeslissingen. De derde paragraaf geeft aanknopingspunten hoe in dit onderzoek wordt gekeken naar emigratiemotieven. Vervolgens worden in paragraaf 1.4 de onderzoeksvragen vermeld en de centrale begrippen afgebakend. Paragraaf 1.5 gaat in op de onderzoeksaanpak. In de laatste paragraaf volgt een leeswijzer voor dit rapport.

² Algemeen Overleg Rassendiscriminatie, Tweede Kamer, vergaderjaar 2008-2009, 30 950, nr. 13.

1.1 Verschillende vormen van emigratie

In 2009 verlieten ruim 110.000 mensen Nederland. Achter dit algemene emigratiecijfer gaan echter verschillende typen emigratie schuil. Het onderscheiden van de verschillende typen is belangrijk voor het duiden van migratie. De emigratie verschilt op grond van (1) duur, (2) fase, (3) doel en (4) oorzaak.

Op grond van de duur van de emigratie kan het klassieke onderscheid worden gemaakt tussen permanente en tijdelijke emigratie. Als gevolg van goedkope en veelzijdige transportmogelijkheden, snelle internetverbindingen en de internationalisering van bepaalde segmenten van de arbeidsmarkt is dit onderscheid overigens veel minder goed te maken dan voorheen. Grote afstanden zijn gemakkelijker te overbruggen en permanent vertrekken is lang niet altijd noodzakelijk. In een boek uit begin jaren tachtig vroeg één van de auteurs zich zelfs al af of er eigenlijk nog emigratie bestaat, omdat emigratie tegenwoordig veel minder 'absoluut' is en veel mensen weer terugkeren of pendelen. "Emigratie is met de moderne verbindingen veel meer een soepele heen-en-weerbeweging geworden", stelde hij (Hofstede 1983:47). De 'soepele heen-en-weerbeweging', zoals Hofstede het benoemt, wordt pendelmigratie genoemd, een situatie waar veelvuldig heen en weer wordt gereisd tussen twee (of meerdere) landen. Ook remigratie is vaak niet definitief en onttaardt in pendelmigratie. In een artikel over de emigratie van middenklasse Chinese migranten vanuit Canada naar Hong Kong concluderen Ley en Kobayashi (2005) dat remigratie voor deze hypermobiele groep eigenlijk niet een afdoende beschrijving is. Zij wonen op dit moment in Hong Kong, maar opnieuw emigreren is zeker niet uitgesloten. Zodra zich weer een nieuwe levensfase aandient, wordt de beslissing opnieuw gemaakt. Naast terugkeren of pendelen zijn er ook groepen die na de eerste emigratie doormigreren naar een ander land.

Dit komt bijvoorbeeld veel voor bij vluchtelingen. Het eerste land van vestiging is lang niet altijd het land van definitieve vestiging. Zo zijn grote groepen Somaliërs die zich in eerste instantie in Nederland of Denemarken hadden gevestigd uiteindelijk doorgemigreerd naar Engeland (Valentine e.a. 2009, Van den Reek en Hussein 2003, Klaver en Van der Welle 2009).

Naast duur wordt in de migratieliteratuur vaak onderscheid gemaakt naar de fase waarin de migratie zich bevindt. Pioniermigranten zijn de voorhoede. Deze groep heeft in het bestemmingsland geen sociaal netwerk om op terug te vallen, waardoor emigratie grote risico's met zich meebrengt. Als eenmaal een grote groep pioniermigranten zich in een bepaald land heeft gevestigd, kan kettingmigratie op gang komen van arbeidskrachten, familieleden en vrienden (MacDonald en MacDonald 1964, Massey 1990, Faist 1997). Aan de hand van het doel van emigratie kunnen ook verschillende typen worden onderscheiden, denk bijvoorbeeld aan pensioenmigratie, studiemigratie, arbeidsmigratie en gezinsmigratie.

Tot slot kan de oorzaak van de emigratie verschillen. Het kan om vrijwillige en gedwongen migratie gaan. De nadruk ligt op de aanwezigheid of afwezigheid van (psychische) dwang. Migratie als gevolg van deportatie, verbanning en uitwijzing zijn overduidelijke voorbeelden van gedwongen emigratie, evenals emigratie als gevolg van geweld tegen etnische, culturele of religieuze minderheden (Faist 2000).

De verwachting is dat het type emigratie van invloed is op de factoren die doorslaggevend zijn bij de migratiebeslissing en het soort motieven dat een rol speelt.

1.2 Verklaringen voor emigratie

Factoren op micro-, meso- en macroniveau beïnvloeden migratie. De migratiebeslissing van een individu (microniveau) is ingebed in een sociale context (meso-niveau) en gebaseerd op onderliggende macrostructurele omstandigheden (Haug 2008, Faist 2000). Om emigratiebeslissingen te doorgronden, is het belangrijk deze drie niveaus in ogenschouw te nemen.

1.2.1 Migratie als individuele en huishoudstrategie

Vanuit traditionele economische modellen die werden gebruikt voor het verklaren van arbeidsmigratie wordt internationale migratie verklaard aan de hand van inkomens- en loonsverschillen tussen het land van herkomst en de landen van bestemming (Todaro 1969). Het uitgangspunt is dat de migratiebeslissing door individuen wordt gemaakt, die een rationele afweging maken tussen kosten en baten. De migratie-investering (de reis, zoeken naar werk, leren van een nieuwe taal, psychologische kosten door verbreken van banden) wordt afgezet tegen de verwachte financiële, sociale of psychische opbrengsten. Deze theoretische benadering gaat uit van permanente emigratie om de eigen situatie te verbeteren.

De theoretische stroming die bekend staat als de *New economics of labour migration* (NELM) verlegde de nadruk van het individu naar het huishouden. Vanuit dit perspectief wordt het antwoord op de vraag waarom mensen emigreren niet gezocht in de afweging van een enkel individu, maar in hoe de afweging wordt gemaakt binnen het huishouden (Stark en Bloom 1985, Stark 1991). Migratie is bovenal een familiestrategie, waarin verwachtingen, voorkeuren en mogelijkheden voor de verschillende gezinsleden meetellen en worden afgewogen. Een huishouden probeert door middel van migratie het huishoudensinkomen te differentiëren om zo risico's te spreiden. Deze theoretische benadering gaat uit van tijdelijke emigratie tot de gestelde doelen

zijn bereikt. Ook terugkeer wordt in deze benadering gezien als een bewuste strategie, die het gevolg is van succes of van mislukking afhankelijk van het doel van de oorspronkelijke migratie. Terugkeer is het gevolg van succes als het doel van de oorspronkelijke migratie was slechts tijdelijk in het buitenland te verblijven en daarna weer terug te keren. Zij hebben bijvoorbeeld genoeg gespaard om in het herkomstland in hun persoonlijke behoeften en die van hun familieleden te voorzien (Waldorf en Esparza 1991, Cassarino 2004). Het is het gevolg van mislukking indien de beoogde doelen van de oorspronkelijke emigratie niet zijn bereikt. Het is deze migranten niet gelukt te integreren in de nieuwe samenleving en daarom keren zij terug (Cassarino, 2004).³

Voortbordurend op de kosten-batenafweging is menselijk kapitaal een belangrijk aspect voor het verklaren van wie wel en wie niet de keuze maakt om te emigreren. Het uitgangspunt is dat hoger opgeleiden en mensen die gezond zijn de investering die emigratie vraagt gemakkelijker terugverdienen en daardoor meer geneigd zijn om te emigreren. Daarnaast zijn voor hoogopgeleiden de kansen op de internationale arbeidsmarkt groter, omdat daar meer mogelijkheden zijn om te specialiseren dan op de binnenlandse arbeidsmarkt (Van Dalen en Henkens 2007). Ook de rol van leeftijd kan op eenzelfde manier worden bekeken. Over het algemeen wordt ervan uitgegaan dat vooral de jongeren de neiging hebben te emigreren. Hoe jonger de migrant, hoe langer deze de kans heeft om de 'investering' die de emigratie met zich meebrengt terug te verdienen (Van Dalen en Henkens 2007).

Vanuit de sociologische en psychologische literatuur is kritiek op het terugbrengen van de migratiebeslissing tot een rationele afweging en wordt aandacht gevraagd voor de rol die emoties en persoonlijkheid spelen in de emigratiebeslissing (Berry 2001, De Jong 2000). Uit onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat de etnische identiteit van migrantengroepen een cruciale factor is in het ontwikkelen van transnationale activiteiten en bepalend voor transnationale, hybride identiteiten (Cassarino 2004, Portes 1999). De etnische identiteit en het gevoel van verbondenheid dat daarmee samenhangt, kunnen een belangrijke motivator zijn om te (r)emigreren, zonder dat daar een zorgvuldige afweging wordt gemaakt tussen de kosten en de baten. De verwachting is dan dat vooral degenen die zich sterk identificeren met de eigen etnische groep voor terugkeer naar het herkomstland kiezen. De sociaalpsychologische literatuur over migratiemotieven besteedt aandacht aan de karaktereigenschappen die de kans op emigratie vergroten en het aanpassingsvermogen van migranten in de nieuwe samenleving bepalen. Twee persoonlijkheidskenmerken of competenties komen terug als verklaring waarom mensen emigreren en in hoeverre het hen lukt te integreren en een bestaan op de bouwen in een nieuwe cultuur: de avonturiers (sensation seekers) en de zelfbewusten (Van Dalen en Henkens 2008, Horvath en

³ Met name vanuit de hoek van genderstudies is overigens veel kritiek geuit op de focus op het huishouden als belangrijkste strategische actor in de beslissing rondom migratie. Deze benadering zou namelijk te weinig recht doen aan verschillen in belangen binnen huishoudens (Bruce, 1989).

Zuckerman 1993, De Gaande Man 1958). De avonturiers zijn bereid om meer risico's te nemen en zien eerder de kansen dan de potentiële bedreigingen van emigratie. De zelfbewusten/zelfredzamen hebben vertrouwen dat zij het zullen redden in de nieuwe situatie.

1.2.2 Sociale netwerken als drijvende kracht achter migratie

Emigratie kan niet afdoende worden verklaard door alleen te kijken naar de individuele overweging van de emigrant. Vanaf de jaren tachtig komt er steeds meer aandacht voor de sociale context waarbinnen migratie ontstaat. Een netwerkperspectief op migratie benadrukt de rol van sociale relaties en sociaal kapitaal in het ontstaan van migratie. Het uitgangspunt is dat niet alleen meerdere stemmen en afwegingen binnen een huishouden inzicht geven in waarom mensen vertrekken, maar ook de positie van een persoon of huishouden in een sociaal netwerk. Een migratienetwerk bestaat uit persoonlijke relaties van migranten met familie, vrienden en kennissen. Ze fungeren, bewust of onbewust, als een bron van informatievoorziening, wederzijdse hulp en bieden mogelijkheden voor het vinden van bijvoorbeeld werk of huisvesting. Onderdeel zijn van deze sociale netwerken vergemakkelijkt migratie omdat het de kosten en risico's van het vertrek reduceert (Massey e.a. 1998, Brettell en Hollifield 2000). Een sociaal netwerk van vrienden en familie in het buitenland vergroot dan ook de kans op (r)emigratie (Massey 1999, Haug 2008, Frijda, 1960). Omdat een dergelijk netwerk in het land van bestemming de kosten van migratie en integratie in beperkt, wordt wel aangenomen dat hoe omvangrijker het sociale netwerk in het bestemmingsland hoe groter de migratiegeneigdheid (Massey 1999, Van Dalen en Henkens: 34). Ook zijn er aanwijzingen dat niet alleen een sociaal netwerk in het bestemmingsland, maar ook een internationaal sociaal netwerk van vrienden die in verschillende delen van de wereld wonen de kans op emigratie vergroot (Haug 2008).

De sociale netwerken kunnen dus fungeren als een migratiekanaal. Iedere nieuwe migrant creëert nieuwe connecties tussen het land van vestiging en het land van herkomst, en creëert daarmee nieuwe migranten. Als veel mensen emigreren, kan in een samenleving een cultuur van emigratie ontstaan, waarbij migratie een belangrijk onderdeel wordt van de levensstijl van een gemeenschap. Voor vele jongeren wordt emigratie een *rite de passage*, en degenen die deze stap niet maken, worden gezien als lui, niet ondernemend en *undesirable* (Reichert 1982 in Massey 1999).

De verwachting vanuit de socialenetwerktheorie is dat migratie minder selectief wordt naarmate er meer mensen zijn geëmigreerd naar een bepaalde bestemming. De inspanningen die pioniermigranten zich moeten getroosten om te emigreren en zich te vestigen in een nieuwe land zijn immers groter dan voor de volgmigranten die kunnen terugvallen op al bestaande sociale relaties en voorzieningen. Dit betekent dat menselijk kapitaal een belangrijkere rol speelt bij pioniermigratie, en dat voor remigratie het sociale kapitaal erg belangrijk is (Haug 2008).

1.2.3 Structurele factoren

Een structurele benadering van migratie benadrukt naast het niveau van migranten en hun huishouden, ook de rol van de sociale, politieke en economische context waarbinnen de migratiebeslissing wordt gemaakt (Cerase 1974, Gmelch 1980). Migratie is niet alleen het gevolg van een individuele afweging van migranten of van hun sociale kapitaal. Het is een gevolg van structurele factoren die grotendeels buiten de eigen controle van individuen liggen. Deze structurele factoren zijn de economische situatie, het migratiebeleid, de culturele context, demografie en ecologie (Haug 2008). Migratie is zowel een reactie op negatieve omgevingsfactoren in het woonland (bijvoorbeeld milieuproblemen, discriminatie of overbevolking), als op positieve omgevingsfactoren in het land van bestemming (bijvoorbeeld aantrekkelijke arbeidsmarkt, ruimte, migratiebeleid). De staat moet daarbij niet vergeten worden als belangrijke factor in de omvang en richting van migratie (Cornelius e.a. 1994, Massey 1999*). Nationaal beleid en wetgeving bepalen nog altijd in sterke mate welke migranten worden toegelaten. Nederland heeft bijvoorbeeld een speciale regeling voor kennismigranten die het gemakkelijker maakt voor hooggekwalificeerde arbeidskrachten van buiten de Europese Unie om zich te vestigen in Nederland. En bijvoorbeeld Australië hanteert een puntensysteem voor het toekennen van verblijfsvergunningen, waarbij beroepsgroep en leeftijd een belangrijke rol spelen. Andersom voeren staten soms ook terugkeerbeleid gericht op de retourmigratie van migranten naar de landen van herkomst. De Nederlandse overheid subsidieerde de naoorlogse emigratie van de jaren vijftig (Obdeijn en Schrover 2008, Schrover en Van Faassen 2010). En in de jaren zeventig faciliteerde de overheid het Remplod-project gericht op remigratie naar onder andere Marokko in het kader van ontwikkelings-samenwerking (Obdeijn en Schrover 2008). Vanaf midden jaren tachtig werd remigratie gefaciliteerd in het kader van de Remigratieregeling en, vanaf 2000, met de Remigratiewet. Daarnaast hebben ook verschillende emigratielanden bepaalde regelingen die de terugkeer van (voormalige) landgenoten te vergemakkelijken en beleid dat direct of indirect terugkeer van vooral ook hoger opgeleiden en potentiële investeerders te stimuleren (Gamlen 2008, Van der Welle 2006). Rondom de periode van onafhankelijkheid probeerde bijvoorbeeld Suriname hoogopgeleiden tot terugkeer te bewegen. De Turkse overheid stimuleert bijvoorbeeld terugkeer doordat niet-onderdanen geen onroerend goed mogen bezitten, waardoor het voor Nederlandse ondernemers aantrekkelijk is om een Turks-Nederlandse partner te zoeken die zich in Turkije wil vestigen.

1.3 Emigratiemotieven in dit onderzoek

Op grond van eerdere onderzoeken naar migratiemotieven en de bestaande theorieën over internationale migratie onderscheidt dit onderzoek motieven die zich vooral in het privé-domein (micro-/mesoniveau) bevinden en motieven die zich vooral in het publieke domein (structureel niveau) bevinden (zie ook Van

Dalen en Henkens 2008, tabel 3.1). De emigratiemotieven kunnen gebaseerd zijn op de situatie en persoonlijke ervaringen in het woonland (pushfactoren) of op de situatie en persoonlijke ervaringen in of verwachtingen van het land van bestemming (pullfactoren). Emigratiemotieven zijn vaak complex en vaak speelt niet één motief maar spelen meerdere motieven een rol en zijn er zowel pushfactoren als pullfactoren die meespelen in de migratiebeslissing. De verwachting is dat voor autochtonen, migranten en vluchtelingengroepen andere factoren doorslaggevend zijn bij de migratiebeslissing.

Privédomein

Emigratiemotieven in het privédomein hebben vooral te maken met de leef-situatie (wonen, werk en inkomen) van de emigrant en zijn of haar huishouden, het sociale netwerk en andere individuele factoren zoals identiteit, gezondheid en persoonlijkheidskenmerken. Met betrekking tot de leefsituatie gaat het over de individuele afweging van mogelijkheden op en aantrekkelijkheid van de arbeidsmarkt of woningmarkt in het land van bestemming en het woonland.

Ook sociale relaties kunnen zowel push- als pullfactor in het migratieproces zijn. Familie en vrienden in het bestemmingsland kunnen een reden zijn voor emigratie, bijvoorbeeld door heimwee naar de familie of doordat een familielid zorg nodig heeft. De verwachting is dat de aanwezigheid van familieleden een bepalende factor is voor de emigratie van migrantengroepen naar het herkomstland. In het onderzoek naar de emigratiemotieven van tweede generatie Brits-Barbadiaanse migrantenjongeren naar Barbados was de aanwezigheid van familie of partner het meest voorkomende motief (Potter 2005). Door steeds goedkoper en sneller internationaal verkeer en de toegenomen internationale communicatiemogelijkheden, bijvoorbeeld de beschikbaarheid van snelle internetverbindingen, zullen sociale relaties in het buitenland mogelijk ook een steeds belangrijker vertrekmotief zijn voor autochtonen. Ook zij hebben steeds vaker een grensoverschrijdend sociaal netwerk.

Conflicten binnen of tussen families in de gemeenschap of sociale druk om inkomen te vergaren in het buitenland kunnen pushfactoren zijn voor emigratie. De Haas (2010) wijst erop dat negatief sociaal kapitaal een belangrijk motief kan zijn voor pioniermigranten. Pioniermigranten zijn vaak meer non-conformistische persoonlijkheden wat zich bijvoorbeeld uit in het zich verzetten tegen sociale conventies. In aanvulling hierop kan ook een gebrek aan sociale wortels in de gemeenschap van invloed zijn op emigratie (De Gaande Man, 1958).

Andere persoonlijke redenen om te vertrekken zijn bijvoorbeeld de eigen gezondheid, een zucht naar avontuur of een sterke etnische identiteit. De aantrekkingskracht van het bestemmingsland zit dan bijvoorbeeld in gevoelens van verbondenheid en herkenning of juist in het onbekende. Een aantal respondenten in het onderzoek onder de Brits-Barbadiaanse migrantenjongeren gaf als vertrekmotief dat het hun thuisland is (it's home/home is where you belong) (Potter 2005).

Het publieke domein

Naast de motieven die vooral te maken hebben met het private domein van de migrant kan emigratie ook ingegeven zijn door motieven in het publieke domein. Het gaat dan om factoren waarop het individu slechts in geringe mate invloed op kan uitoefenen (Van Dalen en Henkens 2008). In het publieke domein is maatschappelijk ongenoegen, oftewel ontevredenheid met het publieke domein in het woonland een pushfactor. De aantrekkingskracht van het publieke domein in het land van bestemming fungeert als een pullfactor. Het publieke domein omvat de ervaringen met, of opvattingen over, de welvaartsstaat, de maatschappelijke problemen, leefomstandigheden en de kwaliteit van de publieke (fysieke) ruimte (Van Dalen en Henkens 2008). Ook de verwachtingen ten aanzien van de algemene ontwikkeling van de economie en arbeidsmarkt zijn hier onderdeel van.

Tabel 1.1 Onderverdeling emigratiemotieven

Domein	Motieven
Privé (micro/meso)	<ul style="list-style-type: none"> - persoonlijke leefsituatie/ maatschappelijke positie (werk) - sociaal netwerk en sociale relaties - identiteit, persoonlijkheid en gezondheid
Publiek (structureel)	<ul style="list-style-type: none"> - kwaliteit publieke ruimte - maatschappelijk en politiek klimaat - welvaartsstaat - ontwikkeling economie en arbeidsmarkt

1.4 Afbakening onderzoek en onderzoeksvragen

Dit onderzoek is een verkennend onderzoek naar de emigratiemotieven van hoger opgeleiden van verschillende herkomst. Het moet inzicht geven in de motieven die voor autochtonen, migrantengroepen en vluchtelingen van doorslaggevend belang zijn om Nederland te verlaten en in hoeverre deze motieven verschillen tussen de groepen. De centrale vraag van het onderzoek luidt:

Welke motieven hebben verschillende groepen hoger opgeleide emigranten om uit Nederland te (willen) vertrekken?

Deze centrale vraag wordt uitgewerkt aan de hand van een aantal deelvragen met betrekking tot de omvang en richting van de emigratie, het belang van verschillende emigratiemotieven en het verschil in motieven van diverse groepen emigranten.

Omvang en richting van de emigratie

1. Wat is de omvang van de emigratie in de afgelopen jaren, uitgesplitst naar etnische herkomst?

2. Wat zijn de specifieke achtergrondkenmerken van emigranten?
3. Wat zijn de belangrijkste bestemmingslanden van emigranten, uitgesplitst naar etnische herkomst? Is sprake van retour- dan wel doormigratie?
4. Wat zijn de prognoses ten aanzien van de emigratie in de komende jaren voor verschillende etnische groepen?

Emigratiemotieven

5. Welke gevoelens leven er bij (potentiële) emigranten omtrent het leefklimaat in Nederland (met name het sociale en politieke klimaat) en in hoeverre spelen deze gevoelens een rol bij de neiging om Nederland te verlaten?
6. Welke gevoelens leven bij (potentiële) emigranten omtrent de kwaliteit van de publieke ruimte (natuur, stilte, bevolkingsdichtheid, drukte et cetera) en in hoeverre spelen deze gevoelens een rol bij de neiging om Nederland te verlaten?
7. Welke rol spelen verwachtingen omtrent de ontwikkeling van de economie en arbeidsmarkt bij de neiging om Nederland te verlaten?
8. In hoeverre spelen motieven in het privé domein (maatschappelijke positie, persoonlijke omstandigheden, sociale netwerk) een rol bij de neiging om Nederland te verlaten?
9. Welke pullfactoren in het land van bestemmingen spelen een rol in de migratiebeslissing?
10. Wat zijn uiteindelijke de doorslaggevende motieven om uit Nederland te (willen) vertrekken?
11. In hoeverre zijn er relevante verschillen te onderkennen in emigratiemotieven naar etniciteit en geslacht?

Afbakening doelgroep

Alvorens de aanpak van het onderzoek toe te lichten, wordt het onderzoek eerst verder afgebakend. Het gaat vooral om de definitie van een aantal begrippen en een nadere vaststelling van de te onderzoeken groepen.

Afbakening doelgroep

Het onderzoek moet inzicht geven in de motieven van de jonge hoger opgeleide (potentiële) emigranten en in de vraag of er verschillen zijn op grond van herkomst. In dit onderzoek wordt iedere emigrant die ten minste een mbo-opleiding heeft afgerond gerekend tot de hoogopgeleiden. Om verschillen tussen groepen in kaart te brengen, gaat de aandacht van het ministerie van BZK uit naar zes groepen: de autochtonen, de drie grootste migrantengroepen (Marokkanen, Turken en Surinamers) en twee vluchtelingengroepen (Afghanen en Irakezen). In dit onderzoek wordt iemand tot de autochtone groep gerekend als hij of zij zelf in Nederland is geboren en beide ouders ook in Nederland zijn geboren. Voor de overige groepen gaat het zowel om de eerste generatie (zelf geboren in herkomstland) als om de tweede generatie (in Nederland geboren, ten minste één ouder in herkomstland geboren). Het onderzoek richt zich op de leeftijdsgroep 20-45 jaar. Het gaat om de 'werkzame bevolking' die een bestaan (wonen en werk) wil opbouwen buiten

Nederland. De pensioenmigranten zijn dan ook buiten beschouwing gelaten.

Emigranten

Voor dit onderzoek is een beperktere definitie van emigratie als uitgangspunt genomen dan gebruikelijk in de Nederlandse statistieken, omdat het vooral inzicht moet geven in de motieven van personen die Nederland duurzaam willen verlaten. De definitie van emigrant die voor dit onderzoek wordt gebruikt, luidt als volgt:

Een emigrant is iemand die Nederland verlaat met de intentie permanent in het buitenland te gaan wonen en, mogelijk, ook te gaan werken.

Voor de vluchtelingengroepen in dit onderzoek, de Afghanen en Irakezen, was het niet haalbaar deze beperkte definitie aan te houden. Vanwege de veiligheidssituatie en de beperkte mogelijkheden op de arbeidsmarkt in de landen van herkomst is een definitieve terugkeer op dit moment vaak nog geen optie. Pendelmigratie met de intentie, als de situatie het toelaat, terug te keren, is voor deze groepen ook in het onderzoek betrokken.

Retourmigratie en doormigratie

De nadruk ligt in dit onderzoek op de retourmigratie van migranten naar het land van herkomst (of voor de tweede generatie naar het land van hun ouders). Voor de Turkse, Marokkaanse en Surinaamse emigranten zal dit de belangrijkste migratierichting zijn. Voor de twee vluchtelingengroepen die in het onderzoek zijn betrokken, is de remigratie echter beperkt. Uit recent onderzoek aan de hand van CBS-data blijkt dat de emigratie van vluchtelingen beperkt is en bovendien vaak bestaat uit doormigratie naar een ander (West-Europees) land. Voor de Afghaanse groep oversteeg doormigratie naar Groot-Brittannië zelfs de remigratie naar Afghanistan (Klaver en Van der Welle 2009). Om voldoende respondenten te vinden voor het onderzoek is er daarom voor gekozen om voor deze twee groepen ook doormigratie in het onderzoek te betrekken. Tijdens de eerste fase van het onderzoek bleek dat ook voor de Marokkaanse groep de beperking tot louter remigratie onhoudbaar was (zie onderzoeksrapport). Daarnaast waren er aanwijzingen in de gesprekken met stakeholders dat de Marokkaanse groep ook relatief vaak voor stapsgewijze migratie zou kiezen via België of Frankrijk naar Marokko. Het is voor hen gemakkelijker een huwelijkspartner uit Marokko naar België te laten komen en daar een aantal jaren samen te wonen en te werken, voordat ze zich in Marokko vestigen. De taal is daarnaast voor veel (jonge) Marokkanen een barrière om zich te vestigen in Marokko. Zij kiezen er mogelijk voor om zich eerst in Frankrijk te vestigen en daar de Franse taal te leren alvorens zij de stap wagen om zich in Marokko te vestigen.

Vrijwillige emigratie

Voor een zuivere vergelijking van verschillen in emigratiemotieven is het belangrijk dat het voor alle groepen in het onderzoek gaat om vrijwillige emigratie. Ook dit is met name relevant voor de vluchtelingengroepen. Vluchtelingen krijgen in eerste instantie namelijk vaak een tijdelijke verblijfsstatus. Als deze status om wat voor reden dan ook niet wordt verlengd, dan is

voortgezet verblijf niet mogelijk en zijn vluchtelingen gedwongen om te vertrekken. Van een bewuste en vrijwillige emigratiebeslissing is dan geen sprake. Dit onderzoek beperkt zich tot die vluchtelingen die een permanente verblijfsvergunning hebben of inmiddels de Nederlandse nationaliteit hebben.

Afbakening bestemmingslanden

Emigratie naar bestemmingen net over de grens in Duitsland en België is buiten het onderzoek gelaten. Een deel van deze migratie bestaat – zeker wanneer het om grensmigratie gaat – alleen uit een verandering van woonplaats. Deze emigranten verhuizen naar gemeenten in de grensstreek – onder meer vanwege betere en goedkopere huisvesting – maar blijven in Nederland werken. Deze groep is minder interessant voor het onderzoek, omdat zij duidelijke banden met Nederland blijven houden. Zij wonen wel in het buitenland, maar hun leven speelt zich af in Nederland. Vooral onder autochtone emigranten is het aandeel grensmigranten relatief groot.

1.5 Onderzoeksaanpak

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden, is gekozen voor een aanpak in twee fasen. De eerste fase betrof een verkennende fase om te zien wat er cijfermatig, in de literatuur en bij stakeholders bekend is over de omvang van de emigratie en over motieven van de verschillende groepen hoger opgeleide emigranten. De tweede fase van het onderzoek bestond uit een kwalitatief verkennend onderzoek onder (potentiële) vertrekkers. Hieronder worden deze twee fasen verder toegelicht.

Fase I: Verkennende fase

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen naar de omvang, richting en demografische kenmerken van de emigratie zijn de meest recente CBS-data geanalyseerd. Van elke groep is zo zicht verkregen op de emigratie en immigratie in de laatste tien jaar. Ook laat deze analyse zien wie er vertrekken, met andere woorden: wat de kenmerken van migranten zijn.

Aanvullend is er een verkennend literatuuronderzoek gedaan. Dit literatuuronderzoek bevat een algemeen deel waarin motieven en niveaus van emigratiebeslissingen zijn benoemd. Deze analyse biedt handvatten voor het uit te voeren kwalitatieve onderzoek naar emigratiemotieven en voor de analyse van de in dit onderzoek verzamelde data. Daarnaast is er gekeken wat er per etnische groep bekend is over de motieven om te emigreren.

In aanvulling op het literatuuronderzoek zijn er interviews gehouden met verschillende stakeholders. Het gaat om personen of organisaties die goed zicht hebben op de emigratie van een bepaalde doelgroep, de motieven van deze groep om te emigreren en de ontwikkelingen in emigratiepatronen. Deze interviews zijn een belangrijke input als het gaat om emigratiemotieven van de verschillende groepen. In totaal zijn er 23 stakeholders geïnterviewd (zie bijlage 1 voor een overzicht van de gesprekken met stakeholders). Daarnaast

is er met vele tientallen organisaties contact geweest in het kader van de werving, waaraan ook veel relevante informatie kon worden ontleend in hoeverre het thema leeft onder de doelgroep.

Fase II: Interviews

Om inzicht te krijgen in de emigratiemotieven zijn face-to-face-interviews afgenomen onder mensen die op dit moment nog in Nederland wonen, maar concrete plannen hebben om Nederland te verlaten. Het aanvankelijke streven was om circa 25 interviews per groep te realiseren. De interviews werden gehouden aan de hand van een uitgebreide itemlijst. De duur van de gesprekken varieerde van ruim een uur tot drie uur.

In de voorbereiding op het onderzoek zijn er diverse verkennende gesprekken gevoerd met organisaties die eventueel wat kunnen betekenen bij het benaderen van respondenten die in aanmerking komen voor deelname aan dit onderzoek. Naar aanleiding van deze gesprekken is er gekozen voor een driesporenaanpak om respondenten te werven:

- via organisaties die hun achterban benaderen;
- via verschillende media, zoals internetfora, tijdschriften, emigratiewebsites, Hyves en nieuwsbrieven, waarin oproepen worden geplaatst;
- via de sneeuwbalmethode, waarbij geselecteerde respondenten anderen uit hun netwerk aandragen.

Er is in het onderzoek een verschil gemaakt in de manier van werven van de autochtone en de allochtone Nederlanders. Voor de groep autochtone Nederlanders is geworven via de emigratiebeurs. Via deze weg is uiteindelijk een groot deel van de respondenten gesproken. Daarnaast zijn er uit persoonlijke netwerken nog ongeveer zeven respondenten gevonden.⁴

Voor het vinden van respondenten in de overige doelgroepen is een groot aantal organisaties benaderd (zie bijlage 2). Het gaat om studentenverenigingen, religieuze verenigingen, zelforganisaties en organisaties die diensten verlenen aan migranten. Een deel van deze organisaties heeft berichten uitgezet in hun netwerk of op hun website. Een aantal organisaties gaf ook aan dat ze niemand kennen die plannen heeft om te emigreren of dat emigratie niet leeft bij hun achterban.

Daarnaast zijn op diverse websites en fora berichten en oproepen geplaatst om deel te nemen aan een interview en is er gebruikgemaakt van netwerksites zoals Hyves en LinkedIn. Tot slot is er gebruikgemaakt van de sneeuwbalmethode. Op deze manier is geprobeerd de groep te bereiken die wel wil emigreren, maar geen gebruikmaakt van hulp van organisaties of informatie via het internet. Aan respondenten is gevraagd of ze nog anderen kennen die

⁴ Het voordeel van het werven op de emigratiebeurs is dat er veel mensen aanwezig zijn die allemaal plannen hebben om te vertrekken. Het nadeel is dat bepaalde type emigranten hier mogelijk niet komen, zoals de groep die vanwege een relatie weggaat. Ook bedient de emigratiebeurs met name emigranten naar Australië, Verenigde Staten, Canada en Nieuw-Zeeland en Europese landen. Dit zijn overigens ook de meest populaire emigratiebestemmingen onder autochtone Nederlanders.

willen emigreren. Daarnaast is gebruikgemaakt van netwerken van werknemers en freelancers van Regioplan. Via al deze verschillende wervingskanalen zijn uiteindelijk respondenten geworven.

De omvang van de emigratie van hoogopgeleide autochtone Nederlanders is omvangrijk. Voor deze groep bleek het dan ook redelijk eenvoudig voldoende respondenten te vinden. Voor de overige groepen ligt dit anders. De omvang van de emigratie van de verschillende allochtone groepen die in dit onderzoek zijn betrokken, is beperkt. Het gaat waarschijnlijk om maximaal enkele honderden jonge hoger opgeleide emigranten per jaar per groep (zie hiervoor ook hoofdstuk 2). Dit maakte het werven van respondenten moeilijk. Ondanks intensieve wervingsinspanningen bleek het niet mogelijk om voor alle groepen de beoogde respons te realiseren. In tabel 1.2 is per etnische groep aangegeven hoeveel face-to-facegesprekken zijn gerealiseerd. Voor alle allochtone groepen geldt dat het aantal interviews lager is dan voor de autochtone groep. In totaal zijn 75 diepte-interviews gehouden met (potentiële) emigranten uit de zes verschillende herkomstgroepen (zie bijlage 3 voor een overzicht van de achtergrondkenmerken van de respondenten per herkomstgroep).

Tabel 1.2 Gerealiseerde face-to-facegesprekken per etnische groep

Groep	Aantal interviews
Turken	16
Surinamers	13
Afghanen	8
Irakezen	4
Marokkanen	8
Nederlanders	26
Totaal	75

Hoewel de beoogde responsaantallen niet zijn gerealiseerd, geeft het onderhavige onderzoek een goed beeld van de emigratiemotieven van de verschillende groepen. In aanvulling op de face-to-facegesprekken zijn namelijk voor de allochtone groepen extra gesprekken gevoerd met verschillende stakeholders, is voor de Marokkaanse doelgroep een groeps-gesprek gehouden met hbo-studenten van Marokkaanse afkomst rondom het thema emigratie, en zijn op het jubileumcongres van het Surinaams Inspraak Orgaan korte inventariserende gesprekken gevoerd met aanwezigen over het thema emigratie. Door het combineren van de informatie uit de gesprekken met stakeholders, de groepsgesprekken en de gesprekken met (potentiële) emigranten kan een goede analyse gegeven worden van de diverse motieven die een rol spelen bij emigratie onder de allochtone groepen.

Tot slot nog een opmerking over de vergelijkbaarheid van de data. De data-verzameling voor de autochtonen en Turken is zeer goed vergelijkbaar. Bij deze twee groepen zijn gesprekken gehouden met potentiële emigranten met vrij concrete emigratieplannen, met personen wiens vertrek zeker is en, in een aantal gevallen, met respondenten die recent uit Nederland vertrokken waren.

Bij een deel van de Marokkaanse en Surinaamse respondenten waren de emigratieplannen veel minder concreet. Onder deze twee groepen zijn zowel gesprekken gevoerd met personen met zeer concrete plannen als met personen die serieus overwegen over enkele jaren te emigreren, maar waarvan het vertrek nog niet vaststaat. Daarnaast zijn voor deze twee groepen ook wat meer verkennende gesprekken rond het thema emigratie gevoerd, hetgeen waarschijnlijk ook van invloed is op de motieven die men noemt voor emigratie. Uit de literatuur is immers bekend dat de directe aanleiding voor emigratie vaak anders is dan algemene motieven om te willen vertrekken. Ook bij de twee vluchtelingengroepen is sprake van enige spreiding in de concreetheid van emigratieplannen, sommigen waren reeds vertrokken of hadden zeer concrete plannen, andere respondenten waren na emigratie weer teruggekeerd naar Nederland en nu voornemens om te pendelen tussen Nederland en het herkomstland, en bij weer anderen waren er weliswaar serieuze plannen maar was het vertrek nog niet zeker. Bij het in kaart brengen van de verschillen in motieven tussen de diverse herkomstgroepen wordt rekening gehouden met de verschillende manier van gegevensverzameling.

1.6 Leeswijzer

Het onderhavige rapport is als volgt opgebouwd. In het hiernavolgende hoofdstuk (hoofdstuk 2) wordt een cijfermatig beeld geschetst van de emigratie uit Nederland. Eerst wordt een algemeen beeld gegeven van de ontwikkeling in de migratiesaldi in Nederland en daarnaast wordt specifiek ingegaan op de cijfermatige ontwikkelingen in de emigratie van de verschillende herkomstgroepen die in het onderzoek betrokken zijn. Dit hoofdstuk vormt een belangrijk kader om de omvang van het verschijnsel van emigratie van hoger opgeleiden te kunnen duiden.

Vervolgens worden in vijf afzonderlijke hoofdstukken de emigratiemotieven van de verschillende herkomstgroepen nader verkend. Elk hoofdstuk kent min of meer dezelfde opbouw. Eerst wordt een korte historische terugblik gegeven op het fenomeen van de (e)migratie onder deze groep. Vervolgens wordt ingegaan op de emigratiemotieven van de groep voor zover deze uit de literatuur bekend zijn. Daarna volgt een nadere analyse van emigratiemotieven op basis van het empirisch materiaal dat voor dit onderzoek is verzameld. In hoofdstuk 3 staan de autochtone emigranten centraal, in hoofdstuk 4 de Turkse emigranten, in hoofdstuk 5 de Surinaamse emigranten en in hoofdstuk 6 de Marokkaanse emigranten. De twee vluchtelingengroepen zijn in één hoofdstuk (hoofdstuk 7) ondergebracht, waarbij overigens wel aandacht is voor de twee groepen afzonderlijk. In hoofdstuk 8 worden tot slot de belangrijkste bevindingen en conclusies gepresenteerd, zowel per groep als ten aanzien van de verschillen tussen de groepen.

2 EMIGRATIE IN CIJFERS

In de Nederlandse statistieken wordt iemand als emigrant geregistreerd wanneer wordt verwacht dat hij of zij een aaneengesloten periode van ten minste acht maanden in het buitenland verblijft. Het uitgangspunt is in eerste instantie steeds de aan de gemeente gemelde emigratie. Niet iedereen meldt een vertrek echter bij de gemeente. Om toch een zo goed mogelijk beeld te krijgen van de omvang van de emigratie uit Nederland, wordt een administratieve correctie toegevoegd aan de cijfers. Dit betekent dat personen van wie de verblijfplaats bij de gemeente niet langer bekend is en die zich niet hebben ingeschreven bij een andere Nederlandse gemeente, bij de gemelde emigratie worden opgeteld. In dit hoofdstuk wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de emigratiecijfers inclusief administratieve correcties, zodat ook niet aan de gemeente gemelde emigratie wordt meegenomen (CBS 2010).

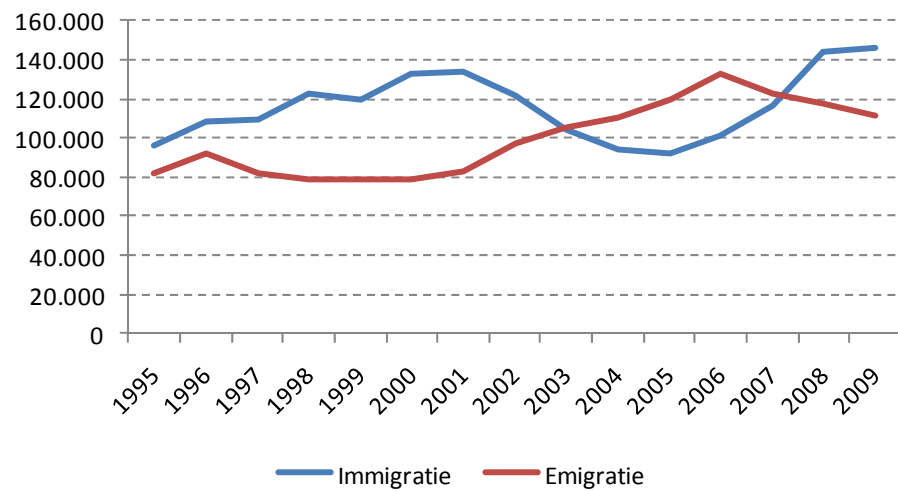
De emigratiecijfers hebben een aantal beperkingen. Het is niet mogelijk een verschil aan te brengen tussen vrijwillige en gedwongen emigratie. Zowel personen die gedwongen Nederland verlaten, bijvoorbeeld omdat hun verblijfsvergunning is ingetrokken of verlopen als personen die bewust zelf voor een vertrek kiezen, zijn vertegenwoordigd in de groep emigranten. Ook zeggen de cijfers niets over de daadwerkelijke duur van de emigratie. Ook personen die tijdelijk naar het buitenland gaan om te werken of te studeren maken deel uit van deze groep emigranten.

Dit hoofdstuk gaat allereerst in op de omvang van de emigratie uit Nederland en de ontwikkeling in de afgelopen tien jaar. Daarna wordt achtereenvolgens besproken wat uit de beschikbare cijfers naar voren komt over de emigratie van autochtonen, Turken, Surinamers, Marokkanen en vluchtelingen uit Nederland. De nadruk ligt op de emigratie van 20- tot 45-jarigen, de doelgroep van het onderzoek.

2.1 Immigratie en emigratie in Nederland

Gedurende vele jaren heeft Nederland te maken gehad met een vestigingsoverschot. Er kwamen meer personen naar Nederland om zich hier te vestigen dan dat er inwoners vertrokken uit Nederland. In 2003 was echter voor het eerst sinds jaren weer sprake van een vertrekoverschot. In de periode 2003 t/m 2007 vertrokken meer mensen uit Nederland dan er binnenkwamen (figuur 2.1). In 2006 bereikte de emigratie een hoogtepunt, meer dan 130.000 mensen verlieten het land. Daarna nam de emigratie sterk af en gecombineerd met een toenemende immigratie is er sinds 2008 weer sprake van een vestigingsoverschot.

Figuur 2.1 Immigratie en emigratie (inclusief administratieve correctie) in Nederland 1996-2009

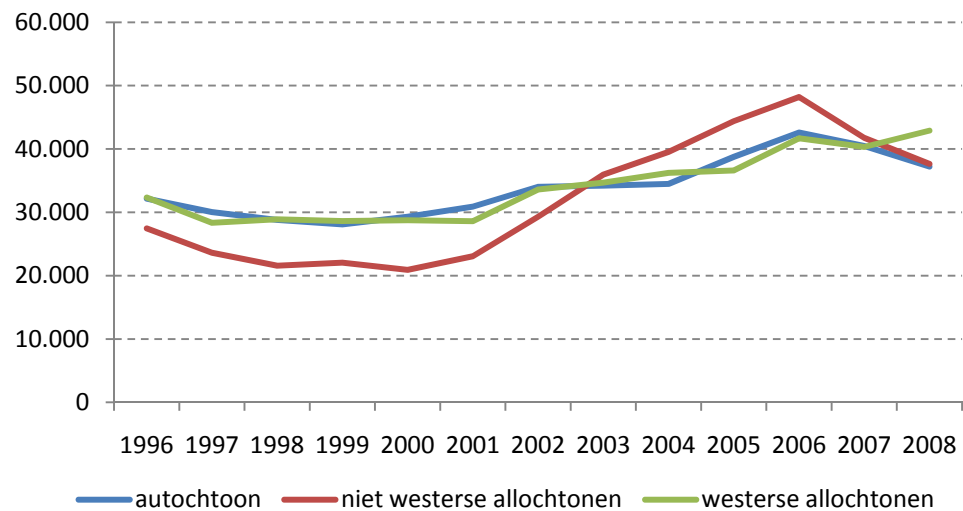

Bron: CBS Statline, 2-7-2010

In 2008 bestond de emigratie voor bijna een derde uit autochtone Nederlanders en voor twee derde uit allochtonen. In de periode 1996-2006 nam de emigratie onder alle herkomstgroepen toe (figuur 2.2). De toename was het grootst onder niet-westerse allochtonen. Na 2006 neemt de emigratie van zowel autochtonen als niet-westerse allochtonen af. De emigratie van westerse allochtonen kent een stabiel patroon en neemt na een lichte daling vanaf 2007 weer licht toe.

De daling van de totale emigratie na 2006 komt overigens geheel voor rekening van personen met een Nederlandse nationaliteit. In 2006 vertrokken bijna 80.000 Nederlanders; zij vormden ongeveer zestig procent van de totale emigratie. In 2009 vertrokken er nog ruim 54.000 Nederlanders en was hun aandeel in de emigratie teruggelopen tot ongeveer vijftig procent (CBS Statline 2010).

Figuur 2.2 Emigratie (incl. administratieve correctie) uit Nederland 1996-2008 naar herkomstgroepering

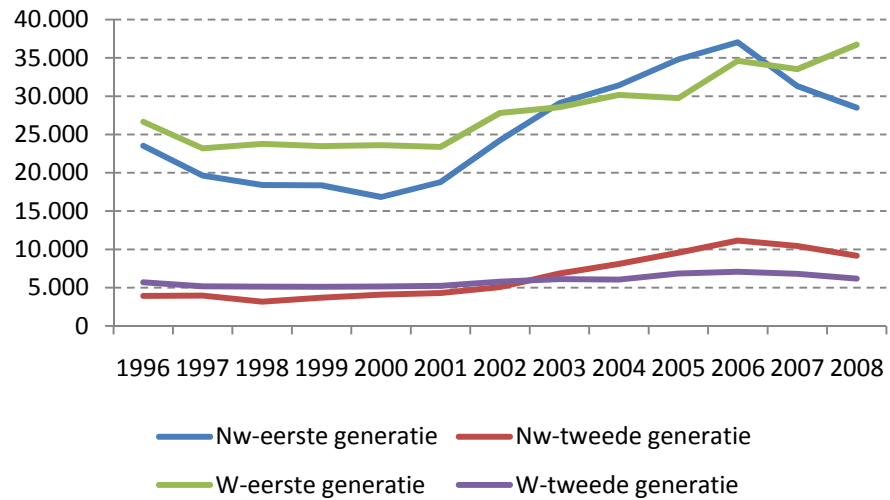

Bron: CBS Statline 9-8-2010

De emigratie van allochtonen bestaat grotendeels uit eerste generatie allochtonen die terugkeren naar het land waar ze zijn geboren en vaak ook zijn opgegroeid. De omvang van de emigratie van tweede generatie allochtonen is beperkt, zowel bij niet-westerse als bij westerse allochtonen (figuur 1.3). In 2009 vertrokken ongeveer tienduizend tweede generatie niet-westerse allochtonen en vijfduizend tweede generatie westerse allochtonen, een fractie van de omvang van de eerste generatie emigranten.

De ontwikkeling van de emigratie van de tweede generatie niet-westerse allochtonen volgt in grote lijnen die van de eerste generatie. De emigratie neemt sterk toe vanaf het begin van het millennium, om na 2006 weer af te zwakken. De samenhang tussen de emigratie van de eerste en tweede generatie komt doordat de tweede generatie emigranten voor een groot deel bestaat uit meemigrerende kinderen. Bij de groep westerse allochtonen is de samenhang tussen de emigratie van de eerste generatie en de tweede generatie echter minder sterk. Bij de tweede generatie westerse allochtonen is de omvang van de emigratie het afgelopen decennium zo goed als gelijk gebleven, terwijl de emigratie van eerste generatie gestaag is toegenomen.

Figuur 2.3 Emigratie (incl. administratieve correctie) uit Nederland 1996-2008 naar herkomstgroepering en generatie

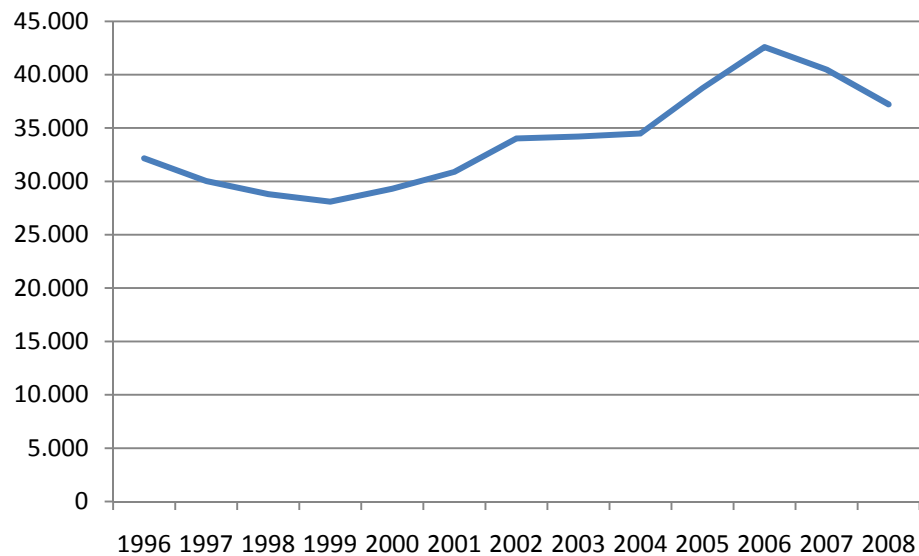
Bron: CBS Statline 9-8-2010

De huidige groep emigranten omvat alle leeftijden, maar bijna driekwart is tussen de twintig en vijftig jaar oud. Ongeveer een vijfde is jonger dan twintig jaar en ruim tien procent is vijftig jaar of ouder. Pensioenmigranten vormen evenals jongeren dus maar een klein deel van de emigranten.

2.2 Emigratie van autochtone Nederlanders

Een analyse van recente emigratiecijfers van autochtone Nederlanders laat zien dat emigratiesaldi aan schommelingen onderhevig zijn. Deze schommelingen weerspiegelen de algemene emigratieontwikkelingen zoals hierboven beschreven. Eind jaren negentig is in eerste instantie sprake van een lichte daling van de emigratie. Vanaf begin 2000 neemt de emigratie eerst licht en vanaf 2004 aanzienlijk toe. Ook voor de autochtone Nederlanders geldt dat 2006 een piekjaar is in de emigratie. Sindsdien is weer sprake van een lichte afname (zie figuur 2.5).

Figuur 2.4 Emigratie (incl. admin. cor.) autochtonen¹ 1996-2008

Bron: CBS 2009

Hoewel de feitelijke emigratie sinds 2006 weer afneemt, is de belangstelling van autochtone Nederlanders om te emigreren onverminderd hoog. Immigratiebureau Buysse Immigration houdt sinds 2006 periodiek een onafhankelijke peiling onder duizend Nederlanders naar emigratiegeneigdheid. Hieruit blijkt dat sinds 2006 het aandeel van de bevolking dat serieus nadenkt over emigratie alleen maar is toegenomen. In februari 2006 dacht ruim een kwart serieus na over emigratie. Drie jaar later was dit aandeel toegenomen tot 37 procent (Buysse Immigration, 2009). Tussen serieus nadenken over emigratie en daadwerkelijk vertrekken, zit een discrepantie. Uit het onderzoek Van Dalen et al. (2008) komt naar voren dat 36 procent van de respondenten die aangaven zeer waarschijnlijk te zullen emigreren twee jaar later ook daadwerkelijk vertrokken waren. Dat wil overigens niet zeggen dat de rest nooit emigreert. Vaak duurt het vier tot zes jaar voordat emigratieplannen daadwerkelijk worden gerealiseerd (Paarlberg, 2005). Van Dalen et al. (2008) concluderen dat intenties om te emigreren wel degelijk een grote voorspellende waarde hebben. Dat betekent dat er nog steeds een aanzienlijk potentieel voor emigratie is.

¹ Personen van wie beide ouders in Nederland zijn geboren.

Emigratie van jonge autochtonen

De meeste autochtone emigranten zijn jong. Dit geldt zowel voor de hedendaagse emigratie als voor eerdere (post-WO) emigratie uit Nederland.² In 2009 was de meerderheid (56%) van de autochtone emigranten tussen de 20 en 45 jaar oud. Het aandeel 20- tot 45-jarigen in de totale autochtone emigratie is wel licht afgenomen sinds 2003. Het grote aandeel 20- tot 45-jarige emigranten betekent niet dat deze leeftijdsgroep massaal Nederland verlaat. In 2009 vertrok 0,4 procent van deze groep uit Nederland.

Tabel 2.1 20- tot 45-jarige autochtone emigranten vergeleken met totale emigratie en totale populatie 20- tot 45-jarigen

	2003	2006	2009
Autochtone emigranten, alle leeftijden	34.201	42.590	28.465
Autochtone emigranten, 20-45 jaar	20.913	25.251	15.966
Aandeel 20-45 jaar totale autochtone emigratie	61%	59%	56%
Aandeel 20-45 jaar in totale populatie	35%	33%	32%
Autochtonen 20-45 jaar	4.619.446	4.396.185	4.180.233
Aandeel autochtone emigranten populatie 20-45 jaar	0,5%	0,6%	0,4%

Bron: CBS 2010

De jonge emigranten vertrekken vooral naar een bestemming binnen Europa, met name naar België en Duitsland. Dit gaat voor een deel om grensmigratie. Deze emigranten verhuizen naar onze buurlanden, maar zijn in sociaal en economisch opzicht nog verbonden met Nederland. Andere populaire bestemmingen zijn het Verenigd Koninkrijk, de Nederlandse Antillen, de Verenigde Staten, Australië en Spanje.

² Door de jaren heen is er wel sprake van een verschuiving in de leeftijdsverdeling naar de hogere leeftijdscategorieën. In de periode 1950-1970 was circa zestig procent van de emigranten jonger dan dertig jaar. Vanaf 1970 neemt het aandeel 30-minners op de totale emigratie enigszins af. In 2005 is circa vijftig procent van de mannelijke emigranten jonger dan dertig, bij de vrouwen ligt dit op circa 55 procent. Daarnaast is er sinds de jaren zeventig een toename van de prepensioengroep (50 tot 64 jaar). Emigratie na het 65ste levensjaar blijkt daarentegen over de afgelopen decennia heen een redelijk beperkt verschijnsel te zijn.

Tabel 2.2 Jonge autochtone emigranten (20-45 jaar) naar bestemming, 2009

	Totaal	%
België	2503	16
Duitsland	2236	14
Verenigd Koninkrijk	1118	7
Nederlandse Antillen + Aruba	1072	7
Verenigde Staten	1021	6
Australië	783	5
Spanje	772	5
Onbekend	465	3
Anders	5996	38
Totaal	15966	100

Bron: CBS 2010

Terugkeer naar Nederland

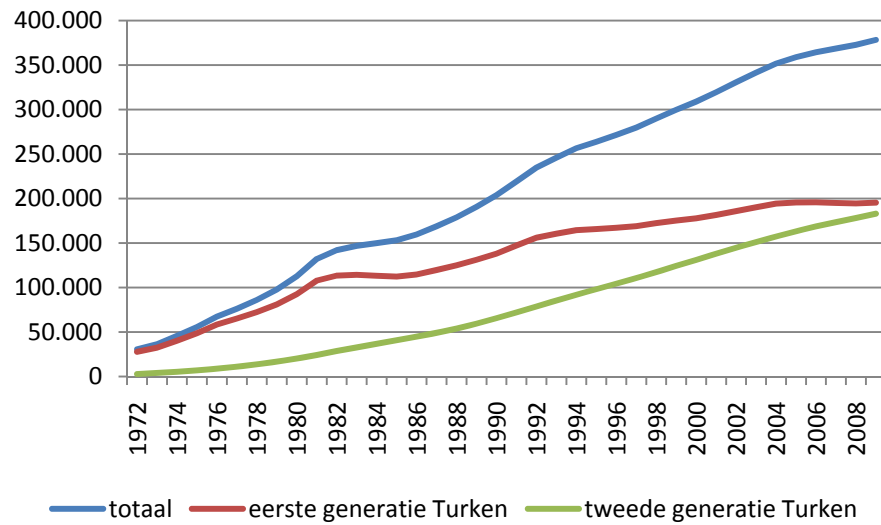
Emigratie is lang niet in alle gevallen een definitief afscheid van Nederland. Van de groep autochtone emigranten die tussen 1999 en 2006 vertrok, is ruim een vijfde binnen twee jaar weer teruggekeerd naar Nederland (Van Dalen en Henkens, 2008). De sterk gestegen welvaart van de gemiddelde emigrant en de enorme daling van de transportkosten maken dat de kans op terugkeer van de moderne emigranten groter is dan in het verleden. Mocht de vestiging in het nieuwe land niet zo uitpakken als verwacht, dan is terugkeer nu makkelijker dan vijftig jaar geleden. Overigens noteerden Elich en Blauw in 1980 ook al een terugkeerpercentage van circa een derde van de emigranten die zich het decennium daarvoor hadden gevestigd in Nieuw-Zeeland (Elich en Blauw 1981). Persoonlijke problemen werden door deze emigranten als een belangrijke reden voor terugkeer naar Nederland genoemd (ibid).

2.3 Emigratie van Turkse Nederlanders³

In de jaren zestig en begin jaren zeventig zijn grote groepen Turken als gastarbeider naar Nederland gekomen. Het ging vooral om laaggeschoolde mannen, die in principe tijdelijk in Nederland zouden blijven. Al in de jaren tachtig bleek echter dat de Turkse gastarbeiders niet massaal terugkeerden naar Turkije, maar veelal in Nederland bleven wonen. Door familiehereniging en familievorming nam de Turkse bevolkingsgroep in Nederland gestaag toe en bestaat inmiddels ook niet meer voornamelijk uit migranten. Bijna de helft van de Turkse bevolking behoort tot de tweede generatie en is in Nederland geboren.

³ Dit rapport gebruikt 'Turkse Nederlanders' voor inwoners van Nederland van Turkse afkomst. Dit betekent dat zichzelf of één van hun ouders in Turkije zijn geboren.

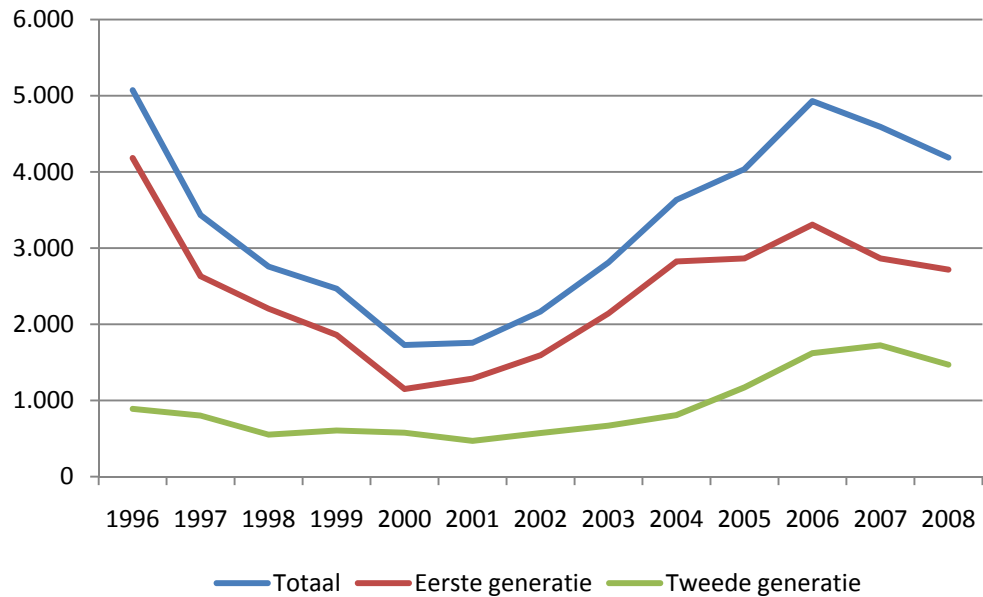
Figuur 2.5 Ontwikkeling Turkse bevolkingsgroep in Nederland naar generatie 1972-2009

Bron: CBS 2009

Ondanks dat er geen sprake was van massale remigratie naar Turkije, vertrokken wel ieder jaar enkele duizenden Turken uit Nederland. De emigratie kent een grillig patroon met de grootste pieken in 1967, 1976 en 1984, die samenvielen met dieptepunten in de immigratie (Böcker 2010). Vanaf eind jaren tachtig was er lange tijd een dalende tendens en ontbraken grote pieken. Vanaf de start van het nieuwe millennium nam de emigratie geleidelijk toe en bereikte een hoogtepunt in 2006 (figuur 2.7). De recente emigratie van Turken uit Nederland is echter veel lager dan die in begin jaren tachtig, terwijl de Turkse bevolkingsgroep sindsdien flink is toegenomen. Het aandeel van de tweede generatie in de emigratie is licht toegenomen, maar een flink deel hiervan zijn jonge kinderen die meemigreren met hun eerste generatie ouders en zijn dus geen zelfstandige emigranten. Daarnaast is ook de omvang van de tweede generatie sterk toegenomen en betekent de stijgende emigratie dan ook niet dat emigratie populairder is geworden onder de tweede generatie.

Figuur 2.6 Emigratie Turkse Nederlanders (incl admin) naar generatie 1996-2008

Bron: CBS 2009

Emigratie van jonge Turken

Ruim de helft (55%) van de emigratie van Turken uit Nederland bestaat uit 20- tot 45-jarigen. In 2009 vertrokken ruim tweeduizend Turken uit Nederland. De emigratiegeneigdheid is groter onder 20 tot 45-jarige Turken dan onder autochtonen. In 2009 vertrok ruim één procent van de 20 tot 45-jarige Turken uit Nederland. Zoals is te verwachten, zijn deze emigranten vooral eerste generatie Turken, maar ook een substantieel deel (ruim een kwart) is in Nederland geboren.

Tabel 2.3 20- tot 45-jarige Turkse emigranten vergeleken met totale emigratie en totale populatie Turkse 20- tot 45-jarigen

	2003	2006	2009
Turkse emigranten, alle leeftijden	2811	4930	3892
Turkse emigranten, 20-45 jaar	1795	2994	2149
Aandeel 20-45 jaar totale Turkse emigratie	64%	61%	55%
Aandeel 20-45 in totale populatie	46%	46%	46%
Turken 20-45 jaar	158.081	168.734	172.985
Aandeel 20-45-jarige Turken dat emigreert	1,1%	1,8%	1,2%

Turkije is de populairste emigratiebestemming. Bijna veertig procent van de jonge Turken kiest bij emigratie voor Turkije. Waarschijnlijk is dit percentage in werkelijkheid nog wat hoger, omdat een groot deel van de bestemmingen bij

vertrek onbekend is. Naast Turkije zijn ook België en Duitsland populaire emigratiebestemmingen.

Tabel 2.4 Emigratie van 20- tot 45-jarige Turken, naar generatie en meest voorkomende landen van bestemming 2009

	1 ^e generatie	2 ^e generatie	Totaal	%
Turkije	629	204	833	39
België	178	150	328	15
Duitsland	112	101	213	10
Verenigd Koninkrijk	20	11	31	1
Onbekend	517	90	607	28
Anders	82	55	137	6
Totaal	1538	611	2149	100

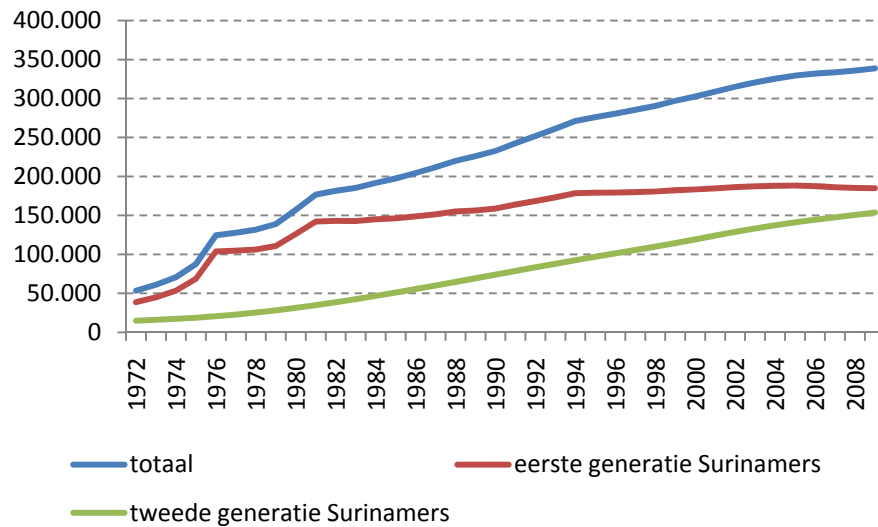
Bron: CBS 2010

2.4 Emigratie van Surinaamse Nederlanders

De migratie vanuit Suriname naar Nederland begon als een elite-emigratie (Bovenkerk 1981). Tijdens de koloniale periode stuurde de Surinaamse elite hun kinderen naar Nederland voor het volgen van Nederlands onderwijs. Vanaf de jaren zestig vormde de Surinaamse middenklasse een steeds groter deel van de emigratie. De onafhankelijkheid van Suriname in 1975 zorgde voor het vertrek van ongeveer een derde van de Surinaamse bevolking en omvatte alle sociale lagen en etnische groepen van de Surinaamse bevolking. De militaire coup en de decembermoorden in 1982 zorgden voor de volgende piek in de emigratie. Tegen het einde van de jaren tachtig was de helft van de Surinaamse bevolking vertrokken, waarvan het overgrote deel zich in Nederland had gevestigd.

Vanaf de jaren zeventig groeit de Surinaamse bevolking in Nederland gestaag (figuur 2.8). Op dit moment wonen er ongeveer 350.000 mensen van Surinaamse afkomst in Nederland. Ongeveer de helft behoort tot de eerste generatie en is geboren in Suriname. De andere helft is zelf in Nederland geboren, maar heeft ten minste één ouder die in Suriname is geboren.

Figuur 2.7 Ontwikkeling Surinaamse bevolkingsgroep in Nederland naar generatie 1972-2009

Bron: CBS 2009

Lang niet voor alle Surinaamse immigranten was het vertrek naar Nederland permanent. Vooral in de beginperiode van elitemigratie, toen voornamelijk jonge Surinamers voor onderwijs naar Nederland kwamen, was het percentage dat weer terugkeerde naar Suriname relatief groot. Toen Surinamers uit alle lagen van de bevolking vertrokken, nam het terugkeerpercentage sterk af. Bovenkerk (1981) schat dat in de jaren vijftig ongeveer een kwart van de migranten terugkeerde naar Suriname. In de jaren zestig liep het remigratiepercentage terug tot tien procent, in de jaren zeventig tot minder dan vijf procent en begin jaren tachtig keerde jaarlijks nog maar een kleine twee procent van de emigranten terug naar Suriname.

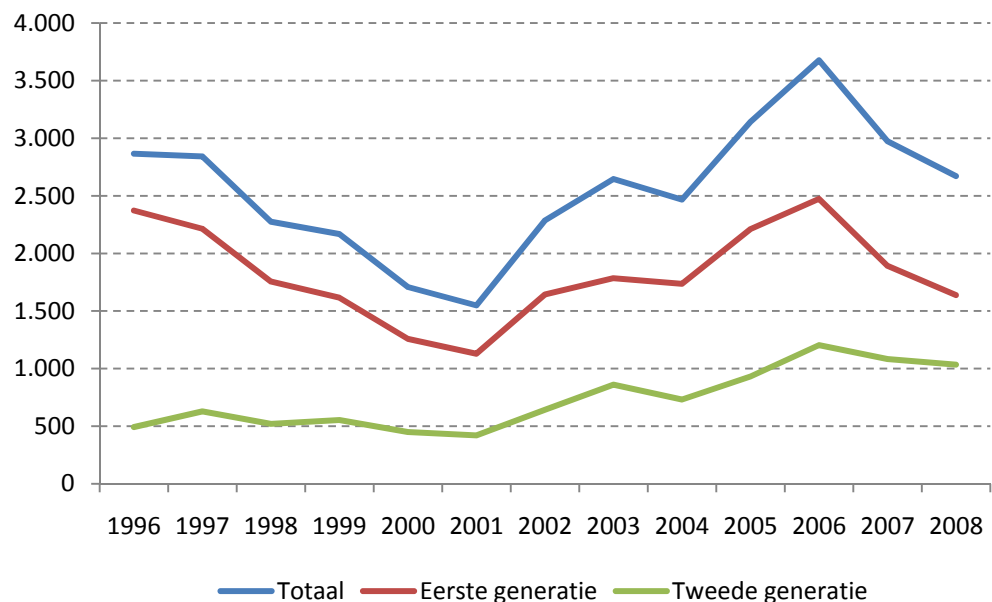
Het retourpercentage wordt berekend door te kijken naar het aantal immigranten dat zich in een kalenderjaar in Nederland vestigt en vervolgens na te gaan welke aantallen in datzelfde jaar en de daaropvolgende jaren weer vertrekken (Nicolaas 2007). De mate van retourmigratie hangt samen met het type migratie. Retourmigratie is hoger onder arbeids- en studiemigranten, dan onder gezinsvormers en gezinsherenigers. Omdat de migratie vanuit Suriname naar Nederland tegenwoordig grotendeels uit gezinsvorming en gezinshereniging bestaat, is het retourpercentage nu lager dan voorheen (Nicolaas 2007).

Vanaf eind jaren negentig tot het begin van het nieuwe millennium neemt de emigratie van Surinamers uit Nederland af. In 1996 vertrokken bijna drieduizend Surinamers uit Nederland en in 2001 was het aantal Surinaamse emigranten teruggelopen tot ongeveer vijftienhonderd. Vanaf 2001 nam de emigratie weer toe en bereikte een hoogtepunt in 2006. Daarna neemt het aantal Surinaamse emigranten uit Nederland weer af.

In 2008 verlieten ruim 2600 Surinamers Nederland om zich elders te vestigen.

Dit is nog geen procent van de totale Surinaamse bevolking in Nederland. Het is vooral de eerste generatie Surinamers, die zelf in Suriname zijn geboren, die vertrekken uit Nederland. Maar de tweede generatie vormt een steeds groter deel van de emigranten. Ongeveer een derde van de Surinaamse emigranten is in Nederland geboren. De stijging van het aantal tweede generatie emigranten tot 2006 hangt samen met de stijging van het aantal eerste generatie emigranten. Het gaat vaak om met de ouders meemigrerende kinderen. Daarnaast speelt ook de toename van het aantal tweede generatie Surinamers een rol (Nicolaas 2007).

Figuur 2.8 Emigratie (incl. admin) Surinaamse Nederlanders naar generatie 1996-2008

Bron: CBS 2009

De emigratie van jonge Surinamers

De groep Surinaams-Nederlandse emigranten bestaat uit allerlei leeftijden, van jong tot oud. De leeftijdsgroep 20 tot 45 jaar maakt ruim veertig procent uit van de totale emigratie. Dit aandeel is flink afgenomen sinds 2003. Het grootste deel van deze jonge emigranten is zelf in Suriname geboren. Er is geen sprake van grootschalige emigratie van jonge Surinaamse Nederlanders. In 2009 emigreerde slechts 0,6 procent van de 20- tot 45-jarige Surinaamse Nederlanders. De emigratiegeneigdheid is sterk gedaald vergeleken met 2006, toen anderhalf procent van de 20- tot 45-jarigen vertrok.

Tabel 2.5 Aandeel Surinaamse emigranten 20-45 jaar in totale Surinaamse emigratie en in aandeel van totale Surinaamse populatie 20-45 jaar

	2003	2006	2009
Emigranten, alle leeftijden	2.646	3.678	1.955
Emigranten, 20-45 jaar	1.569	2.102	817
Aandeel 20-45 jaar totale emigratie	59%	57%	42%
Aandeel 20-45 in populatie	44%	43%	42%
Totale populatie 20-45 jaar	141.376	143.281	142.416
Aandeel emigranten in Populatie 20-45 jaar	1,1%	1,5%	0,6%

Suriname is de populairste bestemming bij emigratie. Veertig procent van de jonge Surinaamse emigranten vertrok uit Nederland om zich in Suriname te vestigen. Daarnaast zijn voor hen ook België, de Nederlandse Antillen en Aruba populaire emigratiebestemmingen.

Tabel 2.6 Emigratie van 20- tot 45-jarige Surinamers, naar generatie en meest voorkomende landen van bestemming 2009

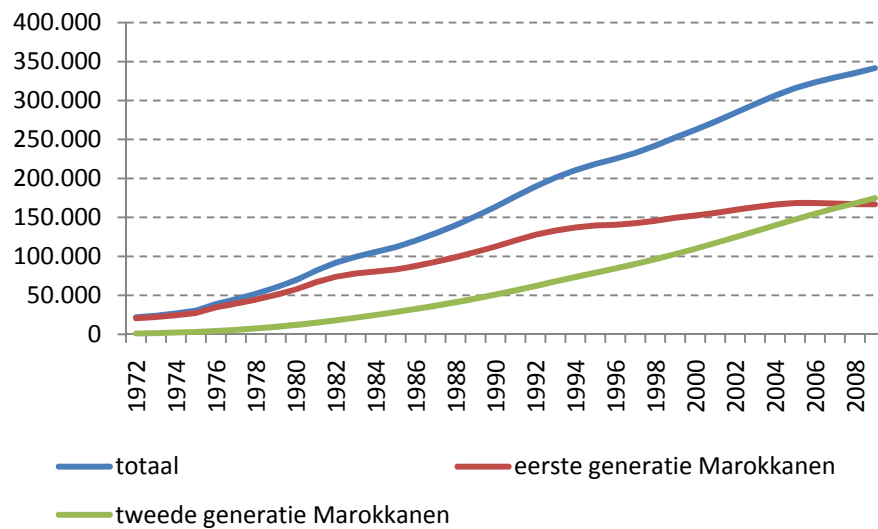
	1 ^e generatie	2 ^e generatie	Totaal	%
Suriname	260	68	328	40
België	81	36	117	14
Nederlandse Antillen + Aruba	41	21	62	8
Verenigde Staten	15	10	25	3
Verenigd Koninkrijk	17	19	36	4
Onbekend	85	1	86	11
Anders	84	80	163	20
Totaal	583	234	817	100

Bron: CBS 2010

2.5 Emigratie van Marokkaanse Nederlanders

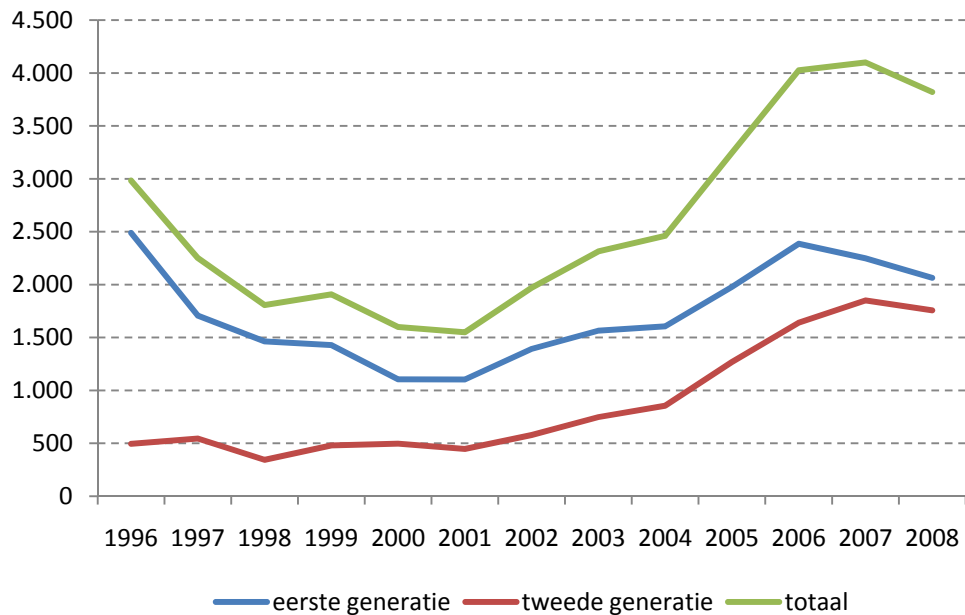
De Marokkaanse bevolkingsgroep in Nederland heeft een vergelijkbare achtergrond als de Turkse. Zij kwamen vanaf eind jaren zestig vooral als gastarbeiders naar Nederland, die uiteindelijk bleven en waarna familie- en volgmigratie op gang kwam. Ook de Marokkaanse bevolkingsgroep bestaat inmiddels voor ongeveer de helft uit de tweede generatie.

Figuur 2.9 Ontwikkeling Marokkaanse bevolkingsgroep in Nederland naar generatie 1972-2009

Bron: CBS 2009

Ook de Marokkaanse bevolkingsgroep remigreerde niet massaal naar Marokko. De emigratie van Marokkanen uit Nederland kent een grillig patroon. Vanaf midden jaren negentig nam de emigratie gestaag af, om vanaf 2001 tot 2006 weer toe te nemen. Het aandeel van de tweede generatie neemt toe, maar ook in dit geval betreft het voor een flink deel met hun ouders meemigrerende minderjarige kinderen. Het betekent niet per definitie dat emigratie een grotere aantrekkingskracht heeft op de tweede generatie dan voorheen, aangezien de omvang van de groep ook enorm is toegenomen.

Figuur 2.10 Emigratie (incl admin correcties) Marokkanen 1996-2008

Bron: CBS 2009

De emigratie van jonge Marokkanen

Jonge Marokkanen van tussen de 20 en 45 jaar oud vormen ruim de helft (52%) van de totale emigratie van Marokkanen uit Nederland. Het aandeel is afgenomen vergeleken met 2003. De emigratiegeneigdheid is vergelijkbaar met de jonge Turken. In 2009 vertrok één procent van de 20 tot 45-jarige Marokkanen uit Nederland. Het grootste deel van deze jonge emigranten is in Marokko geboren en een derde is in Nederland geboren.

Tabel 2.7 Aandeel Marokkaanse emigranten 20-45 jaar in totale Marokkaanse emigratie en in aandeel van totale Marokkaanse populatie 20-45 jaar

	2003	2006	2009
Emigranten, alle leeftijden	2313	4026	2730
Emigranten, 20-45 jaar	1459	2417	1444
Aandeel 20-45 jaar totale emigratie	63%	60%	53%
Aandeel 20-45 in populatie	43%	43%	42%
Totale populatie 20-45 jaar	125.611	137.746	142.306
Aandeel emigranten in Populatie 20-45 jaar	1,2%	1,8%	1,0%

Marokko is voor deze jonge Marokkanen niet automatisch de bestemming bij emigratie. In 2009 kozen zij veel vaker voor emigratie naar België dan naar Marokko. Nog geen vijfde van de jonge Marokkaanse emigranten vertrok naar Marokko, terwijl bijna veertig procent koos voor België. Terugkeer naar het herkomstland komt veel vaker voor bij de jonge Turken en Surinamers. Naast

België en Marokko zijn ook Spanje en Frankrijk geregeld voorkomende emigratiebestemmingen.

Tabel 2.8 Emigratie van 20- tot 45-jarige Marokkanen, naar generatie en meest voorkomende landen van bestemming 2009

	1 ^e generatie	2 ^e generatie	Totaal	%
België	331	239	570	39
Marokko	167	71	238	17
Spanje	39	31	70	5
Frankrijk	51	15	66	5
Duitsland	21	19	40	3
Onbekend	301	37	338	23
Anders	57	65	122	8
Totaal	967	477	1444	100

Bron: CBS 2010

2.6 Emigratie van vluchtelingengroepen uit Nederland

Nederland ontvangt jaarlijks ongeveer tienduizend asielzoekers. In eerste instantie vangt een asielzoekerscentrum hen op. Een deel van deze asielzoekers ontvangt na verloop van tijd een tijdelijke verblijfsvergunning of een vergunning voor onbepaalde tijd, waarna zij zich kunnen vestigen in een Nederlandse gemeente. Op het moment dat zij zich inschrijven bij de gemeente komen zij ook in de gemeentestatistieken terecht. Na statusverlening kan ook volgmigratie plaatsvinden van de partner en familieleden. Nederland is echter ook voor vluchtelingen niet altijd het eindstation. Ook zij keren terug naar het land van herkomst of emigreren door naar een ander land.

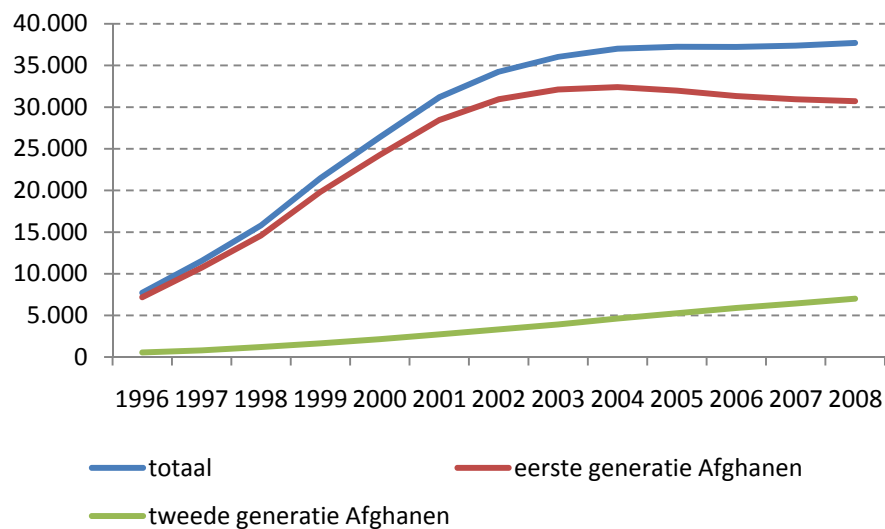
Emigratiecijfers van vluchtelingengroepen zijn echter moeilijk te vergelijken met die van de autochtonen en traditionele migrantengroepen, zoals de Marokkanen, Turken en Surinamers. Een groot deel van de emigratie van deze groep is namelijk het gevolg van een afgewezen asielverzoek of het niet verlengen van een tijdelijke verblijfsvergunning. Zij hebben geen andere keus dan vertrekken uit Nederland of in de illegaliteit verdwijnen. In dat geval zeggen de cijfers dus weinig over de bereidheid te emigreren en zijn ook individuele kenmerken zoals leeftijd minder van belang.

Immigranten uit Irak en Afghanistan zijn voornamelijk als asielzoeker of uitgenodigd vluchteling naar Nederland gekomen. Zij vormen een groot deel van de vluchtelingenpopulatie. Twee vluchtelingengroepen worden hier onder de loep genomen om inzicht te krijgen in de emigratie van vluchtelingen uit Nederland.

2.6.1 Emigratie van Afghaanse Nederlanders

In 2008 wonen er bijna veertigduizend Afghanen in Nederland. Vooral in de tweede helft van de jaren negentig is hun aantal sterk in omvang toegenomen. Het overgrote deel van de Afghanen is als asielzoeker naar Nederland gekomen en de sterke stijging is dan ook toe te schrijven aan de oorlogssituatie die het land jarenlang in zijn greep heeft gehouden. Sinds de val van de Taliban is het aantal asielaanvragen uit Afghanistan sterk gedaald. De meeste Afghanen zijn dus nog niet zo lang in Nederland. Het aandeel in Nederland geboren Afghanen is nog erg klein, maar groeiende.

Figuur 2.11 Ontwikkeling Afghaanse bevolkingsgroep in Nederland naar generatie 1996-2009

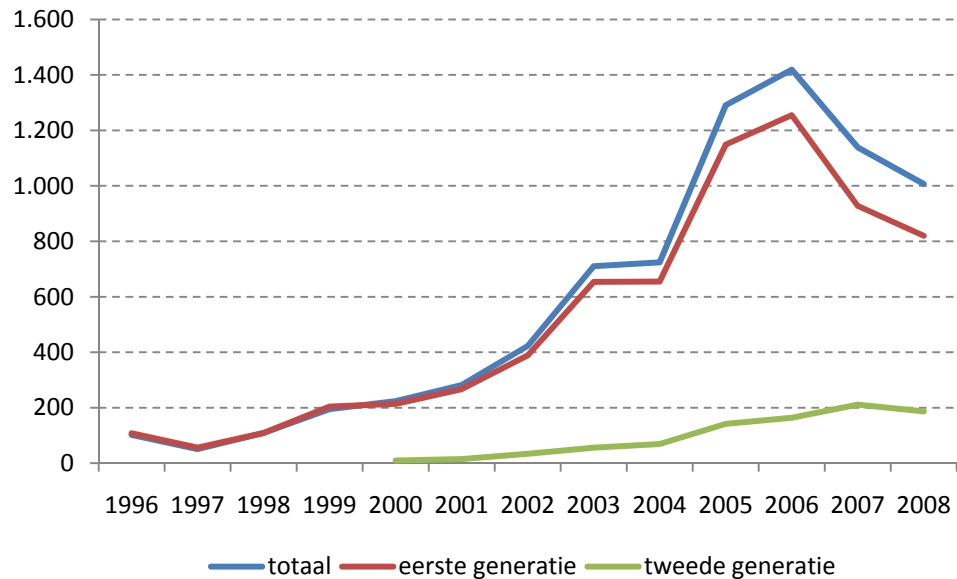

Bron: CBS 2009

De emigratie van Afghanen uit Nederland is altijd beperkt gebleven. Het gaat vooral om de eerste generatie Afghanen. De emigratie van tweede generatie Afghanen bestaat bijna uitsluitend uit minderjarige met hun ouders meemigrerende kinderen. De snelle stijging van de emigratie vanaf 2004 tot 2006 heeft grotendeels te maken met het afschaffen van het categoriale beschermingsbeleid. Voor Afghanen gold van 1994 tot september 2002 een categoriaal beschermingsbeleid. Dit betekent dat Afghanen niet alleen op individuele gronden recht hadden op een verblijfsvergunning maar ook vanwege de situatie in Afghanistan een tijdelijke verblijfsvergunning konden krijgen (Klaver en Van der Welle 2009). Verblijfsvergunningen die op deze manier zijn verkregen, kunnen worden ingetrokken op het moment dat de veiligheidssituatie in het herkomstland verbetert. Na afschaffing van het categoriale beschermingsbeleid zijn de tijdelijke verblijfsvergunningen van veel Afghanen in de daaropvolgende jaren niet verlengd. Zij zijn of teruggekeerd naar Afghanistan of doorgemigreerd. Nederland tekende in maart 2003 een

'Memorandum of Understanding' met de Afghaanse regering en het UNHCR, over zowel gedwongen als vrijwillige (soms tijdelijke) terugkeer van Afghanen uit Nederland. Terugkeerprojecten moeten ondersteuning bieden aan Afghanen die terugkeren naar Afghanistan. Kortom, de emigratie van Afghanen uit Nederland betreft grotendeels onvrijwillige remigratie.

Figuur 2.12 Emigratie Afghanen 1996-2008 (inclusief administratieve correcties)

Bron: CBS 2009

De emigratie van jonge Afghanen

Ongeveer de helft (52%) van de Afghaanse emigranten is tussen de 20 en 45 jaar oud. De jonge Afghanen emigreren relatief vaker dan autochtonen en de traditionele migrantengroepen. In 2009 vertrok bijna drie procent van de 20- tot 45-jarigen uit Nederland. Deze emigratie bestond bijna geheel uit de eerste generatie Afghanen. Het aandeel 20- tot 45-jarigen dat vertrekt, is wel sterk afgenomen vergeleken met 2006.

Tabel 2.9 Aandeel Afghaanse emigranten 20-45 jaar in totale Afghaanse emigratie en in aandeel van totale Afghaanse populatie 20-45 jaar

	2003	2006	2009
Emigranten, alle leeftijden	710	1419	897
Emigranten, 20-45 jaar	424	761	454
Aandeel 20-45 jaar totale emigratie	60%	54%	51%
Aandeel 20-45 in populatie	43%	43%	44%
Totale populatie 20-45 jaar	14.791	15.980	16.461
Aandeel emigranten in Populatie 20-45 jaar	2,9%	4,8%	2,8%

De populairste bestemming bij een vertrek uit Nederland is het Verenigd Koninkrijk (tabel 2.5). Slechts twaalf procent van de jonge Afghanen remigreert naar Afghanistan. Een deel van deze remigratie zal gedwongen remigratie zijn, vanwege een ingetrokken of afgelopen verblijfsvergunning. Doormigratie naar Duitsland en België kwam ook geregeld voor.

Tabel 2.10 Emigratie van 20- tot 45-jarige Afghanen, naar generatie en meest voorkomende landen van bestemming 2009

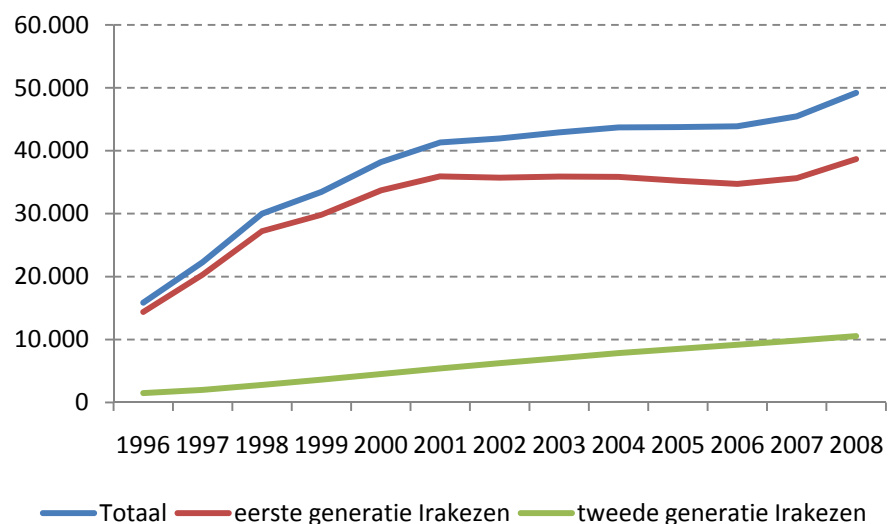
	Totaal	%
Verenigd Koninkrijk	170	37
Afghanistan	53	12
Duitsland	52	11
België	36	8
Onbekend	87	19
Overig	56	12
Totaal	454	100

Bron: CBS 2010

2.6.2 Emigratie van Iraakse Nederlanders

In 2008 woonden er bijna vijftigduizend Irakezen in Nederland. Hun aantal is vooral vanaf midden jaren negentig sterk toegenomen. Ook de laatste jaren hebben veel Irakezen een asielaanvraag ingediend. Voor asielzoekers uit Centraal-Irak gold tot voor kort een categoriaal beschermingsbeleid. In 2008 is dit afgeschaft.

Figuur 2.13 Ontwikkeling Iraakse bevolkingsgroep 1996-2008

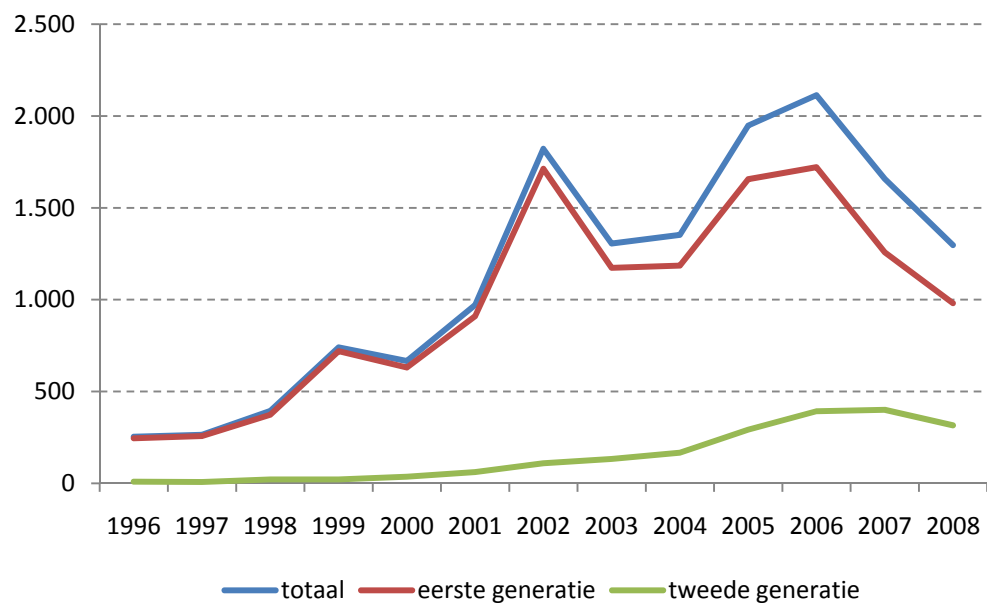

Bron: CBS 2009

De emigratie van Irakezen kent een grillig patroon. De emigratie nam sterk toe tot 2001, nam af in 2002 en 2003 om vervolgens weer toe te nemen tot 2006.

De emigratie van tweede generatie Irakezen is beperkt. Net als bij de emigratie van tweede generatie Afghanen gaat het vooral om met hun ouders meemigrerende kinderen. De verwachting is dat de emigratie van Irakezen de komende jaren weer zal toenemen, door gedwongen terugkeer of doormigratie als gevolg van het onlangs afgeschafte categoriale beschermingsbeleid. Uit onderzoek onder vluchtelingen in Nederland blijkt dat de animo voor vrijwillige terugkeer bij de meeste vluchtelingengroepen beperkt is, ook onder Irakezen. De overgrote meerderheid wil voor altijd in Nederland blijven wonen (Klaver en Van der Welle 2009).

Figuur 2.14 Emigratie Irakezen 1996-2008 (inclusief administratieve correcties)

Bron: CBS 2009

De emigratie van jonge Irakezen

In 2009 was een ruime meerderheid (65%) van de Irakezen die emigreerde uit Nederland tussen de 20 en 45 jaar. Zij zijn vrijwel allemaal in Irak geboren en behoren dus tot de eerste generatie. De jonge Irakezen emigreren relatief vaak. In 2009 emigreerde ruim vier procent van de 20- tot 45-jarigen. Voor bijna een derde van deze jonge emigranten ging het om remigratie naar Irak (tabel 2.11). Ook voor de jonge Irakezen geldt dat het waarschijnlijk niet altijd om vrijwillige remigratie gaat.

Tabel 2.11 Aandeel Iraakse emigranten 20-45 jaar in totale Iraakse emigratie en in aandeel van totale Iraakse populatie 20-45 jaar

	2003	2006	2009
Emigranten, alle leeftijden	1.306	2.114	1.858
Emigranten, 20-45 jaar	806	1.185	977
Aandeel 20-45 jaar totale emigratie	62%	56%	53%
Aandeel 20-45 in populatie	48%	46%	46%
Totale populatie 20-45 jaar	20.038	20.171	22.525
Aandeel emigranten in Populatie 20-45 jaar	4,0%	5,9%	4,3%

Naast remigratie kwam ook doormigratie naar het Verenigd Koninkrijk of België geregeld voor. Van een relatief grote groep, in vergelijking met de andere groepen in dit hoofdstuk, is de bestemming niet bekend omdat zij zich niet hebben afgemeld bij de gemeente. Het is mogelijk dat een deel van deze groep nog in Nederland woont, al dan niet legaal. Deze situatie kan zich voordoen als het asielvzoek is afgewezen en de persoon Nederland dient te verlaten maar dit niet doet of nog niet gedaan heeft.⁴

Tabel 2.12 Emigratie van 20- tot 45-jarige Iraakzen, naar generatie en meest voorkomende landen van bestemming 2009

	Totaal	%
Irak	283	29
Verenigd Koninkrijk	87	9
België	47	5
Onbekend	410	42
Overig	150	15
Totaal	977	100

Bron: CBS 2010

2.7 Conclusie

Sinds het begin van het millennium nam de emigratie geleidelijk toe. In de periode 2003 tot en met 2007 oversteeg de emigratie zelfs de immigratie. De emigratie bereikte een hoogtepunt in 2006 en neemt sindsdien weer geleidelijk af. De emigratiegeneigdheid is groter onder allochtone bevolkingsgroepen dan onder autochtonen. Voor de migrantengroepen betekent emigratie vaak terugkeer naar het land van herkomst, maar het is geen gegeven. De emigratie van de tweede generatie migranten is de afgelopen jaren toegenomen. Dit betekent echter niet dat emigratie onder deze groep populairder is geworden. Het gaat veelal om met de ouders meemigrerende minderjarige kinderen.

⁴ E-mailcorrespondentie met Han Nicolaas, Centrum voor Beleidsonderzoek, CBS, 27 september 2010.

De emigratie van de zes bevolkingsgroepen die in dit hoofdstuk zijn belicht, bestaat voor ongeveer de helft uit 20- tot 45-jarigen. Ondanks dat deze leeftijdsgroep een substantieel aandeel vormt van de emigratie, is het absolute aantal per groep nog altijd gering. In de bestemmingen zijn er duidelijke verschillen tussen de zes groepen. Onder de jonge Turken, Surinamers en Irakezen is emigratie naar het land van herkomst het meest populair. Onder jonge Marokkanen komt emigratie naar België vaker voor dan emigratie naar Marokko en Afghanen emigreren vaker naar het Verenigd Koninkrijk dan naar Afghanistan. De buurlanden België en/of Duitsland zijn overigens bij alle zes groepen populair.

3 EMIGRATIEMOTIEVEN VAN AUTOCHTONE NEDERLANDERS

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de motieven van hoger opgeleide autochtone Nederlanders om Nederland te verlaten. Daarbij zal eerst een overzicht gegeven worden van de ontwikkeling van de emigratie in de afgelopen periode. Vervolgens wordt op basis van beschikbare literatuur en de interviews met verschillende stakeholders een algemeen beeld geschetst van emigratiepatronen en emigratiemotieven. Dit beeld wordt nader uitgediept en verkend met behulp van de diepte-interviews die in het kader van dit onderzoek gehouden zijn met 26 (potentiële) emigranten uit deze groep.

3.1 Achtergronden van de Nederlandse emigratie

Emigratie: een korte historische terugblik

Emigratie van Nederlanders is geen nieuw fenomeen. Eind negentiende en begin twintigste eeuw was sprake van een aanzienlijke emigratie van Nederlanders naar de Verenigde Staten en Canada. Hoewel de emigratie vanuit Nederland niet zo massaal was als uit andere Europese landen, vertrokken tussen 1846 en 1932 circa een kwart miljoen Nederlanders, voornamelijk naar de Verenigde Staten (Elich en Blaauw, 1983). Hoop op een betere toekomst in een land met veel mogelijkheden om te werken en een grote godsdienstvrijheid worden beschouwd als de belangrijkste motieven voor emigratie in deze periode. Met name de afscheidingsbeweging binnen de Hervormde Kerk wordt gezien als een belangrijke pushfactor achter deze eerste emigratiegolf (Elich & Blaauw, 1983; Swierenga, 2000). Emigratie was in deze periode vooral een kwestie van particulier initiatief. Wel werden in de eerste decennia van de twintigste eeuw (particuliere) verenigingen opgericht om meer grip te krijgen op de emigratie en de soms slechte omstandigheden waaronder emigranten werden verscheept.

Van meer recente datum is de grote emigratiegolf van na de Tweede Wereldoorlog. Vanuit overheidswege werd emigratie bewust aangemoedigd als oplossing voor de werkloosheid en woningnood in de naoorlogse jaren. Hofstede (1964) spreekt in dit verband van een 'overbevolkingspsychose': de overheid initieerde emigratiebeleid op grond van economische en demografische factoren. De Nederlandse overheid tekende in de jaren vijftig van de vorige eeuw migratieverdragen met Nieuw-Zeeland, Australië en Canada. Emigranten werden onder andere financieel ondersteund om te kunnen vertrekken (Hartog & Winkelman, 2003; Pegge, 2006; Schrover en Van Faassen, 2010).

Gedurende de jaren vijftig vertrokken circa 350.000 personen uit Nederland, met name naar Canada en Australië en, in mindere mate, naar Nieuw-Zeeland (Van Dalen et al, 2008). Met de groei van de economie en werkgelegenheid nam vanaf de jaren zestig de druk tot emigreren af en werd ook in 1993 het

specifieke emigratiebeleid afgeschaft. De jaren zestig stond vooral in het teken van immigratie van buitenlandse arbeidskrachten.

De meest recente emigratie dateert vanaf het begin van de eenentwintigste eeuw. Zoals beschreven in hoofdstuk twee is de emigratie sinds begin jaren 2000 sterk aan het toenemen. In tegenstelling tot de jaren vijftig is geen sprake van een bewuste emigratiepolitiek. De toegenomen emigratie van Nederlanders is vooral het resultaat van een persoonlijke keuze (Van Dalen en Henkens, 2008).

Emigratiemotieven

Bovenstaande historische terugblik laat zien dat Nederland verschillende periodes van emigratie heeft gekend, soms gestimuleerd door de overheid en in andere periode vooral overgelaten aan persoonlijk initiatief. Zoals in hoofdstuk 1 is uiteengezet, zijn er verschillende motieven voor emigratie die onderverdeeld kunnen worden in verschillende dimensies en zowel zijn oorspong vinden in het land van herkomst (pushfactoren) als in het land van bestemming (pullfactoren).

Op basis van de literatuur over de verschillende emigratiegolven van autochtone Nederlanders kan worden gesteld dat de eerdere emigratie meer werd gedreven vanuit economische motieven, dat wil zeggen de noodzaak of de behoefte om de eigen levensstandaard te verbeteren.¹ De meer recente emigratie is meer gedreven vanuit de behoefte om het welzijn of de kwaliteit van leven te verbeteren. Uit verschillende recente studies komt vooral onvrede met de kwaliteit van de publieke ruimte en het maatschappelijk klimaat in Nederland naar voren als belangrijke redenen om te emigreren (Van Dalen en Henkens, 2008; Pegge, 2008; Emigratiemonitor 2009). Uit het onderzoek van Van Dalen en Henkens (2008) blijkt dat emigranten ten opzichte van thuisblijvers met name negatief oordelen over de bevolkingsdichtheid, mentaliteit van de bevolking en (het gebrek aan) natuur en milieu. Het bestemmingsland wordt op deze dimensies over het algemeen juist als positiever beoordeeld. De negatieve evaluatie van aspecten van het publieke domein in Nederland is overigens niet iets van de laatste jaren. Pegge (2006) laat in zijn onderzoek onder Nederlandse emigranten in Nieuw-Zeeland zien dat een negatieve beoordeling van Nederland ten aanzien van de kwaliteit van het milieu en sociale problemen niet alleen te vinden is onder recente emigranten, maar ook al werd gesignaleerd in studies uit de jaren tachtig en negentig.

Het feit dat heden ten dage economische motieven minder belangrijk zijn als dominante drijfveer dan in eerdere emigratieperiodes, blijkt ook uit de beoordeling van de Nederlandse welvaartsstaat en de verwachtingen die

¹ Overigens geldt dat ook in de jaren vijftig andere, deels meer persoonlijke motieven een rol speelden. Zoals een hang naar avontuur onder sommige groepen, het niet meer passen in de Nederlandse samenleving (vooral onder hen die vanuit Nederlands-Indië terug waren gekomen naar Nederland) en de ervaring van sommigen dat Nederland te vol was (De Gaande Man, 1958, Frijda, 1960).

emigranten hebben ten aanzien van hun eigen inkomenssituatie in het land van bestemming. In de studie van Van Dalen en Henkens (2008) geeft een aanzienlijk deel van de respondenten aan te verwachten er in inkomen op achteruit te gaan in het bestemmingsland. In de jaren vijftig was de overheersende gedachte daarentegen dat men er bij emigratie financieel op vooruit zou gaan (De Gaande Man, 1958, Frijda, 1960).

Ook schatten de huidige emigranten de voorzieningen op het gebied van sociale zekerheid en pensioenen in het bestemmingsland lager in. Onderzoek van de SVB onder Nederlandse emigranten toont aan dat sociale zekerheid een ondergeschikte rol speelt in de beslissing om in het buitenland te gaan wonen (De Jonge, 2007). Ook in dit onderzoek komen woonomgeving, toekomstperspectief en de cultuur van het nieuwe woonland als belangrijkste redenen voor emigratie naar voren.

Het is echter te eenvoudig om de hedendaagse emigratie voornamelijk te begrijpen vanuit een negatieve beoordeling van het publieke domein in Nederland. Onderzoek van Pegge (2006) onder recente, voornamelijk hoger opgeleide, emigranten naar Nieuw-Zeeland laat zien dat de redenen voor emigratie veel genuanceerder liggen. Hij onderscheidt drie categorieën emigranten: zij die vertrekken vanuit een negatieve beoordeling van de situatie in Nederland, zij die vertrekken omdat ze iets nieuws willen en toe zijn aan een nieuwe uitdaging, en zij die vertrekken om familieredenen (bijvoorbeeld vanwege een partner die afkomstig is uit het bestemmingsland). Overigens zijn deze motieven niet uitsluitend, maar kunnen ook in combinatie tegenkomen. Zoals reeds in de jaren vijftig werd geconstateerd, zitten achter algemene redenen (zoals Nederland is te vol) vaak heel persoonlijke redenen voor vertrek (De Gaande Man, 1958).

3.2 Emigratiemotieven autochtone Nederlanders anno 2010

Hierboven is een korte schets gegeven van de belangrijkste emigratiemotieven van hedendaagse autochtone emigranten. Deze paragraaf gaat dieper in op deze motieven. In het kader van dit onderzoek zijn 26 autochtone Nederlanders geïnterviewd over hun motieven om te emigreren. Hieronder worden de resultaten van deze interviews gepresenteerd. Wat typeert de mensen die emigreren en waarom willen ze weg, zijn thema's die aan de orde komen. Daarbij gaat het vooral om meer inzicht te krijgen in de achtergronden van bepaalde motieven, bijvoorbeeld als men ontevreden is met de publieke ruimte, wat maakt dan precies dat er onvrede is.

3.2.1 Achtergrond van respondenten

In het onderzoek is geprobeerd om, binnen de gestelde kaders, een zo divers mogelijke groep respondenten te interviewen. Er zijn veertien mannen en twaalf vrouwen geïnterviewd. Daarnaast zijn er zestien hoogopgeleiden (hbo+) en tien middelbaar opgeleiden geïnterviewd. Ook met betrekking tot gezins-situatie is de groep divers. Zeventien personen wonen samen, waarvan negen personen ook thuiswonende kinderen hebben. Er zijn verder zeven alleenstaanden geïnterviewd, en één alleenstaande ouder. Eén persoon woont tot slot nog bij zijn ouders.

De gemiddelde leeftijd van de respondenten is 34 jaar. De jongste respondent is 22 en de oudste 46 jaar. Tot slot heeft bijna iedereen een baan. Op het moment van het interview hebben 23 personen werk, drie personen zijn werkloos. De meeste respondenten hebben een reguliere baan, bijvoorbeeld als docent, manager of verpleegkundige.

Woongeschiedenis

De respondenten zijn veelal niet erg honkvast. Voor een groot deel van hen geldt dat zij in hun leven meerdere keren zijn verhuisd. Niet alleen binnen steden wordt verhuisd, maar ook juist tussen steden. Gemiddeld is men drie keer van gemeente gewisseld. Vijf personen zijn vijf keer of vaker verhuisd. Het aantal verhuisbewegingen ligt hiermee bij de geïnterviewde respondenten hoger dan bij de gemiddelde Nederlander, die 1,8 keer verhuist (CBS, 2009).² Een aantal mensen geeft aan dat verhuizen een vanzelfsprekend onderdeel van het leven is geworden en dat dit van invloed is op de beslissing om te emigreren of deze beslissing makkelijker maakt. Ook eerdere emigratie maakt het volgens respondenten makkelijker om deze stap nogmaals te maken.

Vrouw, 34 jaar, emigreert naar Dubai:

“Ik ben geboren in het dorpje Middellie, in de gemeente Zeegang. Tot mijn negende heb daar gewoond. Van negende tot mijn vijftiende woonden we in Amstelveen. Vervolgens van heb ik tot mijn negentiende in Zeist gewoond. En vanaf mijn negentiende tot mijn tweeëntwintigste heb ik in Amersfoort gewoond. Sinds 1999 woon ik in Amsterdam. Binnen Amsterdam ben ik ook nog vier keer verhuisd.

Ik heb niet eerder in het buitenland gewoond, maar ik denk dat het wel meespeelt dat ik zoveel ben verhuisd. Ik kan makkelijk mijn spullen pakken en gaan en ergens wat opbouwen. Dat heb ik van kindsaf aan gedaan. Ik ben niet zo honkvast. Ik krijg na een paar jaar kriebels, dat maakt denk ik wel uit.”

Vrouw, 36 jaar, emigreert naar Spanje:

“Ik ben vijftien keer verhuisd in mijn leven. Toen ik 3 maanden oud was zijn mijn ouders met mij verhuisd naar Ulestraten (Limburg), toen ik 2,5 was zijn we verhuisd naar Meer (Limburg), toen ik 9 was zijn we verhuisd naar Saoedi-Arabië, daar zijn we ook weer verhuisd naar verschillende plaatsen: Al Khobar

² Dit is inclusief de verhuizingen tussen gemeenten.

en Ryaad, we hebben daar 2,5 jaar gewoond, toen ik twaalf was zijn we teruggekomen, toen hebben we weer in Meer gewoond. Toen ik veertien was zijn we verhuisd naar Herten (Limburg), toen ik negentien was ben ik verhuisd naar Tilburg, binnen Tilburg zelf verhuisd, verschillende studentenkamers, toen ik 28 was ben ik verhuisd naar Spanje, daar heb ik in Granada gewoond en toen ik 29 was ben ik verhuisd naar Amsterdam en toen ik bijna 30 was, ben ik weer verhuisd naar Herten en toen ben ik naar Roermond verhuisd. Het hoorde bij het leven.”

Op het moment van het interview wonen de meeste respondenten in Noord-Holland (8 personen). Daarnaast komen drie personen uit het Noorden (Friesland of Groningen) en vier personen uit het Zuiden (Brabant of Limburg). De overige respondenten wonen in Utrecht (3), Flevoland (1) Gelderland (4) en Zuid-Holland (3).

Emigratieplannen

Voor de meeste mensen is de wens om te emigreren langzaam gegroeid. Slechts een beperkt aantal respondenten noemt een hele concrete aanleiding zoals een ruzie met de burens (1 respondent) of problemen op het werk (2 respondenten).

De oorsprong van de emigratiewens ligt voor acht respondenten in persoonlijke ervaringen die ze in het buitenland hebben doorgebracht op vakanties, voor tijdelijk werk of studie. Ze hebben die tijd erg positief gewaardeerd en overwegen daarom terug te keren naar het land waar ze het leuk hebben gehad. In dit opzicht is een belangrijke parallel te trekken met de emigratie uit de jaren vijftig. Ook in die tijd bleek een langdurig verblijf buiten Nederland een krachtige en veel voorkomende prikkel tot emigratie te zijn (De Gaande Man, 1958).

Man, 37 jaar, emigreert naar Australië:

“Ik heb gestudeerd in Amsterdam. Ik ben toen een jaar gaan backpacken in Australië in 1995-1996. Daarna heb ik mijn studie weer opgepakt en afgerond. Ik vond na mijn backpack avontuur het zo'n gaaf land, dat ik toen heb besloten dat ik daar ooit nog eens naar toe ga om te werken of te gaan wonen. Maar dan ben je afgestudeerd en blijf je een tijdje werken. Op een gegeven moment heb je bijna tien jaar gewerkt en denk je het moet er toch maar eens van komen.”

Daarnaast geldt voor zes mensen dat hun verlangen om weg te gaan voortkomt uit een bepaald gevoel. Zij voelen zich niet langer thuis in Nederland, voelen zich ergens anders meer thuis of willen hun horizon verbreden.

Vrouw, 30 jaar, emigreert naar Zweden of Noorwegen:

“Er was geen directe aanleiding. Het was meer een samenspel van factoren. Het is tussen neus en lippen door ontstaan. We waren aan het dromen over wat we zouden willen. En we dachten je kunt je dromen ook realiseren. [...]”

Op de Scandinaviëbeurs is onze interesse verder aangewakkerd, sinds toen hebben we het er meer over gehad. We zijn het er nog meer over gaan hebben. Daarna zijn we naar de Emigratiebeurs gegaan. Iedere keer worden we wijzer. [...] Vrienden en collega's steunen ons ook. Veel vrienden zouden wel willen emigreren, maar dan blijft het bij dromen.”

Ook bij de overige redenen worden persoonlijke aspecten genoemd, zoals gezondheid of een buitenlandse partner of familie in het buitenland. De beslissing om te emigreren is voor de meeste respondenten definitief. Zo goed als iedereen weet zeker dat hij/zij gaat vertrekken. 21 mensen hebben al een datum vastgelegd of weten zeker dat ze gaan, alleen niet precies wanneer. De overige vijf respondenten willen zich nog beter oriënteren op verschillende landen of op de mogelijkheden voor een visum. Het moment van vertrek is voor elf mensen ingegeven door de gezinssituatie. Mensen kiezen ervoor te emigreren als ze nog geen kinderen hebben of kinderen die nog jong zijn, waardoor ze makkelijk kunnen wennen in een nieuw land.

Voor het merendeel van de respondenten is het duidelijk naar welk land ze zullen gaan. Met name de Engelstalige landen zijn in trek. Veertien personen willen naar Australië, Canada of Nieuw-Zeeland. Voor drie personen geldt dat ze naar Frankrijk of Spanje willen en drie anderen gaan naar Zweden of Noorwegen. De plaats waar vertrekkers gaan wonen is vaak nog niet bekend. Twaalf personen weten zeker in welke stad ze terecht zullen komen. Zij hebben vaak ook al een concrete vertrekdatum. Anderen twijfelen tussen steden of hebben bijvoorbeeld wel een gebied gekozen, maar nog geen specifieke stad. Een klein deel heeft nog helemaal geen keuze kunnen maken over de stad of het gebied waar ze zich willen vestigen.

Bijna alle respondenten hebben familie, vrienden of kennissen in het land waar ze naar toe gaan. Deels gaat dit om goede vrienden of familie, maar ook om familie die men nauwelijks kent. Alhoewel slechts vier personen aangeven dat familie of vrienden een reden zijn om te vertrekken, hebben respondenten door aanwezigheid van bekenden wel het gevoel er iemand is om op terug te vallen mocht het nodig zijn. Een andere respondent heeft bewust contacten aangehaald toen duidelijk was dat ze naar Curaçao ging emigreren.

Vrouw, 27 jaar, emigreert naar Curaçao:

“Zijn ouders hebben daar nog heel veel kennissen die daar nog steeds wonen en die daar lang zijn gebleven. Dus we hebben daar wel onze contacten. [...] Ik had al allerlei contacten gelegd daar. Dat heeft wel echt gemaakt dat ik denk ik heb er zin in. Ik wil er wel blijven. Ja we hebben veel contacten. Heel veel. We hebben al heel veel businesscontacten, mijn partner dan. We hebben al wat vrienden van zijn ouders die daar nog wonen die ook weer allerlei grote bedrijven op dat eiland hebben dus die nemen ons mee. We hebben een Antilliaanse vriend die bij mijn vriend op de middelbare school heeft gezeten. Hij was vanaf Curaçao naar Nederland gestuurd, naar een internaat. We kennen elkaar nog van de middelbare school en op onze eerste vakantie daar hebben we elkaar weer ontmoet. Dat was heel erg leuk. Hij is

wel echt degene die ons in de cultuur heeft geïntroduceerd. Ik denk dat ik kan zeggen dat hij degene is die ervoor gezorgd heeft dat ik daar naartoe wilde.”

Man, 35 jaar, emigreert naar Nieuw-Zeeland:

“Ik ben vier keer in Nieuw-Zeeland geweest. De eerste keer omdat ik er met mijn ouders woonde. De tweede keer voor werk. De derde keer voor vakantie met mijn partner. De vierde keer om onderzoek te doen in verband met onze emigratie. Ik heb al wat contacten daar; ik ben lid van en heb actief contact met de vakbond voor freelance cameramensen. Ik heb me ingeschreven bij een booking agency voor freelancers en ik ben lid van een website voor freelance cameramensen, en via die site heb ik actief contact met collega’s daar. Ik heb daar bovendien twee vrienden/bekenden, die ik ken uit Nederland, die al zijn geëmigreerd. Ik heb wekelijks contact met hen via de telefoon, skype en per e-mail. Ze vinden het geweldig dat we daar komen wonen, vooral het stel dat net geëmigreerd is.”

Het hebben van sociale contacten in het land van bestemming is impliciet of expliciet een factor in de emigratie. Ook hier is een parallel met de emigratie uit de jaren vijftig te trekken. Ook destijds was het hebben van sociale contacten in het bestemmingsland een van de dominante motieven om te vertrekken (De Gaande Man, 1958).

Naast familie, vrienden of kennissen is er niet veel dat respondenten bindt aan het bestemmingsland. Een enkeling heeft een huis of een bedrijf in het land waar ze naartoe gaan. De meeste mensen hebben ook nog geen baan gevonden.

Vrijwel alle respondenten hebben het plan om permanent te vertrekken. Twee respondenten geven aan niet langer dan een paar jaar te willen gaan. De groep die permanent gaat, houdt wel vaak de optie open om terug te keren mocht het tegenvallen.

Vrouw, 36 jaar, emigreert naar Spanje:

“In principe gaan we permanent. De komende jaren blijven we sowieso, ik denk wel dat we het een aantal jaar de kans moeten geven. De optie om ooit weer terug naar Nederland te gaan, zou er altijd kunnen zijn, maar als het goed bevalt, dan zie ik niet waarom we terug zouden moeten gaan.”

3.2.2 Voorbereidingen

Zoals hierboven aangegeven is het stadium waarin mensen zich bevinden wisselend. Een deel heeft al een concrete datum of weet zeker dat hij vertrekt, terwijl anderen nog niet weten naar welk land of gebied ze precies willen. Van tien personen is een vertrekdatum bekend, zij willen meestal voor het einde van 2010 geëmigreerd zijn.

De voorbereidingen richten zich met name op het oriënteren op de situatie in het buitenland. Het gaat vooral om een oriëntatie op de mogelijkheden voor een visum en de situatie op de arbeidsmarkt. Zeventien personen hebben gekeken wat de mogelijkheden zijn om een baan te vinden en ongeveer een derde heeft zich georiënteerd op de woningmarkt. Slechts een enkeling heeft al echt een baan of woning gevonden in het buitenland.

De groep met concrete plannen heeft de meeste voorbereidingen getroffen. Zij hebben zich niet alleen georiënteerd op de arbeidsmarkt en een woning, maar proberen ook het huis in Nederland te verkopen en denken vaker na over verzekeringen (8 personen) en scholen (3 personen).

Over pensioenvoorzieningen, sparen en sociale zekerheid, weten de meeste mensen niets of hebben ze globale informatie dat het beter of slechter is dan in Nederland. Slechts een enkeling heeft het over pensioenrechten of over recht op AOW. Deze bevindingen sluiten aan bij het eerdergenoemde onderzoek van De Jonge (2007) naar sociale zekerheid en emigratie. Over verzekeringen wordt wat meer gesproken. Ook hier geldt dat dit met name de mensen zijn die zeker zijn van hun vertrek. Een aantal mensen geeft ook aan dat je pas dingen kunt regelen als je een vertrekdatum hebt.

Man, 32 jaar, emigreert naar Nieuw-Zeeland:

“We zijn alle twee al naar de tandarts geweest, dat hadden we al lang niet gedaan. Hoe gaat het daar met ziektekostenverzekering, hoe lang van tevoren moet je het hier opzeggen. Zodra we weten, we gaan, heb ik een heel lijstje: ziektekostenverzekering, hoe zit het met mijn pensioenopbouw, stopt je AOW-opbouw, wordt het tijd om zelf aan pensioen opbouw gaan doen, medische testen. Het valt wel mee hoeveel geld het kost maar het is wel een gedoe.”

Man, 38 jaar, emigreert naar Suriname:

“Het huis is geregeld. Dat het kan worden gebouwd, zodat het aan onze wensen voldoet. Ik ben bezig geweest met werk. Ik heb scholen voor de kinderen bezocht en ze ingeschreven. Nou ja verder heel veel administratiedingen uitgezocht, enzo. Veel vanuit hier gekeken hoe dat moet met sociale voorzieningen en verzekeringen. Aan de ene kant komt het toch bureaucratisch op me over hoe een aantal dingen daar gaan. Aan de andere kant gaat het natuurlijk ook weer heel makkelijk. De taalbarrière heb je natuurlijk niet. Dat scheelt al. Waar ik het meest tegen aanloop, is dat je wel dingen wilt regelen maar dat niet kan in de tijd tot je uiteindelijke vertrek.”

Alhoewel een groot deel van de respondenten al weet waar hij/zij naar toe zal gaan, is niet iedereen geïnteresseerd in de politieke en maatschappelijke situatie in het bestemmingsland. Elf personen volgen de situatie dagelijks of wekelijks. De rest kijkt regelmatig of soms hoe het gaat. Drie personen zeggen niet of nauwelijks te kijken hoe de situatie in het land is.

Er is weinig sprake van voorbereiding op de nieuwe taal die men moet gaan spreken. Alleen mensen die de taal niet of nauwelijks spreken willen een cursus volgen. De inschatting van vijftien emigranten is dat ze in hun nieuwe taal moeiteloos kunnen lezen en spreken. Zoals gezegd kiest een aanzienlijk deel voor een Engelstalig land. Sommige migranten moeten om een visum te verkrijgen een taaltoets afleggen, bijvoorbeeld een IELTS-test voor Canada. Een aantal mensen geeft expliciet aan dat de taal ook een rol heeft gespeeld bij de keuze voor een bestemming. Zij schatten hun mogelijkheden op werk beter in, in een land waar ze de taal spreken. In de jaren vijftig toen de emigratie overwegend plaatsvond naar Engelstalige landen, speelde kennis van de taal overigens geen rol van betekenis in de besluitvorming rondom emigratie (De Gaande Man, 1958). Een minderheid van zes personen geeft aan problemen te hebben met de taal van het bestemmingsland. Ze kunnen het moeilijk of niet volgen. Het gaat dan bijvoorbeeld om mensen die naar Laos, Mauritius, Bali of een Scandinavisch land emigreren. Deze groep volgt in Nederland een taalcursus of wil in het bestemmingsland de taal leren.

Man, 29 jaar, emigreert met zijn partner naar Australië:

“Ik heb wel wat Engelse vrienden. Ook hier in Nederland. Maar ja, dat zeg ik, de Engelse taal voor mij is 9 van de 10 keer nog makkelijker dan de Nederlandse. Dan moet ik toch vaak nog wel even denken wat was het ook alweer in het Nederlands.” (Zij): “Nou, hij kan het net wel even wat beter dan ik, maar goed, ik heb wel gewoon mijn havo gedaan en ik ben tien maanden in het buitenland op stage geweest. Toen heb ik alleen maar tussen de Schotten en de Ieren gezeten. Op een gegeven moment vroegen de echte Britten aan mij ‘wanneer ga je weer naar Amerika’, omdat mijn Engels goed was weet je wel. Ze horen dat ik geen Schot of Brit ben vanwege mijn accent natuurlijk.” (Hij): “Laat ik het zo zeggen. Ik had Brit kunnen wezen.” (Zij): “Dat heb ik niet en ik ben blij dat het emigratiebedrijf gewoon Nederlands is en we gewoon Nederlands kunnen. Niet vanwege de taal maar gewoon de juridische dingen.”

3.2.3 Binding met Nederland

De belangrijkste factor die mensen aan Nederland bindt is het sociale netwerk. De binding met Nederland speelt echter uiteindelijk nauwelijks een rol bij de beslissing om te vertrekken. De meeste vertrekkers richten zich op wat ze krijgen in het land van bestemming en veel minder op wat ze achterlaten in Nederland.

Veruit de meeste respondenten hebben een sociaal netwerk in Nederland waarbinnen ze actief zijn. Ze hebben vrienden en familie die ze regelmatig zien. Een enkeling is ook lid van een sport- of beroepsvereniging of van de kerk.

Man, 22 jaar, emigreert naar Mauritius:

“Ik woon in Apeldoorn samen met mijn zusje, mijn moeder en haar hertrouwde man. Ik werk op dit moment fulltime als magazijnmedewerker in een verfdistributiecentrum. Ik heb in Apeldoorn een hechte vriendengroep, dat heb ik ook wel nodig. Elk weekend trek ik op met deze vaste vriendengroep. Daarbij heb ik ook met regelmaat contact met vrienden uit mijn vorige woonplaatsen, uit Hengelo en Enschede. Ik ben ook lid van de vrijgemaakt gereformeerde kerk. Deze kerk bezoek ik elke zondag, maar onderneem er verder geen activiteiten. Mijn familie zie ik niet heel vaak. Wanneer ik hen zie is daar meestal een reden voor zoals een bruiloft of een begrafenis. Ik ben van plan om contact te onderhouden met mijn vrienden en familie in Nederland via skype.”

Voor slechts vier respondenten geldt dat ze in Nederland zeer weinig sociale contacten hebben. Twee van hen zijn net terug uit het buitenland en geven aan dat veel vriendschappen in die tijd verwaterd zijn. Twee anderen hebben over het algemeen weinig contacten. Daarnaast zijn er ook twee personen die wel een sociaal netwerk hebben, maar een slechte relatie hebben met hun familie. Het is dus niet zo dat hedendaagse Nederlandse emigranten niet goed sociaal zijn ingebed in de Nederlandse samenleving.

Als men al twijfelt over de emigratie wordt dit met name veroorzaakt door het verlies aan sociale contacten. Negentien respondenten geven aan hun familie en vrienden het meest te zullen gaan missen. Uit de interviews blijkt dat vertrekkers goed nadenken over hoe ze contacten gaan onderhouden en welke contacten waarschijnlijk zullen verwateren. De groep die naar een ander continent verhuisd, realiseert zich dat bezoek van familie en vrienden niet heel frequent zal zijn. Tegelijkertijd geeft men ook aan dat veel vrienden al verspreid over Nederland wonen en dat de contacten die er nu zijn niet meer wekelijks zijn. Naarmate mensen ouder worden en kinderen krijgen zien ze bestaande relaties veranderen. Daarnaast spelen de toenemende mobiliteit en voorzieningen als e-mail en skype een rol. Het onderhouden van contacten en het afleggen van een bezoek is een stuk makkelijker dan vroeger.

Een enkeling kiest bewust voor emigratie naar een plek vlakbij een luchthaven. De groep die naar Canada, Australië of Azië emigreert richt zich met name op contacten via e-mail en skype.

Vrouw, 27 jaar, emigreert naar Curaçao:

“Skype... dat is de echt de uitvinding van de eeuw. Ja, ik merk dat ik als ik daar ben dat het voornamelijk bellen is via skype. Dat ben ik ook gewend als mijn ouders in Portugal zitten, dan bellen we ook. Dan bellen we eigenlijk vaker dan wanneer ze in Nederland zitten, omdat je dan toch toevallig achter de computer zit en jij denkt: ‘hé, die is online, die ga ik even bellen’. Ik zie wel dat mijn partner daar helemaal niet aan gewend is. Die heeft nooit skype hoeven gebruiken want zijn ouders waren altijd in Nederland. Dus hij moet nog even omschakelen. We gaan in ieder geval twee keer per jaar terug naar Nederland. Ik denk ook dat bepaalde vriendschappen minder worden. Het is weer een nieuwe fase. Zoals Texel een fase was, Amsterdam een fase,

studententijd een fase is, werken een fase is, wordt dit gewoon weer een nieuwe fase.”

Man, 37 jaar, emigreert naar Australië:

“Ik heb wel veel vrienden hier die ik zal gaan missen en mijn familie zal wel op bezoek komen een keer per jaar. Of dat ik naar Nederland kom. Maar ik kom nu in een fase dat mijn gezin van belang is. Vroeger zat ik met al mijn vrienden in Amsterdam, elk weekend in de kroeg. Maar nu woon je in het hele land en je ziet elkaar minder. Vriendschap zal niet verwateren, maar zal anders worden. Ik heb verder weinig contact, naast vrienden en familie. Maar ik heb hier 37 jaar gewoond, dus ik zal op internet blijven kijken hoe het is in Nederland.”

Alhoewel het achterlaten van vrienden en familie lastig is, verwacht men ook in het buitenland een sociaal netwerk op te kunnen bouwen. De meeste mensen (21) denken dat hun sociale netwerk daar beter of net zo goed zal zijn als in Nederland. Een enkeling is ook al bezig met het opzetten van een netwerk. Eén respondente heeft bijvoorbeeld gekeken of zij haar hobby's ook kan uitoefenen in het land waar ze naartoe gaat en heeft dit ook een rol laten spelen bij de keuze van een land.

Een woning in Nederland bindt de meeste mensen niet aan Nederland, alleen in negatieve zin. Ongeveer de helft van de vertrekkers heeft een koopwoning in Nederland, maar heeft die te koop gezet of al verkocht. Twee respondenten krijgen hun huis niet verkocht en kunnen daardoor nog niet definitief vertrekken. Voor de meeste mensen geldt, zoals ook later nog zal blijken, dat de woonsituatie in Nederland juist een reden is voor vertrek. Slechts vier personen houden hun huis aan. Twee van hen zien dit als een investering. Het gaat bijvoorbeeld om een appartement in Amsterdam dat wordt aangehouden om te verhuren en waarvan de verwachting is dat het in waarde zal stijgen.

Ook het volgen van het nieuws in Nederland is niet iets waarvan veel mensen denken dat ze dit blijven doen. Minder dan de helft van de mensen (11 personen) geeft expliciet aan het nieuws te willen blijven volgen. Dit gebeurt met name via internet, omdat Nederlandse kranten vaak beperkt verkrijgbaar zijn en verouderd nieuws bevatten.

Het opgeven van de Nederlandse nationaliteit speelt voor de meeste respondenten niet. Ze hebben er nog niet over nagedacht en/of weten niet goed wat hun rechten zijn. Zo is het niet altijd duidelijk wat de regels in het land van bestemming zijn ten aanzien van het hebben van een dubbele nationaliteit. Slechts een enkeling is heel expliciet in het niet willen opgeven van zijn Nederlandse nationaliteit, omdat hij/zij zich Nederlander voelt. Daarnaast spelen praktische redenen een rol. Een Nederlands paspoort maakt reizen eenvoudig en ook een bezoek aan Nederland is makkelijk. Ook geven een paar respondenten aan de mogelijkheid open te houden om terug te keren. In totaal zeggen negen personen dat ze hun Nederlandse nationaliteit

willen opgeven, elf personen willen dit niet. De personen die een andere nationaliteit willen aannemen gaan, op één persoon na, naar westerse landen, zoals Canada, Australië en Nieuw-Zeeland. Het opgeven van de nationaliteit zegt niet per se iets over de binding met Nederland. Sommige mensen geven aan dat zij zich ook zonder de Nederlandse nationaliteit Nederlander blijven voelen. Er zijn ook twee mensen die bereid zijn hun nationaliteit op te geven 'als het moet', bijvoorbeeld om je ergens permanent te kunnen vestigen.

Man, 29 jaar, emigreert naar Canada:

"Ik ben wel actief als vrijwilliger, als bhv'er bij de kerk. Heel af en toe ben ik gastheer bij het kerkje op het Begijnhof, ik werk ook bij een lokale omroep in de Haarlemmermeer, daar doe ik een aantal radioprogramma's. De meeste spullen hier in huis doe ik gewoon weg, geen zin om hele vrachten mee te nemen, alleen spullen met emotionele waarde: muziek, foto's. Mijn auto doe ik ook weg, en de cavia's die ik heb, moet ik even kijken. Eentje is al op leeftijd, ik denk niet dat ik ze mee wil nemen, die reis wil ik ze niet aandoen. Ik kan ze vast wel bij vrienden kwijt of bij een kinderboerderij. Ik vind het een hele moeilijk vraag of ik mijn Nederlandse nationaliteit op zou geven. Ik denk het wel, je vestigt je toch daar, je kiest voor het land. Ik vind het dan wel een hele mooie stap."

Man, 29 jaar, emigreert naar Canada of Australië:

"De Nederlandse nationaliteit zou ik op willen geven, dat vind ik zo iets nietszeggends. Ik ben Nederlander, wat maakt het voor een verschil of ik de Nederlandse of Canadese nationaliteit heb. Je moet kijken wat voor juridische consequenties eraan vastkleven. Het verandert verder niets aan mezelf."

3.2.4 Redenen voor vertrek

In de vorige paragraaf, waarin de literatuur is besproken, komt naar voren dat de belangrijkste reden voor emigratie in de loop der tijd is verschoven van met name economische motieven naar motieven die liggen in de verbetering van de kwaliteit van leven. Dit is ook terug te zien in de gehouden interviews. De belangrijkste redenen om Nederland te verlaten liggen voor respondenten in het publieke domein (zie tabel 3.1) . Het gaat zowel om de fysieke omgeving als om het maatschappelijke klimaat in Nederland. Arbeidsmarkt en gezondheid spelen veel minder een rol. Hieronder worden de verschillende motieven voor emigratie toegelicht.

Tabel 3.1 Wat zijn voor uw redenen om Nederland te verlaten? (n=26)

Het weer/klimaat	23
Natuur	20
Het levenstempo	17
Omgangsvormen (de manier waarop mensen met elkaar omgaan)	17
Bevolkingsdichtheid	15
Integratieproblematiek in Nederland	10
Het politieke klimaat	9
Discriminatie	8
Kosten voor levensonderhoud	7
Kansen gezinsleden op de arbeidsmarkt	6
Het bedrijfsklimaat	6
Uw kansen op de arbeidsmarkt	5
Criminaliteit	5
Veiligheid	4
Culturele diversiteit	3
Eigen gezondheid	3
Veranderingen in gezinssituatie (scheiding, kinderen gaan op zichzelf wonen)	3
Gezondheid gezinsleden	3
Familieproblemen	1

Publieke ruimte

Zoals af te lezen in tabel 3.1 is de fysieke omgeving de belangrijkste reden om weg te willen uit Nederland. Dit komt overeen met de bevindingen uit het onderzoek van Van Dalen en Henkens (2008). Vooral het klimaat in Nederland, de bevolkingsdichtheid en het gebrek aan natuur worden genoemd als redenen om te vertrekken. Veel respondenten vinden Nederland vol. Mensen wonen dicht op elkaar en er is weinig ruimte voor groen. Hiermee samen hangt de kwaliteit van wonen in Nederland. De huizenprijzen vinden respondenten hoog in vergelijking tot de kwaliteit. Er is weinig buitenruimte en de huizen staan dicht op elkaar, waardoor de privacy beperkt is. Een enkeling heeft zich voorafgaand aan de emigratie georiënteerd op wonen in Nederland met meer ruimte, maar kwam tot de conclusie dat dit te duur is.

Vrouw, 40 jaar, emigreert naar Canada:

“We hebben in eerste instantie gekeken in Brabant en Zuid-Limburg. Hetgeen wij willen, kunnen wij daar gewoon niet betalen. De huizenprijzen zijn daar natuurlijk vreselijk hoog, de grond waar het op staat heeft ook zijn prijskaartje, dus bij elkaar is het onbetaalbaar. Het levensonderhoud is hier voor boodschappen ook hoger dan in Canada. Wij kunnen goed rondkomen van het salaris van mijn man, dus de kosten van het levensonderhoud spelen geen rol in het vertrek uit Nederland. Wat meespeelt, is dat de kwaliteit van leven in Canada voor ons gewoon hoger is dan hier, want je moet daar ook hard werken om je boterham te verdienen.”

Van de respondenten denken dan ook 21 mensen dat ze er qua woonruimte op vooruit gaan wanneer ze emigreren.

Vrouw, 30 jaar, emigreert naar Zweden of Noorwegen:

“De omgeving is belangrijk. Het klimaat is geen reden. Het is daar wel schoner, maar dat is niet het belangrijkste. We denken erover na, wat voor leven en ruimte we de kinderen willen geven. We willen een mooie omgeving. Met veel natuur, daar zijn we het beiden over eens. In Nederland wonen veel mensen, het is hier vol en druk. Er zijn maar kleine tuintjes. Er is te weinig leefruimte voor jezelf. De burens kunnen meeluisteren als je in de tuin zit. In Zweden is het beter.”

Sociale klimaat

Doordat Nederland vol is en mensen dicht op elkaar leven zien veel mensen ook een toenemende stress onder Nederlanders. Nederlanders zijn vaak druk en onvriendelijk in de omgang. Mensen nemen geen tijd om met elkaar te praten of vriendelijk gedag te zeggen. Er is sprake van een toenemende irritatie en een afnemende bereidheid om je in elkaar te verdiepen. Zeventien respondenten geven aan dat de omgangsvormen in Nederland een reden zijn om te vertrekken.

Man, 29 jaar, emigreert naar Australië:

“Als je [In Australië, red] door de stad heen loopt en je loopt te zoeken of wat dan ook, merk je dat ze vriendelijker zijn. Al loop je langs iemand men zegt nog gewoon vriendelijk gedag en je staat gewoon een kwartier met iemand te praten die je niet eens kent. Of in de supermarkt. We waren er eigenlijk net en die kassajuffrouw begint een heel verhaal met je. [...] Er is geen haan die er naar kraait van: ‘joh, schiet even op, ik moet weg’. Wat dat aan gaat het is allemaal wat relaxter dan hier. [...]. Men zit niet de hele dag op elkaars lip. Men kan gewoon veel lekkerder met elkaar omgaan, omdat men niet geïrriteerd raakt, omdat men niet bumper aan bumper zit. Laat ik het zo zeggen.[...] De kwaliteit van leven, dat is eigenlijk de reden. Die is daar zoveel beter.”

De verwachting van veel vertrekkers is dat het sociale klimaat in het bestemmingsland beter is. Ze zijn er vaak al op vakantie geweest en hebben de indruk dat de mensen daar vriendelijker en meer open zijn. Er is slechts een enkele respondent die aangeeft dat vakantie en daadwerkelijk ergens wonen twee verschillende dingen zijn. Een vakantie is volgens één vrouw, die al eerder geëmigreerd is, met name geschikt om de sfeer te proeven, maar niet om te bepalen hoe het is om daar te wonen.

Een ander negatief aspect aan Nederland is voor negen mensen het politieke klimaat. Hier zijn twee groepen aan te wijzen. Eén groep heeft moeite met de veranderende samenstelling van de Nederlandse bevolking. De toegenomen immigratie en diversiteit worden door deze respondenten als negatief beschouwd. Het gevoel overheerst dat Nederland door de komst van immigranten drukker is geworden en dat er sprake is van verdringing op de arbeidsmarkt. Daarnaast vinden sommige respondenten dat Nederland te makkelijk is met de toelating en dat er te weinig eisen worden gesteld aan

immigranten. Tien personen noemen de integratieproblematiek als een reden om te vertrekken.

Vrouw, 28 jaar, emigreert naar Bali of Canada:

“Het wordt hier steeds liberaler. Ik ben niet voor Wilders hoor, maar hij heeft soms wel gelijk, immigratie kost gewoon te veel geld. De verdeling hier is niet goed, het meeste geld gaat naar gedetineerden, dan naar asielzoekers, dan pas naar ouderen en zieken. Terwijl er te weinig subsidie is voor bijvoorbeeld vrouwen die willen werken, maar waarvoor de kosten voor kinderopvang te hoog zijn, zodat ze net zo goed niet kunnen gaan werken. De prioriteiten liggen verkeerd. Die zouden, zonder racistisch te zijn, eerst bij de eigen mensen moeten liggen. Sommige problemen worden ook wel aangepakt door de politiek. Dit is voor mij dan ook geen reden om te vertrekken.”

Vrouw, 44 jaar, emigreert naar Frankrijk:

“Ten tweede is het gewoon zo dat de kwaliteit van Nederland achteruit is gegaan. En dan bedoel ik dat er een ruimtegebrek is. Je mag het eigenlijk niet zeggen, want dan zou ik weer discriminerend overkomen, maar ik discrimineer niet. Nederland is gewoon vol. Overal zie ik nieuwe appartementen uit de grond komen en alle groen wordt bezet. Vroeger was er nog veel groen, maar dat bestaat gewoon niet meer en dat vind ik wel jammer. Het is allemaal al begonnen in de jaren zestig, zeventig, toen die gastarbeiders hier kwamen. En natuurlijk moet iedereen gelijke kansen krijgen, maar ze zijn niet zuinig geweest met de ruimte voor de gastarbeiders. Ik denk dat het te maken heeft met het soepele beleid dat ze hadden en ik denk dat Europa daar mee te maken heeft. In Australië had je geen landen om je heen waar die mensen vandaan konden komen. Die werden gewoon teruggestuurd. In Nederland is dat anders en zit je met Europese wetgeving.”

De tweede groep vindt juist het verharde politieke klimaat negatief aan Nederland. Zij vinden dat er steeds minder ruimte is voor mensen met een andere culturele en/of etnische achtergrond. Rechtse ontwikkelingen baren hun juist zorgen. Respondenten in deze groep noemen bijna altijd de opkomst van de PVV als voorbeeld van deze ontwikkeling.

Vrouw, 34 jaar, emigreert naar Dubai:

“De rechtse ontwikkeling vind ik niet leuk. De heer Wilders en consorten. Dat is niet de hoofdreden. Ik ben wel strijdbaar, het is geen vlucht [...], mijn man is ook nog moslim, maar het begint ons wel behoorlijk uit de keel te hangen. We willen laten zien dat het niet klopt. Wat Wilders zegt, klopt niet. Ik maak me hier ook wel zorgen over. Hoe zal dat gaan in de tijd.”

Man, 22 jaar, emigreert naar Mauritius:

“Het grootste probleem in de politiek in Nederland vind ik de radicalisering van sommige partijen zoals die van Geert Wilders tegen buitenlanders. Het huidige politieke klimaat is voor mij een reden om naar Mauritius te verhuizen, omdat mijn verloofde niet naar Nederland mag komen van de politiek.”

Alhoewel mensen ageren tegen het politieke klimaat, geldt eigenlijk maar voor een enkeling dat dit echt de reden is waarom ze weg willen (zie het voorbeeld hierboven). Het is een aspect dat ze negatief waarderen aan Nederland, maar niet dusdanig dat ze het land willen verlaten. Dit in tegenstelling tot het gebrek aan ruimte, rust en natuur.

Persoonlijke redenen

Bij de genoemde redenen om Nederland te verlaten worden weinig persoonlijke redenen genoemd. Drie personen gaan weg om gezondheidsredenen. Het gaat bijvoorbeeld om een gezin waarvan de man en de kinderen last hebben van astma. Een warmer en droger klimaat zal hun gezondheid naar verwachting ten goede komen. Twee andere respondenten emigreren, omdat ze een relatie hebben met iemand die in het buitenland (Laos en Mauritius) woont. Eén van hen emigreert min of meer gedwongen, omdat hij onvoldoende inkomsten heeft om zijn partner naar Nederland te halen.

Desalniettemin zijn er wel persoonlijke factoren aan te merken die ten grondslag liggen aan migratie. Wat wordt aangevoerd als reden, is dat men bepaalde persoonskenmerken heeft die aanleiding geven tot emigreren. Uit de interviews blijkt dat een deel van de mensen de reden voor emigratie zoekt in bepaalde karaktereigenschappen of een wens die ze al sinds hun jeugd koesteren. Zij kenmerken zichzelf bijvoorbeeld als avontuurlijk en/of onrustig.

Vrouw, 44 jaar, emigreert naar Frankrijk:

“Ten eerste denk ik gewoon dat het in mijn genen zit. Ik heb gewoon de drang om de wereld te verkennen. En niet alleen om op vakantie te gaan, maar ook om te kijken naar landen waar ik eventueel kan wonen. Nu is het mijn Franse droom die ik eigenlijk al had voordat ik mijn ex leerde kennen. En als deze droom niet uitkomt, dan kan ik me misschien gaan richten op Spanje, maar ik weet dat er zoveel andere landen zijn dan Nederland waar je kan leven. Dus ik denk dat het gewoon in me zit.”

Daarnaast zijn er drie respondenten die al lang de wens koesteren om ergens anders te gaan wonen. Zij weten eigenlijk vanaf jonge leeftijd dat ze niet altijd in Nederland willen blijven. Zij hebben vaak ook al familie die is geëmigreerd.

Man, 29 jaar, emigreert naar Canada:

“Het heeft eigenlijk niks te maken gehad met onvrede of zoiets. [...] Het voelde alsof een stemmetje zei: ‘nu kan het nog, nu kan ik die contacten nog leggen’. In '97 is mijn achternichte naar Nederland gekomen, dat klikte heel goed, toen ben ik een jaar later op mijn zeventiende daar naartoe gegaan op vakantie. Ik had daar net zo'n klik met het hele gezin. Toen had ik al zoiets: ‘dit kan wel een plekje voor mij zijn, rust, ruimte, natuur en een stukje gemoedelijkheid’. Ik heb het altijd in mijn hoofd gehouden en er gebeurt natuurlijk van alles in je leven, ook teleurstellingen. En toen was het net alsof het lot tegen me zei, zie je het nou nog niet, jij hoort gewoon in Canada. Dus toen dacht ik, ik moet het gewoon doen, doorpakken.”

Man, 32 jaar, emigreert naar Australië:

“Ik heb eigenlijk altijd al willen emigreren. Dat klinkt heel gek, maar toen ik tien was en je zou aan mij vragen wat wil je worden dan zou ik zeggen: zelfvoorzienend in het buitenland. Dus alles zelf voorzien, jezelf kunnen bedruipen en dan in ieder geval niet in Nederland. Het klinkt misschien een beetje vreemd om dat als jong iemand te willen, maar dat komt ook een beetje omdat ik best wel heel wat familie heb die overal in de wereld wonen. Vier, vijf ooms van moederskant wonen in Spanje, Canada, Zuid-Afrika. Dus het zit wel een beetje in de familie om Nederland niet zo klein te zien als dat het is, maar er is meer dan dat. [...] Er zijn heel veel dingen die reden geven om te emigreren, dat wel, ik kan veel voordelen opnoemen. Het is een soort optelsom ja, zo kan je het noemen. Maar dat zijn geen redenen om weg te gaan, dat is gewoon wat je aantrekt.”

Zoals eerder aangegeven, spelen ook vakanties in het buitenland en het gevoel ergens anders beter op je plaats te zijn een belangrijke rol. De ervaringen die mensen daar hebben opgedaan en het gevoel dat ze daar hadden, vormt een aanleiding om Nederland te verlaten.

Man, 35 jaar, emigreert naar Nieuw-Zeeland:

“Vanaf het moment dat ik in 1990 in Nederland kwam wonen, had ik de wens om weer naar het buitenland te verhuizen. Ik heb mijn partner ook enthousiast gemaakt. De directe aanleiding om te gaan was een reis naar Nieuw-Zeeland met mijn partner, vijf jaar geleden. Bij thuiskomst zijn we begonnen met voorbereiden, dat was in 2006. Maar de beslissing hebben we tijdens die reis in Nieuw-Zeeland genomen.”

Een laatste persoonlijke factor die speelt, is het hebben van een buitenlandse partner, zoals ook in het bovenstaande citaat is te lezen. Voor deze groep is de stap vaak makkelijker te maken, omdat hun partner ook wil emigreren.

Economische redenen

Zoals ook uit de literatuur is gebleken, spelen economische motieven een beperkte rol in hedendaagse emigratie. Slechts een minderheid van de respondenten denkt dat hun positie op de arbeidsmarkt in het land van bestemming beter zal zijn dan in Nederland (zie tabel 3.2). Het vinden van een baan in het bestemmingsland is voor de meeste respondenten wel belangrijk. De arbeidsmarkt is ook een van de dingen waar respondenten zich op oriënteren voor vertrek. Zoals eerder aangegeven wordt daarom soms ook gekozen voor een Engelstalig land.

Hierbij is ook van belang dat een aantal landen de verlening van een visum koppelen aan bepaalde beroepen en leeftijd. Australië, Canada en Nieuw-Zeeland hebben een migratiebeleid waarbij punten worden gescoord op basis van bepaalde kenmerken. Leeftijd en beroep zijn er hier twee van (zie kader 1 voor een beknopt overzicht van het toelatingsbeleid van een aantal belangrijke immigratielanden). Voor de groep die een visum krijgt voor een van deze landen geldt dat zij al weten dat er vraag is naar hun expertise.

Kader 1

Emigratie vanuit Nederland naar andere landen is afhankelijk van het toelatingsbeleid van de ontvangende landen. Diverse landen stellen strenge eisen aan potentiële immigranten. Binnen Europa is emigratie uiteraard geen probleem, maar landen zoals Canada, de Verenigde Staten, Australië en Nieuw-Zeeland werken met toelatingseisen. Over het algemeen zoeken deze landen jonge, hoger opgeleide arbeidskrachten die in bepaalde sectoren aan het werk kunnen of al werk hebben gevonden in het bestemmingsland. In Australië krijgen mensen die willen emigreren volgens een puntensysteem punten toegekend voor leeftijd, opleiding, beroep, werkervaring en de sector waarin je werkzaam kan zijn. Pas bij een bepaald puntenaantal kom je in aanmerking voor een visum. Andere toelatingseisen zijn voldoende beheersing van het Engels en een bewijs van een medische keuring. Naast de toelatingseisen voor mensen die in loondienst willen werken, zijn er aparte voorwaarden voor ondernemers. Zij moeten vaak in het bezit zijn van een startkapitaal en/of aantoonbare ervaring hebben met het runnen van een eigen bedrijf. Ook kennen verschillende provincies in het land soms aparte programma's in het kader waarvan buitenlanders worden toegelaten. Dit laatste is bijvoorbeeld het geval in Canada. Tot slot gelden er andere regels voor gezinsvorming of gezinshereniging. In Canada geldt bijvoorbeeld dat een direct familielid, dat zelf in bezit is van een permanente verblijfsvergunning, bereid en in staat moet zijn de immigrant te sponsoren.

Daarnaast is er een enkeling die overweegt in de toekomst een eigen bedrijf te beginnen. In Nederland vinden zij dat er erg veel bureaucratie is, waardoor het starten van een bedrijf moeizaam gaat.

Tabel 3.2 Denkt u dat de volgende aspecten beter, gelijk of slechter zijn in het bestemmingsland? (n=26)

	Beter	Gelijk	Slechter
Eigen kansen arbeidsmarkt	5	16	3
Kansen gezin arbeidsmarkt	10	5	5
Financiële situatie	11	10	2

De financiële situatie schat een groot deel van de mensen wel in als beter dan in Nederland. Dit komt met name door de lagere kosten voor levensonderhoud en de lagere belastingen in het buitenland. Dit is een ander beeld dan uit de studie van Van Dalen en Henkes (2008) naar voren komt. In deze studie spraken de meeste respondenten juist de verwachting uit dat zij er bij emigratie financieel op achteruit zouden gaan.

Man, 32 jaar, gaat naar Australië:

“Er zijn heel veel financiële voordelen, veel is goedkoper en je hoeft er geen belasting over te betalen. Levensmiddelen is een beetje gelijk. Het grootste voordeel is dat als je spaart, je best doet, dat je niet gestraft wordt. Als je een huis koopt, dan is dat van jou. Dan zeggen ze niet: ‘Haha, jij hebt eigen vermogen, ga jij daar maar eens lekker over betalen’. Nee, dat is gewoon van jou. Dat zijn dingen die ik ideaal vind. Al je kosten zijn dan alleen gas, water en licht. Het is veel meer zelf je broek omhooghouden. Dit speelt overigens voor ons geen rol bij het vertrek.”

Over het algemeen zijn mensen wisselend optimistisch over hun kansen op de arbeidsmarkt. Een aantal mensen heeft het gevoel ‘overal wel werk te kunnen vinden’.

Man, 29 jaar, emigreert naar Australië of Canada:

“Ik verwacht dat ik zowel in Nederland als in het buitenland prima aan de bak kan. Ik verwacht alleen wel dat er in Canada meer aansprekende projecten zijn voor mij. Ze zijn daar heel erg met nieuwe vormen van energie bezig en het zijn veelomvattende projecten. Daar heb je meer mogelijkheden om bij dat soort projecten en organisaties aan het werk te kunnen. Ik verwacht dat je daar bij een aansprekende werkgever kan gaan zitten met omvangrijke projecten. Ik vind het moeilijk te zeggen of ik zeker ben van een inkomen. Zeker in deze tijd en het is ook afhankelijk van de branche waarin je zit. Mijn vriendin heeft Nederlands recht gedaan, dat is moeilijker. Het is niet zo dat ik een enorme inkomenszekerheid moet hebben voordat ik ergens heen ga. Ik hoef niet meteen een contract voor onbepaalde tijd zodat ik zeker weet dat me niets overkomt. Als je eerst een halfjaar- of een jaarcontract hebt, dan zie je daarna wel verder. Ik heb zoveel vertrouwen in eigen kunnen dat ik denk dat het wel goed komt.”

Er is ook een kleine groep die zich iets meer zorgen over de kansen op de arbeidsmarkt.

Man, 32 jaar, emigreert naar Nieuw-Zeeland:

“Voor mijn vriendin is het qua arbeidsmarkt interessant om naar Nieuw-Zeeland te gaan omdat ze daar ook echt op zoek zijn naar mensen in de creatieve sector. Mijn kansen op de arbeidsmarkt zijn in Nederland beter dan daar. Hier zou ik inmiddels wel een baan als redacteur vrij makkelijk kunnen krijgen, daar op den duur, maar nu nog niet. Voor mijn vriendin zijn de kansen beter. Vanwege de taal en ze zijn op zoek naar mensen in creatieve sectoren.”
Interviewer: “Zie je er tegenop dat je hier wel een baan zou kunnen krijgen en het daar moeite gaat kosten? Ja, dat is wel een punt van zorg.”

Naast de overweging van de toekomstige positie op de arbeidsmarkt zijn er ook voorbeelden van mensen die denken dat ze in het buitenland werk en privé beter kunnen combineren.

Vrouw, 27 jaar, emigreert naar Curaçao:

“We hebben kinderen in de planning. We zouden ze in ieder geval wel graag willen. In deze jaren is het daar dan al helemaal een luxe eigenlijk. Daar is het normaal om iemand in huis te nemen om je te ontlasten. Het is bijna onbeleefd als je het niet doet. Dan denk ik: ‘dat is prachtig, dan heb ik ook de mogelijkheid om te werken’. Dat is eigenlijk ideaal. Ik zou het niet hier willen, zoals een aantal collega;s van mij dat nu hebben bijvoorbeeld. Zij werken 36 uur en dan stressen naar de opvang en weer terug. Daar moet ik echt niet aan denken.”

Tot slot zijn er vijf personen die denken dat hun werk inhoudelijk beter is of meer mogelijkheden biedt dan in Nederland. Het gaat om mensen die werkzaam zijn in het onderwijs, de zorg, de buitensport of een strandhorecabedrijf willen beginnen.

Vrouw, 30 jaar, emigreert naar Zweden:

“Ik werk in de zorg, iedereen in de zorg loopt op zijn tenen. Het is hard werken voor weinig geld. Nederland en zorg kan ik kort over zijn, we worden niet beloond voor wat we doen. Het is veel beter geregeld in Scandinavië. Voor mij is de arbeidsmarkt beter, voor mijn man niet.”

3.3 Samenvatting en conclusies

Binding met Nederland

De groep geïnterviewde respondenten is een mobiele groep die in hun leven relatief vaak is verhuisd of al eerder in het buitenland heeft gewoond of gewerkt. Ze zijn over het algemeen wel goed geworteld in de Nederlandse samenleving. Een aanzienlijk deel heeft een huis en een baan. Ook in sociaal opzicht geldt dat veel respondenten een netwerk hebben in Nederland. Ze hebben regelmatig contact met vrienden en familie en verwachten dit contact ook na vertrek te kunnen onderhouden.

Aard van de emigratie

Ondanks het sociale netwerk dat men achterlaat, zien velen hun vertrek als redelijk definitief. De meeste mensen verkopen hun huis, zeggen hun baan op en vertrekken met de intentie niet terug te keren. De verwachting is een permanent vertrek uit Nederland, hetgeen niet wegneemt dat sommigen in de praktijk na een aantal jaren mogelijk toch weer terugkeren naar Nederland. Wat het vertrek voor veel mensen makkelijker maakt is de toegenomen mobiliteit en de aanwezigheid van bekenden in het bestemmingsland. Door internet is het makkelijker om contact te houden met vrienden en familie.

Binding met het land van bestemming

Alhoewel veel respondenten verbonden zijn met de Nederlandse samenleving, zijn er vaak ook al banden met het buitenland. Veel migranten hebben al familie of kennissen in het land van bestemming. Ondanks het feit dat dit niet

altijd intieme vrienden of familieleden zijn, geeft dit toch een gevoel van zekerheid. Daarnaast spelen ervaringen in het buitenland een belangrijke rol. De wens om te emigreren komt bij veel respondenten voort uit een periode die ze in het buitenland hebben doorgebracht of een bepaald gevoel dat ze kregen terwijl ze op vakantie waren. Ze voelen zich ergens anders meer thuis of willen meer van de wereld zien. Ook kenmerken bepaalde respondenten zich als onrustig of avontuurlijk. Bij hen zit het reizen naar eigen zeggen 'in het bloed'.

Motieven in het publieke domein

Het verbeteren van de economische of financiële positie is zelden een doorslaggevend motief voor emigratie. De belangrijkste reden voor vertrek ligt volgens de respondenten zelf in de fysieke omgeving in Nederland. Een gebrek aan rust, ruimte en natuur zijn oorzaken voor het aanstaande vertrek. De landen waar zij naartoe emigreren, beoordelen zij veel positiever op dit punt. Het zijn belangrijke redenen waarom zij juist naar die landen toe willen. Daarnaast beoordelen respondenten het sociale en politieke klimaat in Nederland negatief. Ze vinden de samenleving verhard en zijn kritisch over de multiculturele samenleving of over de manier waarop de Nederlandse politiek hiermee omgaat. Er is zowel een groep die positief is over de multiculturele samenleving en vindt dat de tolerantie afneemt, als een groep die negatief is over deze samenleving en vindt dat er strengere eisen moeten worden gesteld aan migrantengroepen. Ondanks deze negatieve beoordeling van de Nederlandse samenleving is dit voor de meeste mensen geen directe reden voor vertrek.

Persoonlijke motieven

Alhoewel respondenten zelf vooral motieven op macroniveau noemen om te emigreren, zijn er uit de verschillende interviews allerlei persoonlijke motieven op het micro- en mesoniveau te destilleren. Hierboven is al genoemd dat men zichzelf bepaalde karaktereigenschappen toeschrijft of een bepaald gevoel heeft bij een land. Daarnaast spelen er redenen zoals gezondheid, het samenwonen met een buitenlandse partner of het verbeteren van de positie op de arbeidsmarkt. Alhoewel dit niet vaak expliciet als oorzaak voor vertrek wordt genoemd, blijkt het de interviews dat het wel degelijk een rol speelt bij de beslissing om te emigreren.

Conclusie

Concluderend kan worden gesteld dat aan het daadwerkelijk vertrekken naar het buitenland een combinatie van factoren ten grondslag ligt. De, volgens respondenten doorslaggevende, motieven voor emigratie liggen met name op het macroniveau. Er is veel minder sprake van motieven op micro- of mesoniveau. De individuele situatie in Nederland van respondenten is vaak goed. Men heeft een baan, een huis en een sociaal netwerk. Desondanks speelt het gevoel dat de kwaliteit van leven beter kan. Emigratie is daarmee voor veel respondenten niet langer verbonden met het verkrijgen van zekerheden over bepaalde basisvoorwaarden in het leven, een (beter) inkomen, veiligheid et cetera, maar met levensvervulling, zelfontplooiing en

een mooiere omgeving met ruimte en natuur. Aan de andere kant blijkt uit veel interviews dat achter deze motieven op macroniveau allerlei persoonlijke redenen liggen om weg te gaan. Er is vaak een band met het buitenland via een familielid of partner of men heeft het gevoel dat het ergens anders beter wonen is. Of iemand daadwerkelijk gaat, ligt aan een mix van motieven in het publieke domein (macro) en persoonlijke redenen gecombineerd met de gelegenheid om te emigreren, zoals de mogelijkheden om een visum te krijgen.

4 EMIGRATIEMOTIEVEN VAN TURKSE NEDERLANDERS

De afgelopen jaren verschijnen er met enige regelmaat berichten in de Nederlandse media over het vertrek van jonge hoger opgeleide Turkse Nederlanders naar het land van hun ouders.¹ Het onderwerp emigratie leeft binnen de Turkse gemeenschap in Nederland en heeft bovendien de publieke belangstelling. In dit hoofdstuk staan de motieven van jonge hoger opgeleide Turken om Nederland te verlaten centraal.

Het eerste deel van het hoofdstuk geeft een korte algemene schets van hetgeen in de literatuur bekend is over de (r)emigratie van verschillende groepen Turkse Nederlanders en de motieven om terug te willen keren naar het land van herkomst of dat van hun ouders. Vervolgens wordt in paragraaf 4.2 een nadere analyse gemaakt van de emigratiemotieven van hedendaagse hoger opgeleide emigranten op basis van interviews met zestien (potentiële) emigranten en gesprekken met stakeholders uit de Turkse gemeenschap in Nederland.

4.1 Achtergronden van de emigratie van Turken vanuit Nederland

De eerste Turken kwamen in de jaren zestig als gastarbeiders naar Nederland. In de periode 1964 (tekenen bilaterale overeenkomst Nederland-Turkije) tot 1975 (einde werving Turkse arbeidsmigranten) kwamen zo'n 25.000 Turkse arbeiders naar Nederland (Icduygu, 2009). In de periode daarna werd de emigratie vanuit Turkije vooral voortgezet via gezinsmigratie en, in beperktere mate, via asielmigratie (ibid). Niet alleen kwamen er nieuwe immigranten vanuit Turkije naar Nederland, ook is sprake van een voortdurende retourmigratie.

Böcker (2010) geeft een overzicht van de ontwikkeling van de remigratie vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw en laat zien dat de pieken in immigratie meestal na enkele jaren werden gevolgd door pieken in remigratie. De economische conjunctuur maar ook wet- en regelgeving zijn belangrijke macrofactoren bij remigratie. Zo is er in 1967 en 1976 sprake van een duidelijke piek in de retourmigratie naar Turkije. Deze twee periodes vallen samen met een periode van economische laagconjunctuur in Nederland. Midden jaren tachtig zorgde de invoering van de toenmalige Remigratieregelingen voor een piek in de remigratie van oudere Turkse immigranten. In de periode 1964-1974 remigreerde een derde van de arbeidsmigranten binnen zes jaar na aankomst in Nederland. Onder de immigranten die later kwamen in

¹ Zie bijvoorbeeld VK 01-11-2010 'Jongeren terug naar het land van hun Turkse ouders', Esta 15-02-2008 'Terug naar Turkije', Trouw 06-04-2006 'Liever terug naar Turkije'.

het kader van gezinshereniging en gezinsvorming is de remigratiegeneigdheid kleiner (ibid).

Wie zijn het nu die terugkeren naar Turkije? Hoewel het aandeel van de tweede generatie in de (r)emigratie is toegenomen, is het toch vooral de eerste generatie Turkse Nederlanders die vertrekt naar Turkije. Binnen de eerste generatie zijn het relatief vaak mannen, 65-plussers, ongehuwde mannen en vrouwen en gescheiden of verweduwd mannen (Böcker, 2010). Overigens is in absolute termen de groep 20- tot 45-jarigen het grootst onder de emigranten van de eerste generatie.

Berkhout e.a (2005) onderscheiden drie groepen voor wie (r)emigratie het meest voor de hand ligt, te weten de oudere lager opgeleide werklozen, de hoger opgeleiden en de ondernemers. Voor de eerste groep geldt dat zij gebruik kunnen maken van de Remigratiewet (tot 2000 Remigratieregeling), die een financiële ondersteuning biedt voor terugkeer naar het land van herkomst. Recent onderzoek van Kruis en Berkhout (2009) laat zien dat het gebruik van de Remigratiewet relatief hoog is onder Turken en dat voor zeventig procent van hen geldt dat zij zonder een remigratie-uitkering waarschijnlijk niet hadden kunnen remigreren. Voor de twee andere groepen die Berkhout e.a. noemen gelden vooral de economische mogelijkheden die zij zien in Turkije als positieve prikkel of omstandigheid voor emigratie. Ondanks de vele berichten in de media, zijn er helaas geen exacte cijfers over hoeveel hoger opgeleide Turkse Nederlanders Nederland verlaten.

(R)emigranten naar Turkije vormen een diverse groep. Het is daarom aannemelijk dat ook hun motieven om terug te keren naar Turkije divers zijn. In recent onderzoek onder (oudere) eerste generatie Turkse retourmigranten – velen van hen zijn teruggekeerd met een remigratie-uitkering – komt naar voren dat velen een langgekoesterde terugkeerwens hadden, vanwege heimwee naar achtergebleven familie en de eigen wortels en het willen doorbrengen van de oude dag in het thuisland. De feitelijke directe aanleiding voor vertrek bleek voor een grote groep echter vaak een combinatie van factoren, zoals gedwongen werkloosheid, gezondheidsproblemen, een scheiding en/of financiële problemen (Böcker 2010). De remigratie-uitkering stelde hen in staat om ook daadwerkelijk terug te keren.

Voor jongere (r)emigranten zijn economische mogelijkheden in Turkije een belangrijke voorwaarde en mogelijk ook motief voor emigratie uit Nederland. In algemene zin constateren Berkhout e.a. dat de groeiende economie van Turkije een belangrijke pullfactor is. Dit geldt ook zeker voor de hoger opgeleide emigranten (Sincer, 2007). Uit een eerste verkennend onderzoek blijkt dat onder de jonge hoger opgeleiden voor de beslissing om te emigreren vooral sociale pushfactoren gelden. Het betreft hier het sociale klimaat in Nederland (de verharding van het maatschappelijke debat, discriminatie, de beperkingen om sociale contacten buiten de eigen groep aan te gaan), maar ook het conservatieve karakter van de Turkse gemeenschap in Nederland die door sommigen als zeer beperkend of beklemmend wordt ervaren. Economische pushfactoren, zoals de ingewikkelde regelgeving in Nederland

voor het starten van een eigen bedrijf, worden ook genoemd, maar zijn ondergeschikt aan de sociale pushfactoren (Vermeulen, geciteerd in Sincer 2007). Het feitelijk vertrek van deze jonge hoger opgeleiden wordt echter vooral ingegeven door de feitelijke economische mogelijkheden in Turkije (ibid). Veel van deze jongeren vestigen zich in de grote steden in Turkije zoals Istanbul of Ankara of in de toeristische gebieden aan de Turkse westkust, dus met name in die gebieden waar economische mogelijkheden zijn en niet per se in de gebieden van herkomst van hun ouders.

4.2 Emigratiemotieven Turkse Nederlanders anno 2010

Door middel van uitgebreide interviews met jonge hoger opgeleide Turkse Nederlanders zijn de beweegredenen verkend waarom zij emigreren naar Turkije, de afwegingen die zij daarbij maken en welke factoren in Nederland en in Turkije een rol spelen. Er zijn veertien Turkse Nederlanders geïnterviewd die emigratieplannen hebben en twee Turkse Nederlanders die recent zijn geëmigreerd.²

4.2.1 Achtergrond respondenten

De geïnterviewde Turkse Nederlanders zijn een heterogene groep. Zes mannen en tien vrouwen zijn geïnterviewd. Daarnaast verschillen de respondenten naar leeftijd, opleidingsniveau en gezinssituatie. De jongste is 18 jaar en de oudste 44 jaar. De gemiddelde leeftijd is 28 jaar. Twaalf respondenten hebben een universitaire opleiding of hbo-opleiding afgerond of zijn nog bezig. Vier respondenten hebben een mbo-opleiding afgerond of bevinden zich in de laatste fase van hun opleiding. Drie respondenten zijn alleenstaand en hebben geen kinderen, vijf respondenten wonen samen met hun partner en thuiswonende kinderen, drie respondenten wonen samen met hun partner en hebben nog geen kinderen en vier respondenten zijn inwonend bij hun ouders of andere familieleden.

Twaalf respondenten hebben op dit moment betaald werk. Zij werken vooral in loondienst en hebben uiteenlopende beroepen, variërend van directie-secretaresse tot jurist en docent. Twee respondenten studeren nog en hebben geen betaalde baan. Twee respondenten hebben geen betaalde baan. De meeste respondenten zijn in Nederland geboren. Drie respondenten zijn in Turkije geboren en één respondent is in Duitsland geboren.

² In totaal zijn zestien Turkse Nederlanders geïnterviewd. Twee respondenten konden op het moment van het schrijven van het rapport nog niet worden geïntegreerd. Deze worden in de volgende versie verwerkt.

Woongeschiedenis

Een ruime meerderheid van de respondenten woont al hun hele leven in Nederland. Twee respondenten zijn wel in Nederland geboren, maar woonden afwisselend in Nederland en in het buitenland. Voor de ene respondent ging dat om een verblijf van één jaar in Turkije als uitwisselingsstudent. Voor de andere respondent waren de periodes in het buitenland veel langer:

“Ik ben geboren in Amsterdam en heb hier tot mijn twaalfde gewoond. Toen ben ik met mijn ouders terug naar Turkije verhuisd, waar ik de middelbare school heb afgerond. In 2001 ben ik weer naar Nederland gekomen om te studeren. Daarna heb ik weer twee jaar in Turkije gewoond, van 2006 tot en met 2008. Het laatste halfjaar van 2008 heb ik in de VS gewoond met mijn man omdat hij daar ging studeren. Omdat het voor mij als echtgenote lastig was om werk te vinden, ben ik begin 2009 naar Nederland verhuisd. In juli 2011 wil ik weer verhuizen naar Turkije. Mijn man komt daar dan ook weer heen.”

Vier respondenten zijn in het buitenland geboren. Eén respondent verhuisde op zijn negende vanuit Turkije naar Nederland om bij zijn vader te gaan wonen. Eén respondente woonde het grootste deel van haar leven in Istanboel, maar trouwde in 2005 en verhuisde voor haar man naar Nederland. De derde respondent is in Duitsland geboren en verhuisde op zijn twaalfde naar Nederland, omdat zijn moeder hertrouwde met een Turkse Nederlander. En de vierde respondent verhuisde meteen na haar geboorte naar Nederland.

Emigratieplannen en bestemmingen

Twaalf respondenten hebben plannen om naar Turkije te emigreren, twee respondenten hebben de stap recent genomen. Vooral de grootste stad van Turkije, Istanboel, is een populaire bestemming. Zes respondenten willen zich daar vestigen en één respondent woont inmiddels in Istanboel. Daarnaast zijn ook Ankara (3 respondenten) en plaatsen aan de kust, zoals Izmir en Bandirma (4 respondenten), in trek. Twee respondenten willen zich in een provincie stad in Centraal-Anatolië vestigen. De concreetheid van de respondenten met emigratieplannen verschilt. Twee respondenten hebben concrete plannen en vertrekken binnen een aantal maanden. Elf respondenten weten zeker dat ze gaan emigreren naar Turkije, maar hebben nog geen concrete plannen. En één respondent zit nog in de oriëntatiefase en weet nog niet zeker of hij zal gaan.

Alle respondenten hebben de intentie om zich permanent in Turkije te vestigen. Een 34-jarige respondent en zijn vrouw, beiden geboren en getogen in Nederland, benadrukken dat zij alle opties open willen houden. In eerste instantie is het plan dit jaar negen maanden in Turkije te wonen en drie maanden in Nederland. Zij zullen ook voor hun werk vaak heen en weer pendelen tussen Nederland en Turkije. Maar ook voor hen is de intentie dat, als alles goed gaat, zij in Turkije zullen settelen.

Man: “We zijn best wel gebonden aan Nederland. Het is niet zo dat we daar naartoe willen gaan en heel Nederland achter ons laten. Ik denk ook niet dat

dat makkelijk zal zijn. We zijn allebei hier geboren. Dat zal best nog moeilijk zijn. Familie die is hier. Ik had in eerste instantie zoiets van: we gaan daar naartoe. En dan negen maanden [in Turkije] en drie maanden [in Nederland].”
Vrouw: “Als we daar echt iets hebben opgezet en we zijn helemaal gewend, dan misschien wel permanent. Alle opties staan nog open. Man: Het is de vraag hoe het gaat lopen. Het kan ook voorkomen, dat ik naar Nederland terug moet komen en dat ik eventueel een paar weken hier moet blijven of andersom. Dat we wel zonder elkaar kunnen, dat is het belangrijkste. Als we daar iets op kunnen starten, dan moet ik ook hier kunnen zijn. We willen iets beginnen met betrekking tot Nederlanders en het toerisme. Dus ik zal ook [in Nederland] moeten zijn voor een bureau of dat soort dingen, of familie-bezoekjes dat ik hier moet zijn, of mijn vrouw. Ook weer afhankelijk van de kosten en de financiën. Hoe lang we blijven, is afhankelijk van hoe we het daar hebben. Maar het is niet de bedoeling dat we op een gegeven moment weer terugkomen. Het is de bedoeling om daar te blijven en dat daar onze roots gaan liggen.”

Eén respondente verwacht dat haar emigratie naar Turkije permanent zal zijn, maar zou als het aan haar lag liever in Nederland blijven. Zij gaat alleen maar naar Turkije, omdat haar vriend vanwege de Nederlandse regels voor gezinsvorming niet naar Nederland kan komen. Zij vertelt:

“[Dat ik ga emigreren] heb ik als eerste aan mijn vriendinnen verteld, toen aan mijn ouders. Ze waren niet blij. Ze waren er zelfs tegen en wilden me overhalen hier te blijven. Zelf ga ik ook liever niet. Als de regels veranderen en mijn vriend kan naar Nederland komen, dan wil ik dat doen. Misschien wel egoïstisch ten opzichte van mijn vriend. Maar mijn familie is hier, ik ben de enigste dochter, en ik ben heel hecht met mijn vriendinnen. We gaan elkaar heel erg missen. Nu accepteert iedereen wel dat ik wil gaan emigreren. Ik oriënteer me wel op het leven daar. Ik ben [nu] meer betrokken bij het maatschappelijke leven daar. Ik praat ook veel met mensen die gaan emigreren of al geëmigreerd zijn. Ook hou ik de regelgeving in Nederland goed in de gaten, als dat verandert, dan gooien we onze plannen om en komt mijn vriend naar Nederland. (...) Ik wil daar eigenlijk niet altijd blijven wonen. Als mijn ouders oud zijn dan wil ik voor ze zorgen, dus dan wil ik bij hen in de buurt zijn. Dus, als de regels snel veranderen dan gaan we naar Nederland, en anders hoop ik dat mijn ouders naar Turkije verhuizen.”

De twee respondenten die al in Turkije wonen, zijn alleen uit Nederland vertrokken. Van de overige respondenten vertrekken er vijf alleen, twee met hun partner, vijf met partner en kinderen en twee met andere familieleden.

4.2.2 Voorbereidingen

Emigratie naar Turkije is voor de respondenten zeker geen overhaaste beslissing. Zij hebben informatie ingewonnen over regelgeving, de arbeidsmarkt en de politieke situatie bij familie en kennissen in Turkije en bij organisaties in Nederland.

“De voorbereidingen die ik heb getroffen, zijn vooral op het gebied van informatieverzameling over kinderopvang, kraamverzorging, gezondheidszorg, wat er nog meer te doen is in Turkije, de ervaringen van anderen met het werken in Turkije, de mogelijkheden tot het oprichten van een eigen bedrijf en zaken zoals samenvoeging van pensioen dat ik in Nederland en in Turkije heb opgebouwd. Ik heb nog geen concrete voorbereidingen getroffen, [huis, baan etc.] ik vertrek immers pas over een jaar.”

Ook hoeven niet alle respondenten in Turkije van nul af aan te beginnen. Vijf respondenten hebben al een eigen woning in Turkije of de beschikking over een woning van familieleden. Het beperkt de voorbereidingen die zij nog moeten treffen. Dit geldt bijvoorbeeld voor de 31-jarige respondente die voor haar man en om een opleiding te volgen naar Nederland kwam en altijd van plan is geweest om na het afronden van haar masteropleiding met haar gezin te emigreren naar Turkije:

“Wij hoeven niet zoveel voor te bereiden eigenlijk. Mijn ouders hebben sowieso vier huizen in Turkije. Daar kunnen we dan terecht. [...] Ik vertrouw niet alleen op hun hulp of zoiets, maar als het echt moet, heb ik een plekje. Dat is geen probleem. Mijn man gaat verder Turks leren. Hij spreekt wel al goed Turks, maar niet perfect. Grammaticaal moet hij nog iets meer leren. [...] Een van de redenen dat ik een opleiding wil volgen, is dat in Turkije heel veel mensen een universitaire opleiding hebben gedaan. Om verschil te creëren en makkelijker een baan te vinden, doe ik sowieso een masteropleiding. Voordat ik naar Turkije wil, wil ik een masteropleiding doen.”

Respondenten die in Nederland geboren en getogen zijn en die echt ‘opnieuw’ beginnen in Turkije, doen dit vaak stapsgewijs. Zij proberen eerst uit hoe het leven en werken in Turkije hun bevalt, bijvoorbeeld door er een aantal maanden te studeren of stage te lopen. Een voorbeeld van deze stapsgewijze emigratie zijn de plannen van de 19-jarige respondente die nu nog bezig is met haar opleiding en bij haar moeder thuis woont en die stap voor stap probeert haar kansen in Turkije te vergroten:

“Vorig jaar ben ik voor mijn opleiding op zoek gegaan naar een stage bij een Turks bedrijf. Ik heb toen stage gelopen bij een softwarebedrijf die ook een vestiging in Istanboel heeft. Nadat ik die stage heb afgemaakt, heb ik er dit jaar weer stage gelopen en nu werk ik er. Hiermee kan ik ervaring opdoen en kan ik in de toekomst misschien via het bedrijf in Turkije gaan werken. Nu ga ik het komende jaar mijn mbo afronden, dan ga ik weer stage lopen, liefst bij een [Nederlandse] bank. Die hebben ook vestigingen in Turkije. Zo kan ik doorgroeien en in Turkije gaan werken.”

Het taalniveau van de meeste respondenten is toereikend om zich in Turkije te kunnen redden. Veertien respondenten hebben geen enkele moeite met het lezen en spreken van de taal. Twee respondenten spreken de taal, maar soms kost het hen nog weleens moeite.

4.2.3 Binding met Nederland

Ondanks dat vrijwel alle respondenten voorgoed willen vertrekken, verwachten zij wel regelmatig naar Nederland terug te kunnen gaan. Zij hebben veelal een band met Nederland. Het is het land waar zij zijn opgegroeid en waar ze een groot deel van hun leven hebben gewoond. Dit komt ook al naar voren in het verhaal over de migratiebeslissing van de 34-jarige respondent en zijn vrouw eerder in dit hoofdstuk. De meeste respondenten hebben ook een uitgebreid sociaal netwerk in Nederland. Twee respondenten hebben een eigen woning in Nederland die zij, in ieder geval voorlopig, willen aanhouden. Eén respondent heeft een eigen bedrijf in Nederland, wat hij zal voortzetten vanuit Turkije.

Een vertrek naar Turkije betekent dan ook niet dat de respondenten de banden met Nederland doorsnijden. Zij verwachten nog veel contact te hebben met familie en vrienden, via Skype en telefoon, maar ook door zelf regelmatig naar Nederland te reizen en in Turkije gasten uit Nederland te ontvangen. Ook de 26-jarige respondente die binnenkort met haar ouders en jongere broer en zus naar Istanboel vertrekt, verwacht gemakkelijk contact te houden met familie en vrienden in Nederland en op de hoogte te blijven van de situatie in Nederland:

“Contact met familie en vrienden onderhouden is tegenwoordig heel makkelijk: skype, MSN, Facebook, telefonisch. Ik denk dat ze ook wel eens in de zoveel tijd zullen komen. Een retourtje Istanbul kost niet veel meer. Ik kom misschien ook wel jaarlijks terug. Vooral in de beginperiode denk ik dat ik dat wel nodig heb. Dan ga ik hier lekker op vakantie. Ik ga de situatie in Nederland wel volgen. We hebben schotelantennes, BVN, dat is een gezamenlijke zender van de Vlaamse en Nederlandse tv, daar kun je nieuwsuitzendingen van het NOS en programma's als Netwerk et cetera later terugkijken. Dat vind ik heel prettig, want zo blijf je wel op de hoogte. En via internet; nu.nl bijvoorbeeld.”

Naast familie verbindt de Nederlandse nationaliteit de respondenten ook met Nederland. Twee respondenten hebben alleen de Nederlandse nationaliteit. Dertien respondenten hebben de Nederlandse en de Turkse nationaliteit. Eén respondent heeft de Duitse en Turkse nationaliteit en een verblijfsvergunning voor onbepaalde tijd in Nederland. Van de vijftien respondenten met een Nederlandse nationaliteit zijn er twaalf niet bereid hun nationaliteit op te geven na emigratie. Een 29-jarige respondente benadrukt haar band met Nederland als reden dat zij haar Nederlandse nationaliteit nooit zal opgeven:

“Nee, waarom wel? Ik kan niet ontkennen dat ik in Nederland geboren ben. Ik kan niet ontkennen dat ik hier ben opgegroeid. En ik vind dat een staat ook niet moet ontkennen dat wij nou eenmaal hier zijn geboren en hier behoren. Het is een nationaliteit, het is een paspoort. Het geeft je bepaalde rechten, het erkent je ook in je persoonlijkheid en identiteit. Het is nou eenmaal zo dat je behoort tot [Nederland], hoe je het ook wendt of keert. En als ik het teruggeef, betekent het dat ik niet kan stemmen en nog een paar dingen die ik dan teruggeef. Maar in mijn hoofd ben ik toch Nederlands voor een deel. Ik kan niet ontkennen dat ik Turks staatsburger ben, ik kan ook niet ontkennen dat ik

Nederlands staatsburger ben. Het moet niet over bloed gaan en over ras en etniciteit, dat vind ik zo raar. Als ik dat teruggeef, dan doe ik daar aan mee.”

Andere respondenten benadrukken dat zij de optie om terug te keren wel open willen houden, zoals een 18-jarige respondente die na afronding van haar studie graag in Turkije zou gaan werken:

“Mijn Nederlandse nationaliteit wil ik niet opgeven. Als er iets gebeurt in Turkije wil ik wel terug kunnen. Er zijn daar aardbevingen, maar ook minder regels en wetten, dus dan kan er iets gebeuren.”

Drie respondenten zijn wel bereid om hun Nederlandse nationaliteit op te geven na emigratie. Een 21-jarige respondent die zijn hele leven in Nederland heeft gewoond, wil alles achter zich laten en hij zegt eventueel zijn Nederlandse nationaliteit op te willen geven. Dit betekent echter niet dat hij zich niet verbonden voelt met Nederland. Hij blijft ook ‘Hollands’:

“Ik blijf deels Hollands, ik ben hier geboren en getogen, natuurlijk kun je niet alles wegschudden. Ik ga alles verkopen wat ik heb en het geld meenemen. Alles gaat gewoon weg, ik laat niets achter. Ik ben gewoon helemaal weg, geen hoofdpijn. De politieke situatie nu ook, vind ik ook niet helemaal helder, het ziet er allemaal heel negatief uit, het was tien jaar geleden heel anders, vijf jaar geleden dacht ik er ook misschien nog niet zo over, mijn keuze wordt met de dag sterker. Alles wat ik om me heen zie, meemaak, op het journaal hoor, dan denk ik, ik ben niet meer welkom.”

Kortom, alle respondenten hebben een band met Nederland. Emigratie is voor hen geen definitief afscheid van Nederland. Zij hebben familie en vrienden in Nederland en voelen zich (deels) Nederlander. Een aantal respondenten houdt bewust de optie open ooit naar Nederland terug te kunnen gaan, mocht hun leven in Turkije toch niet aan hun verwachtingen voldoen.

4.2.4 Reden voor vertrek: push en pull

Redenen in verschillende domeinen variërend van de publieke ruimte, het sociale en politieke klimaat, de arbeidsmarkt en het persoonlijke domein, voeden de emigratiewens van de respondenten. Bij hun uiteindelijke beslissing maken de respondenten een afweging tussen push- en pullfactoren en ook persoonlijke omstandigheden spelen mee. Uit het overzicht in tabel 4.1 blijkt dat de respondenten vooral motieven in het sociale en politieke domein aangeven. Het levenstempo, de manier waarop met mensen met elkaar omgaan en het politieke klimaat, zijn de meest genoemde redenen om uit Nederland te vertrekken. Het betekent niet dat deze zelfde factoren bepalend zijn voor de aantrekkingskracht van Turkije. Het levenstempo en de omgangsvormen zijn dat wel, maar het politieke klimaat in Turkije wordt bijvoorbeeld veel minder genoemd. De publieke ruimte, in de zin van het klimaat en de natuur, fungeert als push- en als pullfactor. Op het economische terrein spelen vooral de pullfactoren, namelijk de kansen op de arbeidsmarkt

in Turkije. En tot slot, in het persoonlijke domein, is de aanwezigheid van familie in Turkije een duidelijke pushfactor.

Dat respondenten een veelheid aan redenen geven waarom zij Nederland verlaten en zich in Turkije vestigen, betekent niet dat al deze aspecten allemaal even belangrijk of zelfs doorslaggevend zijn. Hieronder wordt per domein het belang van bijbehorende emigratiemotieven beschreven.

Tabel 4.1 Wat zijn voor u redenen om Nederland te verlaten en u in Turkije te vestigen? (n=16)

	NL	Turkije
Omgangsvormen, de manier waarop mensen met elkaar omgaan	10	12
Het politieke klimaat	10	3
Levenstempo	9	13
Het weer/klimaat	9	10
Kosten voor levensonderhoud	8	10
Integratieproblematiek in Nederland	8	
Natuur	7	11
Het bedrijfsklimaat	6	6
Discriminatie	8	
Uw kansen op de arbeidsmarkt	5	10
Kansen gezinsleden op arbeidsmarkt	5	7
Culturele diversiteit	5	4
Bevolkingsdichtheid	3	2
Veranderingen gezinssituatie	4	1
Gezondheid gezinsleden	2	
Criminaliteit	1	
Eigen gezondheid	1	
Veiligheid	1	
Aanwezigheid familie		11
De cultuur		11
Bijdragen aan ontwikkeling Turkije		10

Publieke ruimte

Alle respondenten vinden de woonomgeving, de natuur en het klimaat aantrekkelijk in Turkije, maar het is geen zwaarwegend motief voor emigratie. Zij zijn tevreden met hun woonomgeving en de woonkwaliteit in Nederland. De aantrekkelijk fysieke omgeving in Turkije is vooral een leuke bijkomstigheid. Een 28-jarige respondente legt uit:

“De omgeving in Amsterdam waar ik woon, vind ik erg prettig en ook de Nederlandse natuur bevalt mij uitstekend. Dat is zeker geen reden voor mij om te vertrekken. Turkije is een mooi en divers land qua natuur en woonomgeving. Het klimaat in Turkije is warm, maar op een veel lekkerdere manier dan in Nederland. Daar kijk ik naar uit. Ook is de huisvesting in Ankara makkelijker dan in Amsterdam. Dit zijn voor mij geen redenen waarom ik wil emigreren, maar het is wel een fijne bijkomstigheid.”

Voor drie respondenten is de fysieke ruimte wel één van de belangrijkste motieven. Zij noemen vooral de rust, de (betaalbare) ruimte en het Turkse

klimaat. De drukte, de dure kleine woningen in Nederland en het Nederlandse klimaat zijn redenen om uit Nederland te willen vertrekken. Bijvoorbeeld voor de 34-jarige respondent:

“Het wordt steeds drukker. Op zich heb ik daar niet veel problemen mee, maar op zijn tijd rust en een eigen plek vind ik wel belangrijk. [...] Je kunt in Turkije heel erg mooi wonen. Het [bedrag] waarvan je [in Nederland] groot [kunt] wonen, heb je daar vijf huizen van, voor hetzelfde geld. En in Turkije heb je natuur die je op korte afstand kunt bereiken. Het klimaat speelt voor mij een hele grote rol. Driekwart van het jaar is het warm weer. In Nederland is het een gedeelte van een kwart van het jaar warm weer. Het speelt een hele grote rol, in mijn humeur sowieso. Als het lekker weer is, ben ik vrolijk.”

Sociale en politieke klimaat

Het sociale klimaat in Nederland is voor veel respondenten een emigratiemotief, als push- en als pullfactor. Het leven in Nederland is te individualistisch en gehaast en in Turkije trekt het intensieve familieleven. Dertien respondenten verwachten dat hun sociale leven in Turkije beter zal zijn dan in Nederland. Twee respondenten denken dat er geen verschil zal zijn tussen hun sociale leven in Nederland en dat in Turkije. Eén respondent kan hierop geen antwoord geven. De 26-jarige respondent benadrukt wat hem in Nederland niet bevalt en wat hij van het sociale leven in Turkije verwacht:

“De sociale omgang is een belangrijke reden om daar naartoe te gaan. Het sociale klimaat in Nederland is te individualistisch, te gestrest en ik wil niet mijn hele leven in de file staan. Ik wil de rust en ruimte die in Turkije heerst. De vriendelijke omgang van mensen, het met elkaar leven in plaats van langs elkaar leven. De familie die daar altijd voor je klaarstaat, dat kennen ze hier niet in Nederland.”

Naast het feit dat haar vriend in Turkije woont, is het sociale klimaat ook een rol voor de 26-jarige respondente die met haar ouders en haar jongere broer en zus naar Turkije emigreert. Zij benadrukt wel dat het sociale klimaat voor haar ouders belangrijker is dan voor haar:

“De belangrijkste reden [is voor mij] aan de ene kant mijn partner en aan de andere kant het sociale klimaat. Ik voel me buitenlands in Nederland. Dat is niet als ik ergens alleen naartoe ga, ik zie er vrij Nederlands uit en ze horen het niet als ik praat, dat ik echt een buitenlander ben. Maar het verandert al als ik mijn moeder bij me heb. Mijn moeder heeft een hoofddoek, het zit 'm in de kleine dingetjes; een blik, een stem, de manier waarop ze bepaalde dingen kunnen zeggen, de negatieve berichtgevingen, de Wilders-factor. Je merkt dat het de laatste tijd moeilijker is geworden en dan ga ik bij mezelf afvragen; ik ben gewoon hier geboren en getogen en als ik niet ben geïntegreerd, wie is het dan wel? Voor mijn ouders is het de binding [met Turkije] en het sociale klimaat wat meer. Het is ook de gevoelsmatige binding die zij toch meer met Turkije hebben dan met Nederland, ondanks dat zij hier al dertig jaar zijn.”

Het politieke klimaat in Nederland is voor tien respondenten een belangrijk motief voor emigratie. De 26-jarige respondente introduceerde hierboven al de

'Wilders-factor' en de manier waarop zij merkt dat mensen op haar moeder reageren. Zij vervolgt haar verhaal:

"Het feit dat met de laatste verkiezingen zoveel mensen achter een persoon staan die buitenlanders in een verdomhoekje gooit, dan denk ik van dit zijn toch wel zorgelijke signalen en dat is heel genuanceerd gezegd nog. Er is zo'n extreme tweedeling in de politiek. Of je bent er helemaal tegen of je bent de hele tijd aan het vertroetelen. Niks is goed wat de buitenlanders doen. Of je bent zo'n nepperd, zo'n nepsympathisant, maar het komt niet echt over. Dan is het alleen maar om die stemmen/aanhangers te krijgen. Ik vind het heel moeilijk om een tussenweg te zien in de politiek. Je hoeft ze niet apart te behandelen, je hoeft ze ook niet over één kam te scheren. Niet elke Marokkaan is een crimineel et cetera. Politiek heeft zeker wel een rol gespeeld [om te emigreren], als je kijkt naar wat de onderwerpen van de debatten zijn en hoort hoe erover wordt gesproken. Het is gewoon niet leuk om te horen. Ik heb geen strafblad, maar ik voel me meteen aangesproken als ze het hebben over allochtone mensen met een strafblad. Dat is het gevoel dat je bijna wordt aangepraat eigenlijk. Je voelt je in een hoekje geduwd."

Voor een 24-jarige respondent is het huidige politieke klimaat niet een duidelijke reden om te vertrekken, maar de ontwikkelingen van de laatste jaren spelen wel mee. Hij vindt het vervelend dat alle moslims over één kam worden geschoren:

"De huidige problemen vind ik niet zozeer van belang om te vertrekken. Maar het politieke klimaat om wat het was, naar waar het naartoe is gegaan, van redelijk sociaal naar toch wel behoorlijk rechts, dat speelt toch wel een rol. Wat ik het belangrijkste probleem van dit ogenblik vind, wat ook betrekking op mij heeft, is dat alle moslims over één kam worden geschoren. Als ik iemand in een burka zie, dan draai ik mezelf om, ik wil die persoon niet eens zien. De politiek pakt de problemen niet voldoende aan en is meer stigmatiserend. Dit is deels een reden om te vertrekken."

Economische redenen

Verreweg de meeste respondenten verwachten dat hun eigen situatie zal verbeteren door emigratie naar Turkije. Kansen op de arbeidsmarkt in Turkije zijn een belangrijke drijfveer achter de emigratieplannen. Voor tien respondenten zijn hun kansen op de arbeidsmarkt een reden om zich in Turkije te vestigen. Veertien respondenten schatten hun kansen op de arbeidsmarkt in Turkije groter in dan hun kansen in Nederland. Elf respondenten verwachten dat ook hun financiële positie in Turkije beter zal zijn en twaalf respondenten verwachten dat ook hun woonsituatie beter zal zijn. Dit komt overeen met het beeld uit het recente verkennende onderzoek dat in het begin van dit hoofdstuk is belicht.

De economische situatie speelt bijvoorbeeld een rol voor de 28-jarige respondente en haar man. Toen zij in 2004 trouwde met haar Turkse man besloten zij zich in Nederland te vestigen, omdat zij hier een hogere levensstandaard zouden hebben. Op dit moment voelt zij zich bedreigd door het

politieke klimaat in Nederland en hij mist ook zijn familie. Tevens zien zij kansen in Turkije. Deze kansen zijn een belangrijke voorwaarde, anders zouden zij ondanks de nodige pushfactoren niet gaan:

Man: "Mijn ouders leven in Turkije, dat is de belangrijkste reden. Drie zussen wonen daar ook. Ik denk dat ik in Turkije nu werk kan vinden. Misschien zes jaar geleden niet, maar nu wel. Vrouw: De economie doet het daar zo goed. Als je de cijfers ziet, Turkije is het tweede meest goed groeiende land naast China (economisch gezien). Het is goed te zien dat het goed gaat daar in de economie. Er is meer werkgelegenheid. Blijkt uit onderzoek dat in tien jaar het slecht gaat in Turkije en je kunt daar geen werk vinden, dan ga ik daar niet naartoe. Dan heb ik het hier misschien niet zo naar mijn zin, maar het is dan niet zo erg. Maar het zou daar leuker zijn. Als ik dezelfde levensstandaard heb daar als hier, waarom zou ik niet gaan? Het is een warm land, klimaat is goed en er zijn veel meer dingen te doen. Ikzelf zal hoop ik niet werken, dan ben ik af van verplicht werken en kan ik zelf voor mijn kinderen zorgen."

De kansen op de arbeidsmarkt in Nederland spelen minder vaak een rol. Vijf respondenten noemen hun positie op de Nederlandse arbeidsmarkt als pushfactor. Drie respondenten noemen de moeilijk toegankelijke Nederlandse arbeidsmarkt als belangrijk motief:

"In Turkije zijn veel meer kansen op de arbeidsmarkt. Het is een groter land en gevarieerder. Het is makkelijker om aan een baan te komen, hier is meer bureaucratie. Je moet hier meer regelen en daar is een diploma goed. Het gaat daar meer om werkgelegenheid dan om geld. Het is lastig om hier op de arbeidsmarkt te komen, vooral als beginner."

Voor de andere twee respondenten speelt discriminatie op de Nederlandse arbeidsmarkt een rol. Een 26-jarige respondent legt uit:

"Ik denk dat [op de Nederlandse arbeidsmarkt] het toch meespeelt dat je een buitenlander bent. Wanneer een werkgever de mogelijkheid heeft om te kiezen tussen een buitenlander of een Nederlander, is heel vaak de keuze toch heel snel gemaakt. In dat opzicht is het wel redelijk negatief."

De aanwezigheid van een sociaal netwerk in Turkije blijkt voor verschillende respondenten behulpzaam bij het vinden van aansluiting op de arbeidsmarkt. Bijvoorbeeld voor de 29-jarige respondent die na zijn scheiding een nieuwe start wilde maken in Turkije. Door zijn contacten en netwerk had hij zijn vertrek binnen een maand geregeld. Inmiddels woont hij al geruime tijd in Turkije:

"Niet iedereen kan zomaar naar Turkije gaan. Het [vinden van] werk ging via mijn netwerk dat ik had. [Ik kon aan de slag] bij een grote verzekeringsmaatschappij als accountmanager. Dat is eigenlijk vrij snel gegaan. Ik moest toen ook snel een woning vinden [en andere dingen regelen]. Alle regelingen gingen via de Turkse familie van mij die ook in Ankara wonen. Het was begonnen als een tijdelijke zet, maar het bevalt nu prima."

Uit de verhalen lijkt de Turkse arbeidsmarkt vooral een belangrijke voorwaarde om het vertrek te kunnen realiseren. Een positieve beoordeling van de eigen kansen is vaak doorslaggevend. Daarnaast spelen altijd ook andere motieven een rol, zoals een echtscheiding, de aanwezigheid van familie en het politieke klimaat.

Persoonlijke redenen

De aanwezigheid van familie is een belangrijk aspect van de aantrekkingskracht van Turkije. Alle respondenten hebben familie en soms ook directe gezinsleden (ouders, broer, zus) in Turkije. Voor elf respondenten is de aanwezigheid van familie een belangrijke pullfactor. Bijvoorbeeld voor de 26-jarige respondent van wie een groot deel van zijn familie in Turkije woont, en ook zijn directe familieleden verblijven ieder jaar voor langere tijd in Turkije:

“Familie en vrienden spelen een grote rol, ik kan daar veel aan vragen en op hen terugvallen. Er wordt gemakkelijk binnen het land gereisd door bijvoorbeeld familie. Iedereen staat voor elkaar klaar. Je hebt daar geen bejaardentehuizen en dergelijke, je verzorgt je eigen ouders. De familie is [in Nederland] niet zo sterk aanwezig als in Turkije. Dat mis ik. Daar is de familie er altijd voor je en ze helpen je op elke manier die ze kunnen. Ze leven daar niet langs elkaar heen maar met elkaar.”

Drie respondentes hebben een partner in Turkije, wat drijvende kracht is achter hun emigratie. Bijvoorbeeld de 27-jarige respondente die een aantal jaren geleden tijdens haar zomervakantie in Turkije haar huidige man leerde kennen:

“Ik heb altijd al tegen vriendinnen gezegd en in mijn omgeving dat wanneer ik iemand leer kennen in Turkije en met hem ga trouwen het voor mij een mogelijkheid is om naar Turkije te gaan. Het heeft me in die zin altijd wel iets gedaan. Dus ja, het vormen van een gezin of echtbaar was wel de reden om Nederland te verlaten. Maar ja, dat heeft verder weinig met Nederland zelf te maken. Zo was de situatie. En het leek ons de beste oplossing voor deze situatie. Dat is het belangrijkste natuurlijk. Als je getrouwd bent wil je samen zijn. Dit was gewoon de beste oplossing.”

Ook culturele verwantschap, gevoelens van verbondenheid en je daar thuis voelen of je roots hebben, noemen veel respondenten als motief om zich in Turkije te willen vestigen. Bijvoorbeeld voor de 21-jarige respondent die in Nederland is geboren en getogen, maar toch een sterke emotionele band voelt met Turkije. In Turkije liggen zijn roots:

“Het belangrijkste [emigratiemotief voor mij is] dat we ooit daar vandaan zijn gekomen. Daar wil ik ook weer naartoe. Mijn grootvader en grootopa hebben allemaal daar geleefd en dat wil ik ook.”

De 36-jarige respondente die voor haar veertigste met haar man naar Turkije wil emigreren, noemt de emotionele band en de culturele verwantschap zelfs de belangrijkste reden om te emigreren naar Turkije. Tegelijkertijd speelt het

politieke en sociale klimaat in Nederland als pushfactor een rol, vooral voor haar man:

“De belangrijkste reden is dat we er vandaan komen. Anders zouden we net zo goed naar een ander land kunnen gaan. Bijvoorbeeld Zwitserland, want daar kreeg mijn man werk aangeboden. Maar ik heb altijd al de wens gehad om terug te gaan. Mijn man woont pas acht jaar hier. Hij heeft zich nooit goed kunnen aanpassen, alhoewel hij in twee jaar Nederlands heeft geleerd en zijn master hier heeft gedaan. Hij voelt zich niet meer thuis in Nederland. Hij heeft het gevoel dat hij niet gewild is. Ik voel dat minder dan hem omdat ik hier langer woon. In Turkije heb je dat niet.”

De kwaliteit van leven

Twaalf respondenten verwachten dat de kwaliteit van leven voor hun huishouden in Turkije groter zal zijn dan in Nederland. Vier respondenten verwachten geen verschil. Deze kwaliteit van leven verwijst naar een combinatie van aspecten op het persoonlijke en economische vlak en het sociale klimaat. Een 29-jarige respondent die inmiddels al in Turkije woont, vertelt:

“Voor mij lag de toekomst in Turkije. Ook al was het een tijdelijke zet. Ik wilde niet in Nederland blijven. Daar zag ik niets. Daar was ik zeker van. Daarnaast is het misschien toch ook wel het avontuurlijke in me. Ik wilde niet leven met de gedachte dat ik als ik niet naar Turkije zou gaan, ik in Nederland mijn leven op zou moeten bouwen en geen prettig leven heb. Er lagen mogelijkheden in Turkije. Het was nu of nooit. En de scheiding speelde mee natuurlijk. En de Turkse gemeenschap in Nederland die je in Turkije niet hebt. Daar zijn de normale stadse, moderne Turken.”

En de 21-jarige respondent die over een aantal jaar zijn ouders achterna wil naar Turkije, vertelt:

“Een deel van mijn familie woont daar, mijn opa en oma wonen daar, ik ben bij ze opgegroeid hier in Nederland en ze wonen sinds kort weer daar. De economische situatie in Turkije is gewoon heel goed nu. Ik voel me daar vrijer, het is leuker, warmer, ik vind het er mooier, ik denk dat ik daar veel meer uit mijn leven kan halen dan hier. Hier zie ik mijn leven gewoon; studie afmaken, diploma halen en dan werken. Daar kan het heel anders zijn; genieten en werken, geld verdienen, ik denk dat het daar veel makkelijker gaat. Het leven is niet zo duur. De ziektekostenverzekering is heel duur hier, van het geld dat ik hier aan de ziektekostenverzekering uitgeef, kan ik daar gewoon leven.”

De invulling van de kwaliteit van leven maakt nogmaals de gelaagdheid van de emigratiemotieven inzichtelijk.

4.3 Samenvatting en conclusies

Binding met Nederland

De geïnterviewde respondenten hebben over het algemeen een sterke band met Nederland. Zij hebben veelal een baan en een uitgebreid sociaal netwerk. Een ruime meerderheid woonde zijn of haar hele leven in Nederland. Het achterlaten van familie en vrienden speelt geen rol in de migratiebeslissing, omdat de respondenten verwachten nog regelmatig in Nederland te zijn en gemakkelijk contact kunnen onderhouden via internet en telefoon.

Aard van de emigratie

Alle respondenten willen emigreren naar Turkije of zijn onlangs vertrokken. Voor een deel van hen gaat het om remigratie, zij woonden al eerder in Turkije. Voor een groot deel van de respondenten gaat het echter om de eerste emigratie, aangezien zij geboren en ook opgegroeid zijn in Nederland. Vrijwel alle respondenten zijn van plan voorgoed in Turkije te blijven wonen na emigratie. Tegelijkertijd snijden zij de banden met Nederland niet door. Ze behouden de nationaliteit en de sterke binding met Nederland door sociale contacten en familie.

Binding met het land van bestemming

Alle respondenten hebben familie in Turkije, wat zorgt voor een sterke band met het land. Een aanzienlijk deel van de respondenten is ook in Turkije geboren en deels opgegroeid en kent de taal en cultuur daardoor goed. Ook na hun verhuizing naar Nederland kwamen zij er nog regelmatig. Maar ook de respondenten die in Nederland opgroeiden, komen hun hele leven al regelmatig in Turkije, vooral in de zomervakantie. Ook zij beheersen de Turkse taal goed genoeg om zich in Turkije te kunnen redden.

Het sociale en politieke klimaat

Het sociale klimaat in Nederland, de manier waarop mensen met elkaar omgaan, is een belangrijke pushfactor. Het sociale klimaat in Nederland is te individualistisch en te gestrest. In Turkije is het familieleven belangrijk en is er meer tijd voor sociale contacten. Het politieke klimaat is een overduidelijke pushfactor en hangt samen met het sociale klimaat. De respondenten zien een verharding en een sterke tweedeling van de Nederlandse samenleving. Voor sommigen gaat het zo ver dat zij zich niet meer welkom voelen in Nederland.

Motieven in het economische domein

Het economische domein is belangrijker als pullfactor dan als pushfactor. De meeste respondenten schatten hun kansen op de Turkse arbeidsmarkt gunstig in. De goede economische situatie in Turkije fungeert veelal als een belangrijke voorwaarde voor emigratie. Het garandeert een bepaalde levensstandaard. Hun positie op de Nederlandse arbeidsmarkt is minder doorslaggevend, maar discriminatie-ervaringen en het gebrek aan banen zijn wel pushfactoren.

Persoonlijke motieven

De aanwezigheid van familie in Turkije fungeert als pullfactor en maakt de stap om te gaan emigreren ook minder groot en gemakkelijker. Daarnaast speelt een veelheid aan persoonlijke motieven een rol, voornamelijk als pullfactor, bijvoorbeeld de emotionele verbondenheid met Turkije, de cultuur, maar ook gezinsvorming.

Motieven in het publieke domein

Motieven in het publieke domein spelen vooral op de achtergrond een rol en zijn zeker niet doorslaggevend in de migratiebeslissing. Het is voornamelijk een pullfactor. De natuur, de rust, het klimaat en de ruimte zijn aantrekkelijke aspecten van Turkije. Het is een leuke bijkomstigheid, maar geen emigratiemotief. Dit wordt onderstreept door de genoemde pushfactoren. Ontevredenheid met de natuur en het klimaat in Nederland speelt nauwelijks een rol als motief om te vertrekken.

Conclusie

De doorslaggevende motieven voor de respondenten liggen vooral op het macroniveau en zijn zowel push- als pullfactoren. De Turkse economie biedt voldoende kansen en daarmee mogelijkheden om de emigratiestap te zetten. Het sociale en politieke klimaat in Nederland zijn de dominante pushfactoren op macroniveau. Voor de respondenten bestaan naast deze zwaarwegende motieven op macroniveau altijd ook factoren op microniveau. Op het sociale vlak zijn de aanwezigheid van familie en het intensieve sociale (familie)leven in Turkije van belang, evenals gezinsvorming. Daarnaast zijn de emotionele band met Turkije, culturele verwantschap en de eigen kansen belangrijk. Uiteindelijk emigreren de respondenten om hun eigen maatschappelijke positie én hun kwaliteit van leven te verbeteren.

Het sociale en politieke klimaat als belangrijkste pushfactor en de economische kansen in Turkije als doorslaggevende pullfactor bevestigen het beeld dat uit eerder verkennend onderzoek onder hoger opgeleiden Nederlandse Turken naar voren kwam.

5 EMIGRATIEMOTIEVEN VAN SURINAAMSE NEDERLANDERS

Er lijkt een groot verschil te zijn tussen de wens ooit te emigreren naar Suriname en de daadwerkelijke stap om ook echt uit Nederland te vertrekken. Jaarlijks vertrekt maar een kleine groep uit Nederland. Het gaat om hooguit een paar duizend emigranten per jaar, die ook nog eens lang niet allemaal Suriname als eindbestemming hebben. De afgelopen jaren was, in tegenstelling tot de emigratie van Turkse Nederlanders, ook nauwelijks media-aandacht voor de emigratie van Surinaamse Nederlanders. Dit hoofdstuk gaat op zoek naar redenen waarom emigratie leeft onder Surinaamse Nederlanders en beschrijft de motivatie van de kleine groep Surinaamse Nederlanders die daadwerkelijk de stap willen nemen om Nederland te verlaten. Het eerste deel van het hoofdstuk gaat in op bestaand onderzoek naar de emigratiewens en de emigratiemotieven van Surinaamse Nederlanders. Het tweede deel belicht de migratiewens aan de hand van een peiling, verricht tijdens een bijeenkomst van het Surinaams Inspraak Orgaan, en diept de emigratiemotieven uit aan de hand van dertien interviews met potentiële emigranten en gesprekken met stakeholders.

5.1 Achtergronden van de emigratie van Surinamers vanuit Nederland

In verschillende enquêteonderzoeken in zowel de jaren zeventig als de jaren negentig gaf telkens ongeveer de helft van de respondenten aan ooit te willen terugkeren naar Suriname. Slechts weinigen gingen. Het grote verschil tussen het aantal mensen dat zegt te willen terugkeren en het aantal dat deze stap uiteindelijk neemt, wordt wel betiteld als de 'terugkeer-ideologie' (Van Amersfoort 1974, Bovenkerk 1976). Niet uit alle onderzoeken blijkt overigens dat de terugkeerwens onder Surinaamse Nederlanders nog altijd sterk is. Onderzoek onder Hindoestaanse ouderen in Nederland laat zien dat zij wel sterk georiënteerd zijn op Suriname, maar een meerderheid heeft geen remigratiewens (meer). De oriëntatie op India neemt toe, maar dit land zien zij vooral als een vakantieland en niet als een land waar zij zich willen vestigen (Choenni e.a. 2008).

Sinds 1 april 2000 kunnen ook Surinamers gebruikmaken van de voorziening met een maandelijkse uitkering van de Remigratiewet. In de wet is voor aanvragers die alléén de Nederlandse nationaliteit hebben de mogelijkheid opgenomen om de Surinaamse nationaliteit ter plaatse na remigratie te verwerven. Dit betreft de overgrote meerderheid van de Surinaamse Nederlanders. Deze mogelijkheid leidde tot een forse toename van remigratie naar Suriname (vóór die tijd konden Surinamers door de nationaliteit alleen gebruikmaken van de basisvoorzieningen). In 2004 vertrokken bijvoorbeeld

bijna 150 Surinaams Nederlandse aanvragers met behulp van de Remigratiewet naar Suriname.

Het beeld van de succesvolle remigrant is de afgelopen jaren veranderd. In de jaren zestig werden remigranten nog met alle eerblijven ontvangen in Suriname. Zij waren veelal onderdeel van de Surinaamse elite en waren naar Nederland gegaan om een opleiding te volgen. Hun tijdelijke emigratie naar Nederland was duidelijk statusverhogend. Zij kregen bij thuiskomst vaak een goede baan. Maar toen de emigratie uit Suriname toenam en niet meer alleen bestond uit de elite verdween de 'glamour' van de remigranten (Bovenkerk 1981). Een periode in Nederland werkte niet meer automatisch statusverhogend. De Surinaamse kranten schilderden de remigranten geregeld af als nietsnutten, verwend door het gemakkelijke leven in Nederland of zelfs als criminelen (ibid.). De antipathie die de remigranten in Suriname ten deel viel, leidde niet zelden tot een terugkeer naar Nederland. Van de 75 remigranten en hun families in het onderzoek van Bovenkerk in 1972, waren er in 1980 al 45 weer teruggekeerd naar Nederland. Inmiddels ruim dertig jaar verder kampen remigranten in Suriname nog altijd met een slecht imago. Hoogopgeleide Surinamers die in Nederland hun studie hebben afgerond en terugkeren naar Suriname hebben een betweterig en arrogant imago (Nell 2008). Ook directeur Maikel Boksteen van de website werkeninsuriname.nl waarschuwt potentiële remigranten: 'Als Nederlandse Surinamer moet je daar niet naartoe met het idee dat je alles beter weet. Je moet één worden met de mensen en proberen samen het land, de organisatie of het bedrijf verder helpen.'

Motieven voor (r)emigratie

Naar de motieven voor remigratie naar Suriname is in de jaren zeventig en tachtig uitgebreid onderzoek verricht. Uit onderzoek in de jaren zeventig onder 75 remigranten en hun familie (Bovenkerk 1981, 1976) bleek dat ongeveer twee derde kon worden gerekend tot de 'onsuccesvolle emigranten'. Deze remigranten behoorden tot de lagere sociaaleconomische klasse, geen van hen had een opleiding afgerond in Nederland en veel van hen was het niet gelukt werk te vinden of waren ontslagen, wat een aanleiding was om terug te keren. Daarnaast waren voor een enkeling huwelijksproblemen en psychologische problemen belangrijke motieven voor terugkeer naar Suriname. Tegelijkertijd bestond een derde van de onderzoeksgroep uit succesvolle migranten die een studie op universitair of hbo-niveau hadden afgerond in Nederland. Voor hen was het gemakkelijk in Suriname een baan te vinden die aansloot bij hun capaciteiten. Zij motiveerden hun vertrek vooral door de (sociale en emotionele) aantrekkingskracht van Suriname te benoemen. De aanwezigheid van familie, de menselijke omgangsvormen en het Surinaamse klimaat en natuur waren voor hen belangrijke factoren (Bovenkerk 1976:59).

Het grote belang van de sociale en emotionele pullfactoren blijkt ook uit de studies naar remigratiemotieven in de jaren tachtig. Heimwee naar Suriname (thuisgevoel, makkelijk/rustig leven) en het bijdragen aan de economische

opbouw van Suriname zijn telkens terugkerende motieven (Lo-A-Njoe 1983, Leurs en Polsbroek 1986, Ramcharan 1988, Headley 1988, Schüster 1988). Volgens Schüster (1988) waren emotionele factoren belangrijker in het besluit terug te keren dan de structurele situatie in Nederland en/of Suriname. In andere onderzoeken komt echter naar voren dat bestaanszekerheid wel een heel belangrijk aspect is in de migratiebeslissing en dat gebrek aan werk en beperkte sociale voorzieningen een belangrijke barrière vormen voor een eventuele terugkeer naar Suriname (Ramcharan 1988, Headley 1988). Bestaanszekerheid alleen was echter vaak niet voldoende om tot remigratie te besluiten. Persoonlijke en/of familieomstandigheden gaven vaak de doorslag in de migratiebeslissing, bijvoorbeeld het verliezen van een baan, relatie- of familieproblemen en het beëindigen van de studie.

Over de motieven van de huidige groep remigranten en emigranten is nog weinig bekend. Een aantal studies biedt enig inzicht in mogelijke motieven en sluiten aan bij de bevindingen uit de eerdere studies. Uit interviews met 32 remigranten in 2004 komen verschillende motieven naar voren (Laurijssen 2005). Het aantrekkelijke klimaat en verlangen naar de vertrouwde omgeving, het verbeteren van de levenskwaliteit en het bijdragen aan de opbouw van de Surinaamse economie waren belangrijke drijfveren achter de remigratie naar Suriname. Belangrijk in de besluitvorming van de remigranten waren zo veel mogelijk alle opties openhouden en de minimalisering van de risico's van een vertrek. De mogelijkheid openhouden om weer terug te keren naar Nederland, inkomenszekerheid en een eigen woning in Suriname zijn daarbij belangrijke aspecten.

Ook in dit onderzoek blijken persoonlijke of familieomstandigheden vaak een directe aanleiding om te emigreren, bijvoorbeeld het overlijden van een familielid in Suriname, het bereiken van de pensioenleeftijd, het verbreken van een relatie in Nederland of hulpbehoevende ouders in Suriname. Het belang van dit laatste aspect komt ook in twee andere recente studies terug. Zuurbier (2009) stelt dat veel Afro-Surinamers zich verantwoordelijk voelen voor de zorg voor hun ouders. Respect voor ouders en grootouders zijn belangrijke waarden waarmee de ouders hun kinderen opvoeden. Ouderen die hulpbehoevend zijn, worden vaak door kinderen of kleinkinderen verzorgd. Wijmans (2001) vindt in haar onderzoek dat de 'zorgverantwoordelijkheid' dan ook een belangrijk motief is onder Afro-Surinaamse vrouwen om terug te keren naar Suriname.

Anders dan in de onderzoeken uit de jaren tachtig noemden de remigranten in het recente onderzoek van Laurijssen naast de aanleidingen in de persoonlijke sfeer, ook de economische en politieke situatie in Suriname. De verbeterde situatie in Suriname aan het begin van het millennium is een pullfactor. Tegelijkertijd zijn de ervaring van toenemende discriminatie in Nederland en de beschikbaarheid van de remigratievoorzieningen belangrijke pushfactoren in het publieke domein (Laurijssen 2005).

Tot slot laat recent onderzoek onder Amsterdamse jongvolwassenen van Surinaamse afkomst zien dat de meerderheid haar toekomst in Nederland ziet, maar de emigratie wel leeft (Van der Welle 2011). Een langdurig verblijf in het buitenland is voor een grote groep aantrekkelijk. Zij noemen vooral push-factoren als reden voor een eventueel vertrek. Hoge kosten voor levensonderhoud, maar ook de politieke situatie en discriminatie in Nederland noemde de jongvolwassenen het meest. Zij noemen Suriname het vaakst als mogelijke bestemming, maar ook Europese landen en de Verenigde Staten zien zij als aantrekkelijke landen om in te wonen en werken.

Op grond van het bovenstaande overzicht van de verrichte studies over (r)emigratiemotieven van Surinaamse Nederlanders valt vooral de continuïteit in de motieven op. Familiebanden, heimwee en ideële motieven spelen zowel in de studies uit de jaren zeventig als in de latere studies een belangrijke rol. Bovenal zijn gebeurtenissen op het persoonlijke vlak, meer dan de politieke en economische situatie in Nederland en Suriname, vaak een directe aanleiding of laatste duw in de rug voor emigratie naar Suriname. In de rest van dit hoofdstuk worden de emigratiemotieven besproken die anno 2010 een rol spelen voor jonge Surinaamse Nederlanders.

5.2 Emigratiemotieven Surinaamse Nederlanders anno 2010

Tijdens de jubileumbijeenkomst van het Surinaams Inspraak Orgaan op 25 september 2010 is een peiling gehouden over de emigratiewens van de bezoekers. 26 voornamelijk jonge bezoekers werd gevraagd naar hun emigratiewens en of naar hun idee een emigratiewens binnen de Surinaamse gemeenschap ook leeft onder jongeren. Vijftien respondenten denken wel eens over emigratie. Negen van hen weten zeker dat ze weggaan, maar slechts drie hebben concrete plannen om binnen een aantal jaar te vertrekken. Voor de andere elf respondenten is emigratie slechts een gedachte die zij niet verwachten ooit te realiseren of zijn zich aan het oriënteren en weten nog niet of ze daadwerkelijk zullen gaan. Negentien respondenten denken dat onder jongeren van Surinaamse herkomst een emigratiewens aanwezig is. Als reden voor deze emigratiewens noemen zij vooral de beperkte kansen op de Nederlandse arbeidsmarkt. Een 49-jarige vrouw geeft aan: 'jongeren hebben in Suriname meer kansen op de arbeidsmarkt. Hier wordt je getolereerd, daar geaccepteerd'. Voor zichzelf ziet zij ook meer kansen in Suriname: 'Ik heb een hbo-studie gedaan en werkte vijftien jaar bij een grote bank. Daar liep ik tegen een glazen plafond aan. In Suriname heb ik betere kansen en ik wil iets voor de ontwikkeling van het land doen'. Een andere reden die wordt genoemd, is het gebrek aan erkenning in Nederland: 'Je bent nooit een Nederlander, terwijl ik in Nederland ben geboren en me Nederlands gedraag', aldus een respondente. Tot slot noemen zij ook het politieke en/of sociale klimaat. 'De jongeren zijn het zat hier, en dan vooral het politieke klimaat', ervaart één van de respondenten. De rol van het sociale klimaat vat een andere respondent als volgt samen: 'In Nederland is welvaart, in Suriname is welzijn'. De zeven

respondenten die niet het idee hebben dat emigratie leeft onder jongeren van Surinaamse herkomst, benadrukken de sterke band die deze jongeren hebben met Nederland: 'Jongeren hebben een sterke binding met Nederland. Ze hebben geen binding met en geen netwerk in Suriname. Ze kunnen er niet aarden'. Daarnaast noemen zij dat er te weinig te doen is in Suriname en dat de politieke situatie in Suriname een obstakel is voor emigratie. Ondanks dat uit de cijfers blijkt dat maar weinig Surinaamse Nederlanders ook echt de emigratiestap maken, laat deze peiling tijdens de jubileumbijeenkomst zien dat emigratie anno 2010 nog altijd leeft binnen de Surinaamse gemeenschap. Om meer inzicht te krijgen in individuele emigratiemotieven, zijn uitgebreide interviews gehouden met Surinaamse Nederlanders die concrete emigratieplannen hebben of op termijn willen vertrekken. De resultaten worden in de volgende paragrafen besproken.

5.2.1 Achtergrond respondenten

In het kader van dit onderzoek zijn dertien Surinaamse Nederlanders geïnterviewd die emigratieplannen hebben. Het is een diverse groep naar leeftijd, geslacht, geboorteland en gezinssituatie. Zij zijn tussen de 23 en 50 jaar oud.¹ Zeven respondenten zijn geboren in Nederland en zes in Suriname. De respondenten die geboren zijn in Suriname kwamen in 1963, 1972, 1973, 1980, 1986 en 2003 naar Nederland. Drie respondenten zijn alleenstaand en hebben geen kinderen, zeven respondenten hebben thuiswonende kinderen, één respondent is samenwonend, twee respondenten hebben uitwonende kinderen. Drie respondenten zijn hoger opgeleid en zes zijn middelbaar opgeleid. Acht vrouwen en vijf mannen zijn geïnterviewd. Tot slot hebben elf respondenten een baan, variërend van secretariële of administratieve banen tot jurist of adviseur in de publieke sector. Een respondent studeert nog en heeft geen betaalde baan en één respondent is werkloos.

Woongeschiedenis

De meeste respondenten zijn gedurende hun leven verschillende keren verhuisd en hebben in verschillende Nederlandse steden of dorpen gewoond. Eén respondente is honkvast. Zij woont al haar hele leven in Den Haag. Zeven respondenten woonden eerder al eens in Suriname. Vijf van hen woonden er als kind en twee respondenten woonden als kind én als volwassene in Suriname.

Emigratieplannen en bestemmingen

Bijna alle respondenten hebben plannen om naar Suriname te emigreren. Twee respondenten hebben een andere bestemming voor ogen, namelijk Venezuela en de Nederlandse Antillen. Vier respondenten hebben al concrete plannen en weten wanneer zij vertrekken. Zeven respondenten weten zeker

¹ 45 jaar was de leeftijdsgrens voor dit onderzoek. Tijdens het interview bleek deze vrouw niet aan dit criterium te voldoen. Gezien de geringe respons en het feit dat zij niet naar Suriname vertrekt om van haar pensioen te genieten maar een eigen bedrijf wil opzetten, is besloten dit interview toch in het hoofdstuk te betrekken.

dat zij weggaan, maar hebben op dit moment nog geen concrete plannen. Twee respondenten zitten nog in de oriëntatiefase en weten nog niet zeker of zij daadwerkelijk de stap zullen zetten. Vijf respondenten vertrekken alleen, twee respondenten vertrekken met partner, twee respondenten met partner en kinderen, twee respondenten samen met hun kinderen, twee respondenten met een ander familielid en één respondente voegt zich bij haar partner in Suriname. Zes respondenten zeggen altijd al te hebben geweten dat zij niet voor de rest van hun leven in Nederland wilden blijven wonen. Bijvoorbeeld bij de 50-jarige respondente die tot haar derde en van haar vijftiende tot haar twintigste al in Suriname woonde. Toen ze op haar twintigste naar Nederland kwam, heeft ze altijd gedacht dat ze hier maar tijdelijk zou blijven:

“Toen ik in '79-'80 hier kwam, dacht ik dat ik hier tijdelijk zou zijn. Ik heb altijd gedacht dat ik weer terug zou keren. Ik heb een fantastische tijd gehad in Suriname en vind het soms jammer dat ik daar mijn kleutertijd niet heb doorgebracht. In '92-'93 ben ik teruggegaan naar Suriname, ik was toen net gescheiden en de kinderen waren nog klein, dus het moment was goed om te gaan. Het was een vlucht, niet goed voorbereid. Ik moest eerst dingen afsluiten, dus na een paar maanden zijn we weer teruggekomen. Sinds tien jaar heb ik een vriend die ook opgegroeid is in Suriname, maar al jong naar Nederland is vertrokken. Hij had net als ik altijd al gedacht aan remigratie. In mijn vriendenkring en familie heeft iedereen altijd geweten dat ik weer terug zou gaan.”

Hetzelfde geldt voor de 26-jarige respondent die op zijn negentiende naar Nederland kwam om te studeren en altijd al een terugkeerdatum in zijn hoofd had:

“Toen ik hier kwam, kwam ik voor het studeren. Nou, dat is uitgemond in betrokken worden bij de Rotterdamse jongerenraad, de gemeentepolitiek en nu met het jongerenwerk hier bezig zijn. Dus de studie is gaan vertragen. Maar de intentie was om twee studies in tien jaar afgerond te hebben en dan ook weer terug te gaan. Dat was altijd de planning, teruggaan naar Suriname. Toen ik koos om naar Nederland te komen, was er ook direct een einddatum wanneer ik graag terug wilde gaan. Dat was mijn op mijn dertigste, maar goed door al die vertragingen red ik het allemaal niet. Maar meer dan twee jaren er bovenop geef ik het sowieso niet. Dus ik wil binnen nu en vijf zes jaar dan wil ik écht weg zijn. Hoe eerder, hoe beter trouwens.”

Dit speelt overigens ook bij respondenten die in Nederland zijn geboren en getogen. De 27-jarige respondente die geboren en getogen is in Noord-Brabant vertelt dat tijdens haar laatste bezoek aan Suriname haar emigratiewens concreter werd:

“Ik heb altijd al heel graag naar Suriname willen gaan. Al vanaf ik klein was. Het is eigenlijk altijd wel blijven hangen. Mijn ouders zijn beide Surinaams. Ze zijn daar beide geboren. Ik ben ooit met mijn moeder toen ik klein was naar Suriname gegaan, wat ik heel leuk vond. Ik vond het toen al eigenlijk heel leuk

en begreep niet waarom we daar niet woonden. Ja, je bent 6,5 jaar, dus dat begrijp je niet. Toen ben ik zelf vijf jaar geleden terug geweest, met mijn vader op vakantie. Toen is het eigenlijk echt blijven hangen, dat ik wel heel graag in Suriname zou willen blijven.”

Bij de beslissing om nu of op termijn te vertrekken, spelen kinderen een belangrijke rol. Verschillende respondenten stellen het vertrek uit totdat de kinderen volwassen zijn en op zichzelf wonen. Dit geldt ook voor de 45-jarige respondente die aangeeft over vijf jaar te gaan emigreren naar Suriname:

“We willen niet met kinderen emigreren. De jongste is dertien. Ze moeten echt zelfstandig zijn, dat wij dan zeggen: we nemen de stap met zijn tweetjes om weer terug te gaan. De kinderen moeten daar zelf hun keuze in maken. De meesten van hun generatie hebben wel een Surinaamse afkomst, maar ze zijn Nederlands. Ze zijn hier opgegroeid. Suriname is niet hun land. Ik heb de beslissing samen met mijn man genomen, maar ik nam wel het voortouw daarin.”

Maar ook andere persoonlijke factoren veranderen een emigratiewens in een concreter plan. Het afronden van een studie, een nieuwe relatie of juist een gebroken relatie komen in de gesprekken terug als directe aanleiding voor de emigratiewens. Voor de 23-jarige respondente die een bedrijf wil starten in Suriname speelt een combinatie van deze factoren een rol:

“Ik heb mijn ondernemersdiploma gehaald. Toen wist ik echt van: ‘ik wil terug’. Het gaat beginnen. Toen ging ik met allerlei ideeën in mijn hoofd. Iedereen verklaart me ook voor gek, maar ik had gewoon zo een gevoel van: ‘ik wil echt daar zijn’. Er speelde wel meerdere factoren. Mijn moeder is daar. Ik had een tijdje problemen met mijn ex. Mijn kind was een tijdje in Suriname. Mijn nieuwe vriend woont in Suriname. Dus toen had ik zoiets van: ‘voor wat blijf ik nog hier? Wat doe ik hier?’”

5.2.2 Voorbereidingen

Drie van de vier respondenten met concrete emigratieplannen die op het punt staan te vertrekken, hebben al de nodige voorbereidingen getroffen. De voorbereidingen zijn vooral aan werk gerelateerd. De 50-jarige respondente is van plan om over een paar maanden te vertrekken. Haar huis staat al een paar maanden te koop, maar is nog steeds niet verkocht. Ze werkt al een aantal jaren op detachingsbasis, zodat ze ervaring kon opdoen voor de eigen zaak die zij wil beginnen in Suriname. Een aantal maanden geleden is zij al in Suriname geweest om contact te leggen met ministeries om opdrachten binnen te halen voor haar eigen bedrijf. Een woning heeft ze niet nodig, want ze trekt in eerste instantie in bij haar vriend, die in Suriname een huis huurt. Ook de 22-jarige respondente die gaat studeren in Suriname heeft de nodige voorbereidingen getroffen:

“Ik heb al een verblijfsvergunning, een Verklaring Omtrent Gedrag, documentatie omtrent studiefinanciering en offertes voor het schilderen van

het huis in Suriname aangevraagd. Ik heb mijn uitzet al verzonden, heb open sollicitaties gestuurd en ben hier meubels aan het uitzoeken en kopen die ik mee naar Suriname wil nemen. Ik wil nu alles hier afronden en gaan! In Suriname heb ik al een huis en ik heb me ingeschreven voor een studie.”

De derde respondent, 23 jaar, die binnenkort vertrekt, volgt een traject bij Intent, een organisatie die haar begeleidt bij het opzetten van een import-exportbedrijf in Suriname. Haar ondernemingsplan is goed beoordeeld. Ze heeft in Nederland, en straks ook in Suriname, een bedrijfsadviseur. Het organisatorische deel in Nederland is grotendeels afgerond, maar in Suriname moet nog wel het een en ander worden geregeld:

“Nou ja, ik moet natuurlijk mijn koffer nog inpakken [...] Verder moet ik nog een website maken en me bij de Kamer van Koophandel in Suriname inschrijven. Zoeken naar een pand om me te vestigen. Kijken of mijn financiering daar rondkomt. Mijn moeder en mijn vriend staan borg voor mij, want ik heb geen spaargeld of eigen vermogen. Mijn moeder en vriend hebben allebei een stuk grond, dus die kunnen borg voor mij staan bij de bank. En Intent staat ook garant bij de bank. Dus dan wacht ik op m'n financiering en dan schrijf ik me ook in.”

De vierde respondent met concrete plannen heeft eigenlijk nog nauwelijks voorbereidingen getroffen en gaat gewoon op de bonnefooi en trekt in bij haar niet die een huis heeft in Suriname:

“Nou, eigenlijk [heb ik] nog niets voorbereid. Als ik daar ben, dan zie ik het wel. Ik zorg dat ik alles meeneem. Dat ik zo veel mogelijk kan meenemen. De spullen die hier staan. Dus. Ik blijf hier wel het huis houden, want als ik terugkom, dan moet hier wel wat zijn. [Mijn nicht] kan mij alle wegen wijzen. Zij heeft ook mijn ticket gekocht. Ik kan elk moment naar het reisbureau bellen.”

Ook de respondenten met minder concrete plannen treffen vooral voorbereidingen die werkgerelateerd zijn en financiële zekerheid bieden. Zij verdiepen zich in de arbeidsmarkt, leggen contacten met werkgevers in het land van bestemming of bekijken de mogelijkheden voor een eigen bedrijf. Daarnaast worden het informeren naar gevolgen voor ziekte- en andere verzekeringen en scholingsmogelijkheden voor de kinderen genoemd.

5.2.3 Binding met Nederland

Op één na hebben alle respondenten een sterke binding met Nederland. Zij hebben familie en vrienden in Nederland, hebben veelal passend werk en zijn tevreden met hun woning en woonomgeving. Deze sterke binding belemmert hen niet in hun emigratieplannen. Zoals eerder genoemd zijn thuiswonende kinderen wel een reden om de emigratie uit te stellen, maar familie en vrienden die achterblijven, spelen geen grote rol in de afwegingen die zij maken bij hun emigratiebeslissing. Het zorgt er wel voor dat zij na emigratie nog altijd een sterke band met Nederland zullen houden. De 22-jarige

respondente die in Nederland is geboren en getogen, verwoordt deze blijvende band met Nederland, en dan vooral Amsterdam waar ze woont:

“Ik ga contact onderhouden met mijn familie, vrienden en kennissen via de telefoon, skype en internet. Ik ga wel naar Nederland op vakantie, twee à drie keer per jaar. Ik ga de situatie in Nederland ook volgen als ik ben vertrokken, via internet. Ik ben hier geboren. Ik voel me een echte Amsterdamse. Ik voel me eigenlijk meer Amsterdamse dan Nederlandse. Eigenlijk ben ik een 'Amsterdamse Surinamer!'”

Eén respondente voelt geen sterke band met Nederland. Zij kwam op haar zestiende naar Nederland om bij haar moeder te gaan wonen. In Suriname woonde zij bij haar oma, maar die werd te oud om voor haar te zorgen. Naar Nederland verhuizen was nooit haar eigen keuze en ze heeft nooit echt kunnen wennen. Ze heeft op dit moment geen werk en ze heeft weinig sociale contacten. Ze leeft in een sociaal isolement. Haar kinderen zijn voor haar de enige band met Nederland. Als ze in Suriname woont, zal ze alleen voor haar kinderen nog teruggaan naar Nederland.

Alle respondenten hebben de Nederlandse nationaliteit. Zeven van hen zijn bereid de Nederlandse nationaliteit eventueel op te geven. Zes respondenten zijn hiertoe niet bereid, zoals de 23-jarige respondente, die de zekerheden die aan de Nederlandse nationaliteit zijn verbonden niet graag wil opgeven:

“Nooit van m'n leven [geef ik mijn Nederlandse nationaliteit op]. (lacht) In Suriname zou ik eventueel een verblijfsvergunning nemen. Het is afhankelijk hoe het met de zaken gaat, maar de verblijfsvergunning zal ik 99 procent zeker wel doen, dat heeft mijn moeder ook. Die is nog steeds Nederlandse en die krijgt haar inkomen ook nog uit Nederland. Ik ga het echt niet doen, want later als er iets gebeurt... Nu ben ik jong en ben ik ambitieus en leergierig enzo, maar je weet maar nooit. In Nederland heb je toch stabiliteit en dat heb je [in Suriname] niet. Ik heb nog nooit van een uitkering geleefd ofzo, maar in het ergste geval heb je dat soort voorzieningen hier nog en daar heb je dat helemaal niet. Je hebt niet eens een WW, gewoon niks van dat. Ik heb ook zoiets van: mijn kind is ook gewoon hier geboren. Ik weet niet hoe de scholing daar is, maar ik wil hem ook een goede toekomst bieden. Ook al zou ik voor hem naar Nederland terug moeten gaan, dan ga ik terug.”

Voor de 41-jarige respondent en haar partner ligt het anders. Zelf zou ze haar nationaliteit wel opgeven, maar ze heeft ook een dochter. Ze vindt dat haar dochter zelf die keuze moet maken later, en dat zij of haar partner dat nu nog niet voor haar kunnen beslissen:

Vrouw: “Ik [ben bereid mijn Nederlandse nationaliteit op te geven], maar door omstandigheden lijkt me dat moeilijk. Voor mijn dochter. Zij is nog klein en heeft geen keus. Als we vandaag of morgen besluiten om waar dan ook naar toe te gaan, dan moet ze gewoon mee. Als ik mijn paspoort op ga geven of wij, als wij ons paspoort op gaan geven is zij haar Nederlandse nationaliteit ook kwijt en je moet toch wel aan de toekomst denken. Want als ze 18 of 19 is

en ze zegt van: 'joh, ik wil wel weer terug naar Nederland om daar te gaan studeren, omdat je daar zo veel mogelijkheden hebt. Ik vind dan dat dat moet kunnen. Ik zou het wel willen, maar om haar doe ik het niet.' Man: "Toen zijn we ook niet met zo'n remigratieregeling vertrokken. Dat had ook gekund, weet je. Maar dat hebben we niet gedaan [want dan moet je de Nederlandse nationaliteit opgeven]."

Een sterke binding met Nederland is geen belemmering voor emigratie, maar zorgt er wel voor dat de respondenten na hun vertrek contact zullen onderhouden met vrienden en familie en, ondanks de grote afstand, zo vaak als mogelijk zullen terugkomen. Voor de jonge respondenten die in Nederland zijn geboren en getogen, is de Nederlandse nationaliteit een belangrijk middel om de optie om terug te keren open te houden. Jonge kinderen zijn een duidelijke belemmering in de migratiebeslissing en zorgen soms ook voor uitstel van de plannen. Het voorbeeld van de respondent in sociaal isolement laat zien hoe het ontbreken van sociale contacten en aansluiting met de Nederlandse samenleving wel een belangrijke drijfveer kunnen zijn om te vertrekken.

5.2.4 Reden voor vertrek: push en pull

De kansen op de arbeidsmarkt die tijdens de peiling op de jubileumbijeenkomst naar voren kwamen als een belangrijk motief voor emigratie, komen niet sterk terug in de redenen die de respondenten zelf voor hun emigratieplannen aangeven. Juist oorzaken die te maken hebben met het sociale klimaat in Nederland, noemen de respondenten als reden om uit Nederland te vertrekken. Bijna alle respondenten noemen het levenstempo en de manier waarop mensen in Nederland met elkaar omgaan (tabel 5.1). Andere redenen in de sociale sfeer die meerdere respondenten geven, zijn: het politieke klimaat, discriminatie en de culturele diversiteit. Naast het sociale klimaat worden ook motieven die te maken hebben met de publieke ruimte (het klimaat, de natuur) en de economische omstandigheden (kosten voor het levensonderhoud) door meerdere respondenten genoemd. Persoonlijke omstandigheden, zoals de eigen gezondheid of familieomstandigheden zijn voor een enkele respondent een duidelijke pushfactor.

Tabel 5.1 Wat zijn voor u redenen om Nederland te verlaten? (n=13)²

Omgangsvormen (de manier waarop mensen met elkaar omgaan)	10
Levenstempo	9
Het politieke klimaat	8
Het weer/klimaat	7
Kosten voor levensonderhoud	6
Discriminatie	3
Culturele diversiteit	3
Uw kansen op de arbeidsmarkt	3
Natuur	2
Kansen gezinsleden op de arbeidsmarkt	1
Veiligheid	1
Het bedrijfsklimaat	1
Integratieproblematiek	1
Eigen gezondheid	1
Gezondheid familieleden	1
Familieproblemen	1

De factoren die de aantrekkingskracht van het bestemmingsland bepalen, zijn grotendeels een spiegel van de hierboven besproken pullfactoren. Een positieve beoordeling van het sociale klimaat en de publieke ruimte (natuur en klimaat) zijn veelgenoemde redenen om zich in Suriname of elders te vestigen. Persoonlijke motieven komen bij de vraag naar redenen om zich in het bestemmingsland te willen vestigen wat sterker naar voren. Vijf respondenten noemen de aanwezigheid van familie en twee de zorg voor familieleden als reden om zich in Suriname te vestigen. Daarnaast speelt bij tien respondenten een rol dat zij een positieve bijdrage willen leveren aan de ontwikkeling van het bestemmingsland, veelal Suriname.

Publieke ruimte

De ervaring van de publieke ruimte, de rust en ruimte en ook het weer zijn misschien niet doorslaggevend in de migratiebeslissing van de respondenten, maar deze aspecten komen in de interviews wel terug als aantrekkelijke kenmerken van het bestemmingsland. De kansen op de arbeidsmarkt waren belangrijk voor de 27-jarige respondent toen hij in 2009 naar Suriname vertrok met zijn gezin, maar ook vrijheid, ruimte en het klimaat speelden mee:

“Het gaat ook om andere dingen. Gekke dingen ook als vrijheid. Hoe arm een Surinamer ook is, hij heeft vaak wel een stukje erf dat van hem is, waar je als kind op kan ravotten. Hier zit je op een flatje, er was niets mis mee het was prettig wonen, maar waar je niets kon doen. Hij kon eigenlijk alleen maar naar het balkon. En als het te koud is, dan kan je niet echt naar buiten. Wat dat betreft, speelde het weer en dat soort omstandigheden wel een rol [toen we vertrokken naar Suriname].”

² Omdat bestemmingsland niet altijd Suriname is, zijn de redenen om naar het bestemmingsland te vertrekken niet opgenomen in de tabel.

Sociaal klimaat

De omgangsvormen en het levenstempo zijn de meest voorkomende emigratiemotieven onder de respondenten. Zij hebben moeite met de individualistische cultuur in Nederland en het gehaaste leven. Een 23-jarige respondente benadrukt het drukke en gehaaste bestaan in Nederland:

“Ik ben het hier gewoon zat. Het levenstempo is heel hoog. Ik heb het gevoel dat ik alleen maar aan het werk ben om de huur te betalen, en af en toe wat leuks te doen. Het leven is hier alleen maar: werken, slapen, sporten, werken... In Suriname kom je makkelijker tot jezelf, na het werk ben je in een uur in een ‘discovery channel’-achtige omgeving.”

Een 45-jarige respondente beschrijft een individualistische en materialistische cultuur waar ze moeite mee heeft:

“De druk van het [leven in Neder]land. Daarmee bedoel ik werken en lasten: alles wordt uitgedrukt in geld. Dat vind ik minder prettig. Ik weet niet hoe ik het moet zeggen: je hebt veel in materieel opzicht, maar weinig op sociaal gebied. Ik vind weinig tijd voor sociale contacten. Ook de zelfzuchtigheid van de mensen is een belangrijke reden. Dat is ook in Suriname, maar hier is het meer ikke, ikke. Iedereen denkt aan zichzelf. (...). Ik vind het leuker om iets met een groep te bereiken.”

Ook het politieke klimaat speelt mee. Voor de 50-jarige respondente die binnenkort naar Suriname hoopt te vertrekken, was het huidige politieke klimaat, de verharding van de maatschappij, de laatste duw in de rug om haar emigratiewens te verwezenlijken:

“De verharding in de maatschappij, het kopieergedrag, mensen die niet meer vanuit hun eigen ervaring spreken en beoordelen, maar elkaar napraten, dat maakt me bang. Ik vind rechtvaardigheid belangrijk. Zoals het nu in Nederland is, zo ken ik het niet, dat heb ik niet eerder zo meegemaakt. Grote groepen jongeren die gediscrimineerd worden, de politiek doet daaraan mee. Toen ik hier op school zat, toen was ik een van de zwartjes in de klas. Discriminatie, het was toen anders. Ik zou het niet discriminatie noemen, je was anders, en ook interessant. Het lijkt me zo eng, voor kinderen die nu in de klas zitten. Ja, het is een Marokkaantje of het is een dit. Ik krijg er nu kippenvel van. [...] De politiek heeft het zo ver laten komen. We hebben het allemaal zo ver laten komen. Het is een lange weg terug, en een moeilijke weg. Voor mij was dit de schop die ik nodig had om te kunnen zien dat dit niet past in een leven dat ik wil. Samen leven, samen delen, er voor elkaar zijn, dat vind ik belangrijk. Ik heb de energie niet meer om ervoor te vechten.”

Of de 22-jarige vrouw, die het als het belangrijkste emigratiemotief ziet:

“De belangrijkste reden is het politieke klimaat. De vaste grond onder je voeten verdwijnt, Nederland is niet zo vrij meer. Je vraagt je af waar je dan staat als culturele minderheid.”

Tien respondenten verwachten dat de kwaliteit van leven in het land van bestemming beter zal zijn dan in Nederland. De respondenten koppelen de verbetering vooral aan het sociale klimaat, maar ook aan de rust en de ruimte in het bestemmingsland. Twee respondenten verwachten dat hun kwaliteit van leven gelijk zal blijven na emigratie.

Persoonlijke redenen

Er zijn verschillende persoonlijke factoren die een aandeel hebben in de emigratiewens. Allereerst benadrukken veel respondenten, zoals al eerder in dit hoofdstuk naar voren kwam dat zij altijd al met de gedachte hebben gespeeld ooit terug te keren naar Suriname. Het heeft te maken met een gevoel van verbondenheid met het land waar zij een deel van hun leven doorbrachten of waar hun ouders zijn geboren. Bij de vraag wat nu eigenlijk het belangrijkste motief is, komt dit gevoel van verbondenheid en nostalgische sentimenten ook terug. Bijvoorbeeld bij de 27-jarige vrouw die geboren en getogen is in Nederland, maar altijd al geweten heeft dat ze naar Suriname wil:

“Mijn gevoel. Ja. Het gevoel dat ik daar naartoe wil. Het is gewoon veel te sterk om er niets mee te doen. Kijk, als het dan uiteindelijk niet iets is voor mij, [dan heb ik] het in ieder geval geprobeerd. Niet dat je je hele leven met dat gevoel blijft zitten. Had ik maar...toentertijd. [...] Het in Suriname zijn. De verbintenis die je hebt, maar die je niet kunt plaatsen. Je weet dat het er is, maar waar het vandaan komt, dat weet ik niet. Dat kan ik je niet zeggen. Misschien komt het omdat ik die een keer met mijn moeder naar Suriname was geweest en dat ik toen al verkocht was als kind. Of dat ik nu ben gegaan. [...] Maar het is net dat ene, die vlinders in je buik als je op Schiphol staat om naar Suriname te vertrekken en dan die donderwolken als je moet vertrekken naar Nederland. Het is gewoon die verbintenis die ik heb met Suriname. Het gevoel dat je van binnen hebt. Waardoor die warmte komt, dat is gewoon heerlijk.”

Ten tweede is er een behoefte aan zingeving. De 45-jarige respondente beschreef hierboven de individualistische en materialistische cultuur in Nederland en ziet dat als haar belangrijkste reden om naar Suriname te emigreren. Dat ze nu vertrekt, heeft echter ook een persoonlijke achtergrond, namelijk dat ze op zoek is naar voldoening:

“Maar het is echt niet dat Nederland niet goed is, hè. Ik ben hier opgegroeid, geschoold. Alles wat ik heb, heb ik aan Nederland te danken. Maar naarmate je ouder wordt, worden spullen minder belangrijk en je eigen voldoening in het leven wordt belangrijker. Nu is het werken, centen, mooie auto, en daar haal ik niet mijn voldoening uit. Je zou ook in Nederland je werk kunnen opzeggen en vrijwilligerswerk kunnen doen, maar de atmosfeer is toch anders hier. Ik ben op zoek naar een bepaalde vorm van vrijheid, laat ik het zo zeggen. Ik vind dat niet hier in Nederland, maar ik weet ook niet zeker of ik dat in Suriname vind. Ik denk alleen van wel. Voor mijn man is het ook een vorm van vrijheid, waarom hij naar Suriname wil.”

Het zoeken naar voldoening lijkt vooral te spelen bij de wat oudere respondenten die in Nederland al veel bereikt hebben en nu andere prioriteiten stellen. Het hangt samen met de levensfase waarin zij zich bevinden. Het komt ook terug in het derde vaak voorkomende persoonlijke motief: het willen bijdragen aan de ontwikkeling van Suriname. De vijftigjarige respondente die een eigen bedrijf gaat beginnen in Suriname vertelt:

“De rust die ik in Suriname kan vinden, nog [willen] genieten en een bijdrage kunnen leveren, [De redenen] zijn beide inherent aan de levensfase waarin ik me nu bevind. Die rust, die vind ik hier in Nederland niet. Ik wil daar bijdragen, samen met mijn vriend, maar ik wil geen toponderneming starten. Ik wil een combinatie van vrijwilligerswerk en doen waar ik goed in ben. Mijn kennis van veiligheid [gebruiken]. Er is daar een tekort aan het hoge kader. Ik wil wat werk betreft uitgaan van de samenwerking, en niet: ‘ik vertel wat jullie moeten doen’. Daarnaast wil ik ook iets doen met oude boeken, een theehuisje waar mensen boeken kunnen kopen voor een euro en dat dan weer naar scholen gaat. Ik wil dingen doen waar ik gelukkig van word. Vroeger had ik hele grote plannen, wat ik allemaal in Suriname wilde gaan doen, dingen opzetten, maar nu is dat weg. Ik wil juist gewoon de rust. Ik kan ook over vijf jaar met pensioen doordat ik gespaard heb.”

Het willen bijdragen aan de ontwikkeling van Suriname speelt overigens ook voor de jongere respondenten, zoals voor de 27-jarige respondente die motiveert waarom zij nu wil vertrekken:

“Ik denk... mijn dochter is nu pas één jaar en ik denk als ik echt de beslissing wil nemen om daar echt te blijven, moet het zijn voordat zij naar school gaat. Zodat ik kan kiezen van: ‘Begint zij hier haar start of in Suriname?’. En ik denk dat ik echt moet gaan overwegen om een tijdje daar te blijven om te kijken of het mij daar bevalt. Dus daarom heb ik nu die keuze gemaakt. [...] Het toerisme is toegenomen. Ik denk ook dat Bouterse nu heel veel omhoog wil halen. Net als kinderbijslag [enzo]. Op zich is dat positief voor het land. Er is meer koopkracht. Dus ik denk dat het voor mij wel positiever is. En dat hij meer werkgelegenheid wil creëren voor de mensen. Daar wil ik wel een steentje aan bijdragen.”

Tot slot speelt bij vijf respondenten de aanwezigheid van familie in het bestemmingsland een rol. Het speelt bijvoorbeeld voor de 41-jarige respondente, maar juist niet zo sterk voor haar man:

Vrouw: “Ja. Driekwart van mijn familie zit in Suriname en een kwart zit hier. Voor hem is de situatie anders. Bij hem is het meer dan de helft. Maar ik heb alleen maar mijn zusjes en hun gezin hier, zeg maar. Mijn vader en mijn moeder wonen in Suriname. Mijn moeder is sinds een paar jaar weer gemigreerd. Voor de rest bijna alle ooms en tantes van mijn moeder en ook van mijn vader. Dus ja, de meesten zitten toch wel daar. Daarom is die drang ook altijd wel geweest om terug te gaan. Ik zou niet ergens naartoe gaan waar ik [bijna geen] familie heb. [Bijvoorbeeld op] de Antillen dan heb ik daar niemand. Dan ga ik daar niet naartoe om daar te gaan blijven, tenzij iemand mij morgen een droombaan aanbiedt, dan wil ik er nog wel over nadenken.

Maar anders niet.” Man: “Voor mij geldt dat niet... nee. Niet zo zeer omdat er daar meer familie is of hier. Het is puur mezelf. Die drang om, zeg maar, maar niet doordat ik daar veel familie of wat dan ook aan de andere kant heb. Dat niet zozeer. [...] Mensen, de gastvrijheid. Het sociale... het toezicht.”

Economische redenen

Emigratiemotieven in het economische domein komen niet heel prominent naar voren. Bestaanszekerheid in het bestemmingsland is echter voor veel respondenten wel een voorwaarde voor emigratie. Voor de 23-jarige respondente die haar hbo-studie in Suriname gaat vervolgen, was het behoud van haar studiefinanciering een belangrijke voorwaarde voor haar emigratieplan:

“Je hebt goede kansen op de arbeidsmarkt in Suriname als je uit Nederland komt. Zeker nu, door de nieuwe overheid, dat biedt nieuwe kansen. Ik neem mijn studiefinanciering mee. Ik zou niet zijn gegaan als ik geen studiefinanciering kreeg, omdat ik dan geen inkomen zou hebben.”

Voor drie respondenten zijn de kansen op de arbeidsmarkt een heel belangrijk emigratiemotief, als push- en als pullfactor. Eén respondent ging in 2009 al met zijn vriendin en twee kinderen naar Suriname. De arbeidsmarkt in Nederland was voor de man een belangrijke drijfveer achter het vertrek:

“Laat me om te beginnen nog een ander punt naar voren halen. Dat is voor mij heel belangrijk. Dat is de arbeidsmarkt. En ja, dan ben ik wel heel snel met mijn conclusie, maar ik kan uit ervaring wel zeggen dat het voor een allochtoon, zelfs voor een hoogopgeleide, dat het toch vrij moeilijk is om aan een goede baan te komen. Waar dat dan weer mee te maken heeft, dat heeft een deel te maken met het netwerk dat je mist en waar je niet inkomt. Omdat je niet tot een bepaalde groep hoort en vanuit je studie niet bent gaan horen omdat je verschillende culturen hebt. Met name de Turken, Marokkanen en Surinamers gaan niet snel in barretje een biertje drinken en zich aansluiten bij een studentenvereniging. Dat zijn toch wel later de ingangen, het is gewoon zo. De arbeidsmarkt was zeer moeilijk. Mede ook door de crisis. En dat is nog steeds niet echt veel verbeterd.”

Na tien maanden kwam het gezin weer terug naar Nederland. Suriname was uiteindelijk toch niet wat hij wilde en wat hij ervan verwacht had. Zijn baan als bedrijfsjurist was niet wat hij zich er van had voorgesteld. Hij wilde zich nog bewijzen in de advocatuur en dat kan beter in Nederland dan in Suriname. Maar het buitenland blijft trekken. Nu heeft het gezin plannen om over een tijdje naar de Nederlandse Antillen te verhuizen, waar hij betere kansen verwacht dan in Suriname omdat het internationaler is. De andere respondente heeft een baan, maar vindt dat zij niet genoeg verdient om van rond te komen. Zij ziet kansen voor zichzelf in Suriname, vooral nu zij haar ondernemersdiploma heeft:

“Suriname is in ontwikkeling, dus er zijn heel veel opties. Er zijn ook heel veel Nederlandse callcenters die in Suriname zitten. Het is gewoon goedkoper qua

mensen die ze moeten uitbetalen. Ze praten toch wel Nederlands. Ze hebben dezelfde hersens. Huisvesting is goedkoper, alles is goedkoper. Er zijn kansen die ik [in Nederland] niet zie. Hier heb ik niet het gevoel van, als ik dit probeer dan kan ik echt een goed leven krijgen. Ik ga echt een relaxleven krijgen [in Suriname]. Het is een ontwikkelingsland en het is in ontwikkeling op allerlei gebieden. Dus nu is het de kans om het te proberen en er in te springen. Over twee of drie jaar ben ik te laat. Dan heeft iemand anders mijn idee al.”

Zij is niet de enige respondent met ondernemingsplannen. Suriname komt steeds meer op de kaart als investeringsland, benadrukken de gepensioneerde ABN AMRO-econoom Jimmy Bousaid en professor Ruben Gowricharn. Zij zien dat het investeringsklimaat de laatste jaren sterk is verbeterd in Suriname.³ De grote voordelen van Suriname zijn volgens Jimmy Bousaid de levenskwaliteit en het feit dat de Surinaamse en Nederlandse cultuur goed op elkaar aansluiten. Dit maakt het voor ondernemers aantrekkelijk om te investeren in Suriname. Bij Intent, een organisatie die onder andere ondernemers die een bedrijf willen opzetten in Suriname ondersteunt, melden zich ook geregeld jongeren van Surinaamse afkomst met een ondernemingsplan, zoals ook de respondente die hierboven aan het woord kwam. De ervaring bij Intent is wel dat het voor hen vaak moeilijk is de financiering rond te krijgen. Zij hebben nog geen eigen kapitaal en kunnen in Suriname moeilijk geld lenen. Daarom is het nog altijd vooral de oudere generatie Surinaamse Nederlanders die, met behulp van eigen kapitaal, een onderneming opzet en remigreren naar Suriname.⁴

Of emigratie de kansen op de arbeidsmarkt vergroot, daarover zijn de meningen verdeeld. Zeven respondenten verwachten dat hun eigen kansen op de arbeidsmarkt in het bestemmingsland groter zijn dan in Nederland. Eén respondent ziet gelijke kansen, vier respondenten zien kleinere kansen en één respondent heeft geen idee. De kansen voor de overige gezinsleden vinden zij moeilijker in te schatten. Drie respondenten schatten de kansen gelijk in, twee respondenten schatten de kansen kleiner in en vijf respondenten kunnen hiervan geen inschatting maken. De overige drie respondenten hebben geen partner of kinderen en hebben deze vraag niet beantwoord.

5.3 Samenvatting en conclusies

Binding met Nederland

Bijna alle respondenten hebben een sterke band met Nederland, zij hebben er een baan en een uitgebreid sociaal netwerk en voelen zich veelal thuis in Nederland. Vrienden en familie in Nederland zijn niet zozeer een beperkende factor voor hun emigratieplannen, maar zorgen er wel voor dat zij ook na

³ Dennis Lapar en Jimmy Bousaid aan het woord in *De Volkskrant*: Suriname is ideaal lagelonenland, door Michiel Philippart, 1-10-2010, Telefonisch interview met professor Ruben Gowricharn, Universiteit van Tilburg 23-09-2010.

⁴ Contact met Sharda Somer, Intent.

vertrek een band zullen houden met Nederland. Als er schoolgaande kinderen in het spel zijn, is dit wel een beperkende factor. Het zorgt voor uitstel van emigratieplannen.

Aard van de emigratie

De emigratie uit Nederland is geregeld niet de eerste emigratie. Verschillende respondenten emigreerden al eens eerder en zijn nu veelal van plan te migreren naar Suriname. De respondenten die vertrekken naar Suriname hebben een duidelijke band met het land, omdat ze er al eerder woonden of omdat zij er familie hebben wonen. De respondenten die migreren naar een andere bestemming in Zuid-Amerika, zijn veel minder bekend met het bestemmingsland. Over het algemeen hebben de respondenten de intentie om voorgoed te vertrekken, al houden velen de optie om ooit weer naar Nederland terug te keren open. Als het niet bevalt in het bestemmingsland, dan komen zij weer terug.

Het sociale klimaat

Economische motieven spelen nauwelijks een rol voor de geïnterviewde respondenten. Wel lijkt het erop dat de respondenten meestal pas tot emigratie overgaan als ze in Suriname of een ander land een zekere bestaanszekerheid hebben. Het sociale klimaat en het levenstempo in Nederland zijn de belangrijkste pushfactoren. Het leven in Nederland is te gehaast. In het land van bestemming trekt de betere levenskwaliteit door meer rust, tijd voor sociale contacten en een minder gehaaste levensstijl.

Persoonlijke motieven

Persoonlijke of familieomstandigheden zijn vaak een directe aanleiding om emigratieplannen te concretiseren, zoals het beëindigen van een studie, het verbreken van een relatie of juist een nieuwe relatie of de zorg voor familieleden. Maar ook als doorslaggevend motief noemen verschillende respondenten motieven in het persoonlijke domein. Het gaat dan vooral om emotionele verbondenheid en nostalgische sentimenten, om pullfactoren. De aanwezigheid van familieleden komt minder prominent naar voren als emigratiemotief, maar speelt zeker mee in de aantrekkingskracht van Suriname.

Conclusie

De emigratiewens van de Surinaamse Nederlanders komt voort uit een veelheid van factoren, waarbij het macroniveau een prominente plaats inneemt. Het gehaaste en stressvolle bestaan in Nederland, waar mensen weinig tijd voor elkaar hebben en in mindere mate het politieke klimaat in Nederland, zijn belangrijke drijfveren achter een eventueel vertrek. In het bestemmingsland zoeken zij rust, ruimte en een andere manier van leven. Zij denken hun kwaliteit van leven te kunnen vergroten. Hoewel de factoren op macroniveau belangrijk zijn in de motivatie voor de emigratie, zijn factoren op het microniveau de duw in de rug om de emigratieplannen te concretiseren. Deze emigratiemotieven komen in grote lijnen overeen met de motieven die in

het onderzoek van Laurijssen uit 2004 naar voren kwamen: het aantrekkelijke sociale klimaat in Suriname is een belangrijke drijfveer achter de emigratie, maar persoonlijke factoren zijn meestal de directe aanleiding.

6 EMIGRATIEMOTIEVEN VAN MAROKKAANSE NEDERLANDERS

In dit hoofdstuk worden de emigratiemotieven van Marokkaanse Nederlanders besproken. Het hoofdstuk is opgebouwd uit twee delen. In het eerste deel worden de achtergronden van de emigratie naar en vanuit Nederland besproken. Vervolgens komen de emigratiemotieven voor het verlaten van Nederland aan bod die bekend zijn vanuit de literatuur. In het tweede deel wordt aan de hand van de gehouden interviews beschreven wat anno 2010 motieven van Marokkaanse Nederlanders zijn om te emigreren.

6.1 Achtergronden van de emigratie van Marokkanen vanuit Nederland

Halverwege de jaren zestig vertrokken er grote groepen Marokkanen naar Frankrijk, Nederland, België en Duitsland en later naar Spanje en Italië (De Haas, 2005). Deze emigratie werd gestimuleerd door de Marokkaanse overheid, die het zag als een bijdrage aan de sociaaleconomische ontwikkeling van Marokko. Om deze reden probeerde de Marokkaanse regering ook lange tijd onderdanen in het buitenland aan zich te binden en ervoor te zorgen dat emigranten op de lange termijn terugkeerden naar Marokko (Bilgili, 2009). Naast het sociaal-economische gewin, zag de Marokkaanse regering emigratie ook als een manier om sociale en politieke spanningen in bepaalde gebieden van het land te verminderen (De Haas, 2005).

In de jaren zestig was er vooral sprake van arbeidsmigratie vanuit Marokko naar Europa. De Europese landen hadden een tekort aan arbeidskrachten en trokken werknemers aan uit landen als Marokko en Turkije. De latere migratie vanuit Marokko naar Nederland is het gevolg van gezinshereniging en gezinsvorming. In tegenstelling tot de verwachtingen van destijds keerden veel Marokkanen niet terug naar het land van herkomst, maar vestigden zij ook hun gezin in Nederland.

De terugkeer van Marokkaanse emigranten vanuit Europa laat een wisselend beeld zien, maar is over het algemeen beperkt in vergelijking met andere migrantengroepen in Europa (Bilgili, 2009). In de jaren zeventig en tachtig keerden zeer weinig Marokkanen terug naar Marokko, maar vanaf halverwege de jaren tachtig tot halverwege de jaren negentig nam het aantal toe. In deze periode was veruit de grootste terugkeer vanuit Frankrijk. In 1994 keerden 44.781 Franse Marokkanen terug naar Marokko (idem). Vanaf 2001 was er, na een korte dip, opnieuw een opleving van de emigratie. Sinds 2006 neemt deze echter weer af. Zoals te zien in tabel 2.4 zijn er in 2009 ruim 1400 Marokkanen

(in de leeftijdsgroep 20-45) vertrokken uit Nederland. Het merendeel daarvan is echter niet teruggekeerd naar Marokko, maar vertrokken naar andere Europese landen, met name België.

Vanaf halverwege de jaren zeventig werd terugkeer een populairder thema in het beleid. Groeiende werkloosheid en toenemende problemen met migranten droegen hieraan bij (Bilgili, 2009). Ook de Nederlandse overheid probeerde mensen met terugkeerregelingen en specifieke projecten een kans te geven op een goede positie in het land van herkomst. Desalniettemin is de terugkeer van Marokkanen beperkt. Met behulp van de toenmalige Remigratieregelingen zijn er in 1994 ruim 800 Marokkanen teruggekeerd. Dit aantal loopt langzaam af tot 2003, waarin ongeveer 230 mensen terugkeren. In 2004 stijgt het aantal remigranten weer (Van den Wijngaart en Van den Tillaart, 2005).

Een belangrijke reden voor de beperkte motivatie om te remigreren is de economische situatie in Marokko. Een gebrek aan economische kansen in Marokko zorgt ervoor dat veel Marokkanen er niet voor kiezen daar een leven op te bouwen. Daarnaast heeft Europees migratiebeleid circulaire migratie lange tijd onmogelijk gemaakt (Gubert en Nordman, 2008).

Motieven voor terugkeer

Uit de literatuur is zeer beperkt en met name kwalitatieve informatie beschikbaar over de motivatie van Marokkaanse Nederlanders om terug te keren. De informatie heeft daarbij deels betrekking op onvrijwillige terugkeer of op bijvoorbeeld pensioenmigratie. Het beschikbare onderzoek is niet specifiek gericht op jongeren en/of hoger opgeleiden, alhoewel deze groepen soms wel deel uitmaken van de onderzoekspopulatie. Hieronder worden de motieven benoemd die bekend zijn vanuit de literatuur. Een onderscheid dat in deze motieven kan worden aangebracht, is dat tussen negatief gemotiveerde emigratie (pushfactoren) en positief gemotiveerde emigratie (pullfactoren).

Voor een deel van de remigranten geldt dat zij vertrekken vanuit een negatieve waardering van hun situatie in Nederland. Zij kunnen in Nederland moeilijk een goede maatschappelijke positie verwerven of zijn deze positie door gezondheidsproblemen kwijtgeraakt (De Bree, 2007). Bijkomend kunnen persoonlijke problemen spelen, zoals een scheiding of een sociaal isolement. Deze groep hoopt in Marokko een betere situatie te treffen, maar wordt hierin ook vaak teleurgesteld. Het gaat hierbij met name om mannelijke migranten van middelbare leeftijd (De Bree, 2007, Van Holst, 2010).

Er zijn ook een aantal vormen van min of meer gedwongen terugkeer. Het gaat dan bijvoorbeeld om terugkeer als gevolg van de wens van de ouders of een partner om terug te keren. Voor een deel van de vrouwen met een Marokkaanse partner geldt dat hun man wil remigreren naar Marokko. Voor deze groep is er soms uitsluitend de keuze om mee te gaan of om te scheiden en alleen achter te blijven in Nederland (De Bree, 2007).

Een volgende reden voor emigratie is een negatieve waardering van het sociale en politieke klimaat in Nederland. Voor een deel van de Marokkaanse Nederlanders geldt dat zij het gevoel hebben buiten de Nederlandse maatschappij te worden geplaatst. Ze worden aangesproken op hun Marokkaanse achtergrond en op het feit dat ze moslim zijn. Het constant als 'anders' te worden gedefinieerd, leidt tot frustraties en gevoelens van 'non belonging' bij deze groep. Dit wordt versterkt door negatieve berichtgeving vanuit de media en de politiek. Marokkaanse Nederlanders zijn van mening dat de Nederlandse samenleving de laatste jaren is verhard en dat zij steeds minder een plek hebben in deze samenleving. Zowel jongeren als ouderen ervaren deze negatieve emoties over Nederland (Van Holst, 2010).

Daarnaast beoordelen vertrekkers de Nederlandse samenleving als overgeorganiseerd en gestrest. Zij zien Marokko als meer ontspannen, minder haastig en minder bureaucratisch. Voor ouderen geldt dat ze de stress koppelen aan problemen met gezondheid, terwijl jongeren zeggen zich meer thuis te voelen in Marokko vanwege de ontspannen sfeer. Deze twee factoren die betrekking hebben op een negatieve waardering van de sociale situatie in Nederland, het gevoel te hebben buiten de maatschappij te worden geplaatst en de gehaastheid van de Nederlandse samenleving, lijken echter vaak geen doorslaggevend motief te zijn. In combinatie met problemen op het gebied van gezondheid, werk of relatie kunnen ze er echter wel toe leiden dat iemand daadwerkelijk vertrekt (Van Holst, 2010).

Een positieve reden om te vertrekken is dat men dichterbij familie en /of vrienden wil zijn. Dit geldt onder andere voor pensioenmigranten, die na een werkzaam leven in Nederland terug willen naar hun wortels en hun familie. Hiermee hangt samen dat sommige groepen Marokkanen zich beter thuis voelen in Marokko. In Nederland zijn ze niet langer op hun plek en dat gevoel denken ze in Marokko wel te hebben. Hierbij kan ook heimwee naar het moederland een rol spelen (De Bree 2007, Cassarino 2008).

Een andere positieve motivatie heeft de groep die terugkeert, omdat ze in Marokko betere kansen denken te hebben op de arbeidsmarkt. Zij hebben bijvoorbeeld een bedrijf in Marokko of willen daar een bedrijf starten (Cassarino, 2008). Dit geldt vooral voor de groep jonge mannen. Zij denken een beter leven te kunnen opbouwen in Marokko (De Bree, 2007).

Waar de verschillende studies tot slot op wijzen, is dat emigratie niet betekent dat men definitief de banden met Nederland verbreekt. Ook wanneer Marokkanen emigreren, blijven ze de band met Nederland voelen en onderhouden (De Bree 2007, Van Holst, 2010). Een voorbeeld hiervan is dat men werk zoekt waarbij er contact is met Nederland (Van Holst, 2010) of dat men probeert bepaalde zekerheden te garanderen in Nederland (De Bree, 2007).

In de onderstaande paragraaf wordt gekeken wat anno 2010 redenen zijn voor Marokkaanse Nederlanders om wel of juist niet te emigreren.

6.2 Emigratiemotieven Marokkaanse Nederlanders anno 2010

In deze paragraaf wordt in kaart gebracht wat jonge Marokkaanse Nederlanders motiveert om te vertrekken. Om deze motieven in kaart te brengen, zijn acht interviews gehouden met potentiële vertrekkers. Aangezien uiteindelijk slechts een beperkt deel van de hoger opgeleiden tussen de 20 en de 45 jaar het besluit neemt daadwerkelijk te emigreren, is er aanvullend voor gekozen om een groepsgesprek te houden met zes Marokkaans Nederlandse jongeren tussen de 20 en 35 jaar. Dit gesprek ging over de overwegingen die spelen om te vertrekken. Uit dit gesprek komt allereerst een aantal motieven naar voren die ervoor zorgen dat mensen in Nederland willen blijven. Deze redenen worden in deze paragraaf uiteengezet. De redenen om te vertrekken komen in de daarop volgende paragrafen aan bod.

6.2.1 Waarom ga je niet emigreren?

In de gehouden interviews met stakeholders en Marokkaanse studenten aan de Hogeschool van Amsterdam blijkt dat het thema emigratie leeft onder een aanzienlijk deel van deze groep. Deelnemers aan het groepsgesprek zeggen met name de laatste jaren serieuzer na te denken over emigratie. De politieke en maatschappelijke situatie in Nederland is de voornaamste reden voor deze hernieuwde belangstelling voor het thema. Een aantal deelnemers geeft aan zich niet langer thuis te voelen in Nederland. Tegelijkertijd heeft slechts één deelnemer uit het groepsgesprek concrete plannen om daadwerkelijk te emigreren. Uit het groepsgesprek komt een aantal motieven naar voren waarom men er toch niet voor kiest de stap van emigratie te maken.

Allereerst geldt voor veel Nederlandse Marokkanen dat zij de taal onvoldoende beheersen om in Marokko een goed bestaan op te kunnen bouwen. Veel Nederlandse Marokkanen spreken Berbers, maar beheersen niet of nauwelijks het Arabisch, de officiële taal in Marokko, en/of het Frans, de tweede taal. Dit beperkt hen in de mogelijkheden om in Marokko een goede baan te vinden.

Deelnemer aan het groepsgesprek, wil graag emigreren naar Marokko:

“Ik spreek een heel ander dialect, ik spreek Berbers en daarbinnen een bepaald dialect. Aan die taal heb ik niks. Mijn zus leert nu ook Arabisch aan de universiteit. Ik wil daarnaast ook Frans leren. Als ik wel goed Arabisch en Frans zou spreken, zou ik meteen vertrekken.”

Naast het beheersen van de taal is ook het hebben van een goed netwerk een belangrijke voorwaarde om in Marokko een baan te kunnen vinden. Een reguliere baan is moeilijk te bemachtigen zonder kennissen en familie die je

ergens kunnen introduceren. Wanneer dit netwerk ontbreekt, is het een optie om een eigen onderneming te starten. Dit vereist echter goede talenkennis en kennis van de lokale wet- en regelgeving.

Naast de economische redenen spelen er ook andere motieven om niet terug te keren. Een aantal deelnemers aan het groepsgesprek geeft aan zich niet langer thuis te voelen in Marokko. Ze zijn vaak in Nederland opgegroeid en worden in Marokko behandeld als een buitenlander. Hun normen en waarden zijn anders dan die van de Marokkanen en voor vrouwen geldt dat ze er qua onafhankelijkheid op achteruit gaan. In Marokko is bijvoorbeeld het minder gebruikelijk dat vrouwen alleen de straat op gaan. Ook zijn de voorzieningen beperkter en is het 's winters erg stil. Een deel van de respondenten stelt dat ze zich niet meer prettig voelen in Nederland, maar dat ze zich ook niet thuis voelen in Marokko.

Deelnemster aan het groepsgesprek. Denkt wel aan emigreren, maar dan bijvoorbeeld naar Londen of New York.

“Ik ben in de winter in Marokko geweest, maar dat was vreselijk. Dan pas merk je verschil in normen en waarden. Ik hoor nergens thuis. Ik pas daar ook niet. Ik ben er wel geboren en heb tot mijn vierde jaar daar gewoond. Ik praat nu met iedereen daar et cetera. Dat wordt niet geaccepteerd. Het is moeilijk om je thuis te voelen.”

Een aspect dat respondenten verder waarderen aan Nederland, is dat Nederland goed georganiseerd is. Er zijn goede sociale voorzieningen, goed onderwijs, duidelijke rechten en plichten, weinig corruptie en er is een goede infrastructuur voor openbaar vervoer.

Samengevat lijken de deelnemers aan het groepsgesprek een realistisch beeld te hebben van de mogelijkheden om te emigreren en meer specifiek de mogelijkheden in Marokko. Een deel van hen voelt zich duidelijk niet meer op zijn plek in Nederland, maar ziet ook de nadelen aan een leven in Marokko. Ze realiseren zich dat ze daar ook niet meer thuis horen en zijn redelijk goed geïnformeerd over de problemen die ze zullen tegenkomen bij de integratie in de Marokkaanse samenleving.

Het beeld dat uit het groepsgesprek naar voren komt, wordt ondersteund door een uitgebreid interview met de voormalig directeur van het Nimar. Het Nimar behandelt vele stageverzoeken van Marokkanen en ziet ook de laatste jaren een toename hierin. De verklaring hiervoor ligt volgens hen niet alleen in het gevoel te worden buitengesloten, maar ook in een verlangen om kennis te maken met het land van ouders of grootouders. De directeur van het Nimar signaleert dezelfde belemmeringen voor emigratie naar Marokko als de deelnemers aan het groepsgesprek. Er is sprake van onvoldoende taalkennis, een beperkt netwerk en een groot cultureel verschil tussen Marokkaanse Nederlanders en Marokkanen. Bovendien sluiten de opleiding en vaardig-

heden van Nederlanders vaak onvoldoende aan bij de Marokkaanse arbeidsmarkt. De Marokkaanse arbeidsmarkt heeft behoefte aan specialisten, terwijl veel Nederlandse Marokkanen en brede hbo- of mbo-opleiding hebben voltooid. Tot slot is er veel concurrentie. Marokko heeft zelf goede private scholen en ook vanuit Amerika, Frankrijk en België stromen Marokkanen in op de Marokkaanse arbeidsmarkt.

6.2.2 Achtergrond emigranten

In de bovenstaande paragraaf is de groep beschreven die soms wel nadenkt over emigratie, maar dit uiteindelijk niet omzet in daden. In de volgende paragrafen worden de motieven besproken van respondenten die wel de stap nemen om te emigreren. Zij willen zich op korte of op wat langere termijn in een ander land, voornamelijk Marokko, vestigen. In deze groep zijn zes vrouwen en twee mannen geïnterviewd. Over het algemeen zijn de respondenten jong. Er is één respondent van 42 jaar, de overige geïnterviewden zijn 26 jaar of jonger. Vijf personen wonen nog thuis en er zijn twee respondenten die een gezin hebben met kinderen. Eén respondent woont samen zonder kinderen.

Van de geïnterviewde personen hebben er vier een baan. Een persoon runt een eigen bedrijf de rest werkt als interim manager, projectcoördinator of verzuimconsulent. De overige respondenten studeren nog.

Woongeschiedenis

De respondenten zijn zo goed als allemaal geboren en opgegroeid in Nederland. Slechts één respondent is opgegroeid in Marokko. Hij is op zijn 22ste verhuisd naar Nederland en is vervolgens ook binnen Nederland een aantal maal verhuisd. De overige respondenten zijn behoorlijk honkvast. Eén respondent is wel verhuisd, maar steeds binnen de regio Rotterdam. De anderen zijn nooit verhuisd. Zij wonen al hun hele leven in dezelfde plaats. De respondenten wonen op het moment van het interview in Amsterdam, Rotterdam, Heerlen en Almere.

Emigratieplannen en bestemmingen

De emigratieplannen van de respondenten verschillen van elkaar als het gaat om bestemming, maar ook wat betreft de termijn waarbinnen men wil emigreren en de duur van de emigratie.

Zes respondenten willen het liefst naar Marokko emigreren. Eén respondent kiest voor Duitsland en één respondent heeft een voorkeur voor het Midden Oosten, bijvoorbeeld Dubai of Abu Dabi.

De meeste respondenten hebben wel een concrete wens om te vertrekken, maar nog geen concrete vertrekdatum. Slechts één persoon heeft al een concrete vertrekdatum en zal in de zomer van 2011 Nederland verlaten. Verder zijn er vier personen die binnen vijf jaar zullen vertrekken, de meeste van hen willen eerst hun studie afronden. Eén respondent wil eerst hier haar studie afmaken en een leven opbouwen in Nederland. Zij denkt binnen tien jaar te vertrekken. Slechts één persoon heeft nog geen concrete plannen

alleen de wens om ooit te vertrekken. Tot slot is er één respondent die al zakelijke relaties met Marokko heeft, maar nog geen concrete datum heeft vastgelegd.

De helft van de respondenten heeft nog geen idee of de emigratie definitief zal zijn. Er is één respondent die nu al zeker weet dat het vertrek naar Marokko definitief is. Zij heeft net haar moeder verloren en verder geen familie meer in Nederland. Drie personen denken bijna zeker te weten dat ze gaan pendelen of weer zullen terugkeren naar Nederland.

Vrouw, 25 jaar, emigreert naar Marokko:

“Kijk, ik ben nu nog vrijgezel, maar als ik dadelijk een gezin krijg of iets dergelijks, dan zal ik ze wel in Nederland groot willen brengen. Want qua onderwijs vind ik het wel heel goed.” V: “Dus het is meer een soort tussenstop?” A: “Ja, misschien wel. Ja, ik ben niet van de langetermijnplanning. Ik kijk gewoon naar komende jaren en dan zie ik het wel.”

Man, 25 jaar, emigreert naar Marokko:

“In eerste instantie gaan we er twee jaar wonen en dan kijken we hoe de situatie is, hoe de mogelijkheden zijn. Het liefst blijf ik altijd in Marokko wonen en pendel ik regelmatig heen en weer naar Nederland, bijvoorbeeld met suikerfeest en andere feesten. Ik heb gemerkt dat ik dat wel nodig heb, om even weer naar Nederland te gaan. Ook woont onze familie in Nederland.”

6.2.3 Voorbereidingen

De meeste respondenten hebben nog niet erg veel voorbereidingen getroffen. Dit heeft te maken met het feit dat de vertrekdatum voor de meesten nog een aantal jaar in de toekomst ligt, maar ook met het feit dat ze Marokko al goed kennen van vakanties en bijvoorbeeld al huisvesting hebben bij familie.

Vrouw, 21 jaar, emigreert naar Marokko:

“Ik ben nog niet zo bezig met voorbereidingen, dat ga ik denk ik doen twee jaar voordat ik wegga. Mijn oom heeft een huis in Al Hoceima en daar kan ik dan op een etage gaan wonen. Daarna wil ik wel een huis voor mezelf. Ook denk ik dat mijn oom mij wel financieel zal steunen als dat nodig is. Maar eerst ga ik hier een hbo-opleiding doen en geld sparen. Met mijn opleiding denk ik dat ik ook in Marokko wel goed werk kan vinden. Ik praat er wel vaak over met één vriendin die ook naar Marokko wil emigreren. Dan maken we plannen over later en hoe we dan samen dingen kunnen doen daar.”

Vrouw, 26 jaar, emigreert naar Marokko:

“Ik heb niet zo heel veel nodig om me voor te bereiden. Ik kom er heel vaak en ik weet waar ik moet zijn. Het enige dat ik nog uit zou moeten zoeken is de verzekering, hoe ik dat eventueel zou kunnen overzetten of stopzetten, maar

voor de rest... Op mijn zestiende heb ik mijn Marokkaanse paspoort aangevraagd, dus daar heb ik ook geen problemen mee. Je hebt natuurlijk ook familie wonen in Marokko, waar je eventueel aan kan kloppen, maar wat betreft vestiging, appartement of vervoer... Ik weet niet welke voorbereidingen ik kan treffen. Als ik naar Australië zou emigreren zou ik inderdaad even goed onderzoek verrichten, maar Marokko is mijn tweede thuis."

Als respondenten al iets regelen, is het met name oriëntatie op de arbeidsmarkt of het regelen van een verzekering. Daarnaast sparen vier personen om de migratieplannen mogelijk te maken.

Vrouw, 21 jaar, emigreert naar Marokko:

"Ik geef mezelf vijf jaar de tijd om voor elkaar te krijgen dat ik daar woon. Nu ben ik eerst aan het sparen. Ik woon nog bij mijn ouders, zodat ik geld kan sparen voor in Marokko. Ik heb me ook niet ingeschreven voor een huurwoning. Als ik daar woon, zal ik eerst een tijd bij mijn tante logeren, zodat ik verder kan sparen om een huis te kopen. Na mijn mbo wilde ik nog een hbo-opleiding gaan doen van drie jaar. Maar dat doe ik nu niet, omdat dat niet past in mijn plan om naar Marokko te gaan. Ik ga in december weer naar Marokko en dan neem ik mijn diploma mee en mijn papieren, zodat ik kan gaan solliciteren. Zodra ik een baan heb, ga ik daar wonen. Ik heb ook al verzekeringen afgesloten die daar ook geldig zijn, en contact gehad met een bank in Marokko. Ik heb in Nederland tijdens mijn studie ook nooit geleend, omdat ik zonder schuld naar Marokko wil gaan."

Uit het groeps gesprek en de interviews met stakeholders kwam tot slot naar voren dat het taalprobleem Marokkaanse Nederlanders beperkt in hun immigratiewens. Van de geïnterviewde respondenten geeft slechts een deel aan dat de taal een probleem zal vormen. De helft spreekt al voldoende Arabisch. Twee van hen geven nog wel aan Arabische les te volgen om beter Arabisch te kunnen schrijven.

Vrouw respondent, 25 jaar, emigreert naar Marokko:

V: "En spreek je de taal?" A: "Ja, ik ben nu even gestopt, maar ik volg een opleiding. Waar ik dan nu het eerste niveau van gehaald heb. Ik heb dan daar ook een diploma van. Ik kan lezen en schrijven in het Arabisch. Er zijn natuurlijk wel allemaal verschillende soorten Arabisch. Het Arabisch in Marokko is heel anders eigenlijk dan dat in het Midden-Oosten. Ik doe dan de opleiding van het ABN Arabisch, zeg maar. Het tweede niveau gaat meer in op de grammatica. Ik spreek zelf Berbers thuis. Ook Nederlands hoor. Maar dat kan ik beide, maar Berbers is anders dan het Arabisch."

Van de overige drie respondenten gaat één naar Duitsland. Hij hoopt daar werk te gaan doen waarbij de Duitse taal niet nodig is. Twee respondenten willen nog Arabisch gaan leren. Eén respondent is nog niet bezig met het leren van de taal.

6.2.4 Binding met Nederland

De geïnterviewde respondenten hebben allemaal een binding met Nederland en willen deze banden ook onderhouden wanneer ze emigreren.

Vrouw, 25 jaar, emigreert naar Marokko:

V: "Wil je de situatie blijven volgen in Nederland?" A: "Jawel... natuurlijk. Die binding heb ik wel. Nederland is gewoon mijn land. Het is ook als je in het buitenland Nederlanders tegenkomt, dan denk je toch: 'hé, een Nederlander'. Daar heb je altijd wel binding mee, ook al ben ik opgegroeid met een tweede cultuur."

Voor de meeste respondenten geldt dat ze ouders en familie in Nederland hebben en hier ook vrienden hebben gemaakt. Zij willen deze contacten ook onderhouden wanneer ze geëmigreerd zijn. Net als de autochtonen noemen ze hiervoor middelen als skype en e-mail. Ook geven respondenten aan regelmatig te willen pendelen. Twee respondenten geven aan niet zo'n goede band te hebben met familie en/of vrienden. Eén van hen denkt dan ook niet veel contact te onderhouden na haar vertrek.

Voor vier respondenten geldt verder dat ze een goede baan hebben in Nederland. Zij zijn niet ontevreden over wat Nederland hen heeft gebracht, maar twee van hen denken dat ze in Marokko betere economische perspectieven hebben. Voor de vier studenten geldt dat hun opleiding ze aan Nederland bindt. Ze willen deze opleiding eerst afronden, voordat ze emigreren.

Ook het volgen van het Nederlandse situatie denken mensen te blijven doen. Ze willen op de hoogte blijven van het nieuws in Nederland.

Vrouw, 21 jaar, emigreert naar Marokko:

"Met mijn ouders zal dat heel makkelijk gaan, die bellen nu ook meerdere keren per week met mijn tantes in Marokko. Met mijn vrienden zal dat ook via internet gaan, msn, en dus telefonisch. Contacten met andere mensen, met kennissen, zullen wel verwateren denk ik. Ook wil ik de situatie in Nederland in de gaten houden. Ik wil weten of wat ik denk ook klopt, of het in Nederland steeds duurder wordt, steeds grimmiger en de politiek van nu blijft. Dat doe ik nu al via internet, telegraaf.nl en msn.nl, dat zal ik dan blijven doen."

De Nederlandse nationaliteit heeft voor respondenten met name een praktische waarde. Ze willen hun paspoort houden om zo makkelijker te kunnen reizen, niet alleen naar Nederland, maar ook naar andere landen. Eén respondent voelt zich ook Nederlandse en zou daarom niet snel haar nationaliteit opgeven.

Man, 25 jaar, emigreert naar Marokko:

“Ik heb al wel nagedacht over mijn Nederlandse nationaliteit. Ik wil die niet opgeven. Ik heb gemerkt dat het toch heel praktisch is om een Europees paspoort te hebben. Ik denk dat ik dan sterker sta, je ziet het ook op de luchthavens en bij douanes, je wordt toch anders behandeld als je een Marokkaans of groen paspoort hebt. Ook als er iets gebeurt, denk ik dat ik sterker sta met mijn Nederlandse paspoort. Op zich zie ik een paspoort alleen als een reisdocument en vanwege de praktische kant wil ik dat houden.”

Tot slot geeft een aantal respondenten aan dat ze in hun normen en waarden Nederlands zijn. Ze kunnen zich niet langer vinden in bepaalde aspecten van de Marokkaanse cultuur en zouden daarom bijvoorbeeld ook minder snel in een dorp gaan wonen, waar de heersende normen minder modern zijn dan in de stad. De positie van de vrouw in Marokko wordt in dit opzicht twee keer genoemd.

Vrouw respondent 21 jaar, emigreert naar Marokko:

“Soms zijn er wel dingen die zich daar in de dorpen afspelen en dat kan echt niet. Dan ben ik nogal een Nederlandse. Zoals bijvoorbeeld een man van veertig die trouwt met een meisje van twintig, dat vind ik echt niet kunnen. Ik ben er tegen dat de meisjes daar in de dorpen heel jong trouwen. Ik begrijp dat dan niet, ik ben dan echt een Nederlandse. Ik vind dat je eerst moet studeren. Dat is voor mij ook een reden om in de stad te gaan wonen, daar is dat veel minder.”

Vrouw, 26 jaar emigreert naar Marokko:

“Ondanks dat ik van Marokkaanse afkomst ben, dat ik de taal begrijp, cultuur et cetera, blijft het toch een beetje eng.” V: “Eng in de zin van?” A: “De mensen daar. Hier ben ik niet snel bang. Om hier bijvoorbeeld te reizen en 's avonds de trein te nemen. Daar zou ik het niet doen. Je hoort toch wel ... ik heb een oom die in het leger zit en daar hoor je verhalen van, dan word ik gewaarschuwd 'let op je tas en let op criminaliteit'. Niet met vreemden praten et cetera. Weet wat je doet. Je hoort af en toe van die verhalen dat je denkt: 'hmm, is dit wel wat ik wil?' Bijvoorbeeld, hier kan je makkelijk in een park of waar dan ook met je laptop aan het werk gaan. Daar is het toch iets dat je twee keer moet nadenken als je je laptop uit je tas haalt. [...] Er zijn bepaalde wijken die je gewoon moet vermijden op bepaalde tijdstippen en als je ergens 's avonds moet zijn, dan moet je wel voor eigen vervoer zorgen. Je moet niet afhankelijk zijn van taxi's of openbaar vervoer. Je moet gewoon scherper zijn. Dat is het... je moet alerter zijn. Dat is vervelend aan Marokko. In Nederland, als je portemonnee bijna uit je zak valt, word je aangesproken van: 'joh, let op, je portemonnee valt'. Dat gebeurt ook wel in Marokko, maar daar moet je niet altijd van uitgaan. Niet iedereen is een boefje, maar ze zijn er wel daar, helaas.”

6.2.5 Reden voor vertrek

Publieke ruimte

De fysieke omgeving lijkt geen grote rol te spelen bij de keuze om te emigreren. Veel respondenten zijn opgegroeid in de stad en vinden het prettig daar. Het gebrek aan natuur speelt voor sommige respondenten wel mee, maar is geen doorslaggevende reden om te vertrekken. Ook de huizenprijzen worden niet genoemd als reden om weg te gaan. Wel vindt men het over het algemeen prettig dat het warmer weer is in Marokko.

Sociale klimaat

Het sociale klimaat is een belangrijke oorzaak van de onvrede over Nederland. Alle respondenten noemen dit als een pushfactor om Nederland te verlaten. Ze geven aan dat ze het gevoel hebben dat Marokkaanse Nederlanders anders worden behandeld en worden uitgesloten van de Nederlandse samenleving. Ze voelen zich niet langer gewenst en dat uit zich in de behoefte om ergens naartoe te gaan waar ze wel worden gewaardeerd.

Man, 42 jaar, emigreert naar Duitsland:

“Het [idee om te vertrekken] leeft nu al een tijdje. Het leeft sinds de verharding van de samenleving tot het ‘kutmarokkanen’, dat zelfs in het woordenboek Van Dale opgenomen is. En ook dat een Marokkaan gelijk staat aan verdenking. Het is een scheldwoord. Echt vreselijk, hoewel ik echt trots ben op mijn afkomst. Dat zeg ik ook vol overtuiging. Ik ben van Marokkaanse afkomst, hoewel ik ook trots ben op Nederland. De laatste tijd wat minder. De ander heeft niet het recht en de achtergrond in mijn cultuur om je af te kraken. Dat wil ik niet meemaken. Dat wil ik zeker mijn kinderen niet mee laten maken.”

Man, 25 jaar, emigreert naar Marokko:

“Het politieke klimaat speelt zeker een rol. Er zijn problemen, de cijfers liegen er niet om. Maar ze maken het moeilijker voor ons om bij de maatschappij te blijven en om hier prettig te leven. Op mijn werk merkte ik wel dat als ik tegen mensen zei dat ze eerlijk mochten zijn over wat ze vonden, ze de ruimte gaf, dan kwam de aap uit de mouw. Dat gaf me een minderwaardig gevoel. Dan hebben ze het niet over jou, maar over anderen, maar toch.”

Daarnaast hebben respondenten het gevoel dat er met twee maten wordt gemeten. Dat zaken anders worden benaderd wanneer het om Marokkanen gaat. Zowel in het groepsgesprek als onder respondenten leeft het gevoel dat bijvoorbeeld criminaliteit door Marokkanen sterker wordt veroordeeld door de samenleving, dan vergelijkbare vergrijpen door Nederlanders.

Man, 25 jaar, emigreert naar Marokko:

“Er wordt ook met twee maten gemeten, als een allochtoon hetzelfde doet als een autochtoon is het toch dubbel zo erg. Net als met Koninginnedag, toen was ik echt bang dat als het een Marokkaan was, dat het dan mis zou gaan.

De Nederlandse politiek heeft dertig jaar niks aangepakt en niet over de multiculturele samenleving gepraat. Nu nog pakken ze niks aan. In deze buurt, Slotervaart, gaat heel veel geld naar welzijn, cultuur et cetera, om de problemen op te lossen, maar het gaat maar om een hele kleine groep van twintig raddraaiers en die blijven problemen veroorzaken. Bovendien wonen er veel minder Marokkanen hier dan je zou denken als je alle verhalen hoort. De verandering van de maatschappij, de verharding de laatste jaren, dat is voor mij zeker een reden om weg te gaan.”

Zoals in eerste citaat is te lezen, kan ook het hebben van kinderen een rol spelen bij het vertrek. Ook uit de groeps gesprekken komt naar voren dat men anders nadenkt over emigratie wanneer men kinderen heeft. Marokkaanse Nederlanders vragen zich af of ze hun kinderen wel in deze samenleving willen laten opgroeien. Ook het feit dat ze hun kinderen kennis willen laten maken met de Marokkaanse taal en cultuur kan een reden zijn om te vertrekken. Aan de andere kant geven deelnemers aan het groeps gesprek aan dat ze de voorzieningen op het gebied van onderwijs en gezondheidszorg in Nederland beter vinden. In dat opzicht zouden sommige deelnemers hun kinderen liever in Nederland laten opgroeien.

Deelnemer groeps gesprek:

“Ik woon sinds zes jaar in Nederland en heb rechten gestudeerd in Marokko. Ik ben in september 2010 afgestudeerd in hbo rechten. Mijn plannen voor komende tien jaar: dat vind ik moeilijk om aan te geven. Het is afhankelijk van het politieke klimaat hier. Ik sluit niet uit dat ik naar Marokko ga over tien jaar. Ik wil eerst eigenlijk werkervaring opdoen en verder studeren in Nederland. Ik hoop ook te promoveren in Nederland. Ik sluit niet uit dat ik eigen zaak wil beginnen. Maar als de politiek zo blijft..... Ik volg de politiek goed, ik voel me erg aangesproken. Ik voel me nu niet veilig om mijn mening te uiten. Ik voel me niet vrij om hier langer te blijven. Met name ook voor mijn kinderen en gezin zou ik dit niet willen.”

De verwachting van respondenten is dat de sfeer in andere landen beter is. Alhoewel ze erkennen dat er ook in veel Europese landen problemen met migranten spelen, denken ze toch dat dit in sommige landen minder zijn weerslag vindt in de dagelijkse omgang met elkaar.

Deelneemster groeps gesprek:

“Ik sluit het niet uit dat ik ga emigreren, maar ik vind het nogal een wild idee. Ik ben geboren en getogen in Amsterdam. Ik woon en werk in Amsterdam, mijn familie woont in Amsterdam. Ik kan het me nog niet voorstellen dat ik naar Marokko ga. Ik zou ook over andere landen denken. België bijvoorbeeld. [“Waarom vind je België aantrekkelijk?”] Wat de boer kent..... Ik ben daar geweest, ik vind het een prettige sfeer. Heel anders dan in Nederland, de toon is anders. De politiek is daar ook minder prettig, maar het leeft minder bij mensen zelf. Nederland gaat mee in de hype van anders doen tegen bepaalde mensen.”

Man, 42 jaar, emigreert naar Duitsland:

“Ik vind Duitsland veel vriendelijker. Hoewel soms de PVV-achtige taferelen daar ook gebeuren. Duitsland is groter en de invloed van zo'n partij, ja, goed zou niet zo groot kunnen zijn. Hoe dan ook, ik denk dat de Duitsers ook een mening hebben en daarom zijn ze Duitsers. Ze hebben ook een mening over de Nederlanders. Maar ze blijven vriendelijk ook tegen de Holländer. Ze zijn vriendelijk in de omgang. Ze zijn beleefd. Dat spreekt mij zeer aan. Ik ben voor de beschaving. Dat mis ik gewoon echt in Nederland. Er is geen reden om zo onbeleefd en zo schofferig te gaan reageren.”

Naast de politieke situatie vinden respondenten tot slot de manier waarop Nederlanders met elkaar omgaan vervelend. Iedereen is druk en gehaast en voornamelijk bezig met zichzelf. Er is weinig sprake van behulpzaamheid en vriendelijkheid naar anderen toe.

Persoonlijke redenen

Er zijn ook een aantal meer persoonlijke motieven te onderscheiden in de gehouden interviews. Zoals al zijdelings aan de orde is gekomen bij de bespreking van het sociale klimaat, voelt een deel van de respondenten zich om te beginnen niet langer thuis in Nederland. Dit gevoel van onbehagen is of zou voor hen een reden kunnen zijn om te vertrekken.

Deelnemster groeps gesprek:

“Ik heb nooit stilgestaan bij waar ik me thuis voel. Ik woon en leef hier, het was goed. Maar de laatste jaren sta ik erbij stil, hoor ik hier wel thuis? Ga nu serieus nadenken over de toekomst, wil ik hier blijven? Ik weet niet of ik terug ga naar Marokko. Ik heb een tijdje gewoond in Marokko daar miste ik ook wat. Het politieke klimaat hier geeft mij het gevoel dat ik niet welkom ben. Of zijn we te gevoelig geworden? Misschien voel ik me te snel aangesproken. Ik leef hier nu wel erg mee. Denk wel aan Engeland. Ik vind dat een leuk land, een metropool, iedereen leeft op zijn eigen manier. Je bent iemand die meeleeft daar. Daar voelde ik me prettig. Ik heb daar niet het gevoel van de tegenstelling autochtoon-allochtoon. Bij mij leeft de vraag of Nederland mijn land blijft. Vroeger heb ik die vraag nooit gehad, maar de laatste tijd wel.”

Een vertrekmotief dat in het groeps gesprek duidelijk naar voren komt, is de sfeer van vakanties in Marokko. Bijna alle deelnemers gaan nog regelmatig op vakantie naar Marokko en de sfeer daar spreekt hen erg aan. Tegelijkertijd erkennen ze dat dit vakantie is en dat het werkelijke leven in Marokko er heel anders uit ziet.

Fragment uit groeps gesprek:

I: “Maar het ging over thuiskomen. Als ik op vakantie ben geweest in Marokko heb ik daarna wel het gevoel dat ik er alleen voor sta. Ik kan me voorstellen dat daar het gevoel vandaan komt dat je weg wilt.”

S: "Mensen vinden het lastig om na de zomer terug te gaan. Veel meer luxe daar, een vakantiegevoel."

[...]

L: "Agadir zou ik wel willen wonen. Dat is heel mooi. Dat was voor het eerst dat ik heel erg vond om uit Marokko te vertrekken. Hele lieve, aardige mensen. Ik voelde me heel welkom, ik voelde me daarvoor heel slecht en toen was iedereen daar zo aardig."

Een aantal respondenten heeft verder het gevoel dat ze in Marokko meer op hun plaats zijn dan hier. Nederland vinden ze, zoals gezegd, druk en haastig, terwijl ze bij Marokko het gevoel hebben dat het leven meer ontspannen en socialer is. Hierin speelt voor twee respondenten ook mee dat ze denken dat er meer ruimte is voor de beleving van de islamitische godsdienst in Marokko.

Vrouw, 21 jaar, vertrekt naar Marokko:

"In Marokko kun je beter je geloof, zeg maar praktiseren, uitoefenen. Ik zou me daar meer op mijn gemak voelen. De kans is ook groot dat ik daar wel een hoofddoek zal dragen. Ik wil dat al jaren, maar de omgeving houdt me tegen, niet mijn familie en vrienden. In Marokko gaan de mensen beter met elkaar om iedereen kent elkaar, groet elkaar. Ik voel me thuis in Marokko, het zijn mijn mensen, Marokkanen, dezelfde afkomst, zelfde taal, zelfde geloof, zelfde cultuur. Ja je voelt je gewoon, je voelt meer met elkaar, zelfde soort mensen."

Vrouw, 21 jaar, emigreert naar Marokko:

"In Marokko begint de dag pas echt na 16:00 uur. Daarvoor werk je, maar daarna ga je leven, naar buiten, mensen ontmoeten. Het is een vertrouwde omgeving, mensen hebben dezelfde achtergrond. Je hoeft je niet telkens te bewijzen."

Er is een spanningsveld tussen de uitspraken die deze respondenten doen over de cultuur in Marokko en de eerder gedane constatering dat Marokkaanse Nederlanders zich vaak niet langer thuis voelen in Marokko. Aan de ene kant vinden respondenten Marokko een prettig land waar ze het gevoel van een tweede thuis ervaren, aan de andere kant vinden ze de Marokkaanse samenleving ouderwets en botsen hun Nederlandse normen en waarden met de Marokkaanse. Er zijn een aantal manieren om dit verschil te duiden. Allereerst lijken de vertrekkers de nadruk met name op de positieve aspecten te leggen. Ze benadrukken het vakantiegevoel en de ontspannen sfeer. De negatieve aspecten beoordelen ze minder zwaar of ze denken dat dit wel zal veranderen of meevallen.

Vrouw, 21 jaar, emigreert naar Marokko

"Ik heb veel nagedacht over het rechtssysteem, dat vind ik heel negatief. Maar ik zorg gewoon dat ik daar niks mee te maken krijg. Vroeger waren de vrouwenrechten ook heel slecht, maar dat is nu anders. De koning heeft heel veel dingen positief veranderd voor vrouwen."

Tegelijkertijd lijkt een deel van de vertrekkers ook niet altijd een realistisch beeld te hebben van het wonen in Marokko. De groep die niet vertrekt, heeft soms al een tijdje in Marokko gewoond of is er in de winter geweest. Soms kennen ze ook mensen die zijn teruggekeerd uit Marokko, omdat ze niet konden aarden. Aan deze voorbeelden refereren ze ook wanneer het gaat over eventuele emigratie. De vertrekkers noemen dit soort voorbeelden niet. Zij zien over het algemeen weinig nadelen aan Marokko.

Verder hebben respondenten vaak familie en vrienden in Marokko die hen aan het land bindt. Wanneer ze emigreren, hebben ze in Marokko daardoor al een eerste vangnet. Voor twee respondenten is de aanwezigheid van familie doorslaggevend. Eén respondent heeft haar moeder verloren en heeft nu in Nederland geen familie meer. Voor de tweede respondent geldt dat haar moeder naar Marokko zal emigreren en dat ze daar ook nog andere familie heeft. Ze wil in de toekomst graag bij haar moeder in de buurt wonen of daar in ieder geval lange periodes doorbrengen. Ook voor de respondent die naar Duitsland wil emigreren, geldt dat hij daar al een netwerk heeft.

Vrouw, 26 jaar, emigreert naar Marokko:

“Ook het hebben van mijn familie en vrienden draagt zeker bij om naar Marokko... niet om er heen te gaan, maar je moet daar wel sociale contacten hebben. Die moet je wel hebben om het leuker te hebben en te maken. Ik denk ook als ik eenmaal daar gevestigd ben, dat mijn ouders mij zullen volgen. Ik ben de enige thuis, de jongste. Mijn broers wonen op zichzelf. Ze hebben dan zoiets van: ‘wat doen we hier nog?’ Mijn vader gaat over twee jaar met pensioen. Het komt mijn moeder alleen maar beter uit. In ieder geval pendelen, vier maanden daar, vier maanden hier.”

Voor één respondent geldt dat ten slotte dat de belangrijkste reden om te emigreren een behoefte aan avontuur is.

Vrouw, 25 jaar, gaat naar het Midden-Oosten:

“Wat ik al zei, het belangrijkste is het avontuur. Ik wil het onbekende gaan ontdekken. Ik heb het ook gedaan toen ik in Zuid-Afrika was. Ik ging daar heen voor mijn studie en ik wilde gewoon gaan reizen en iets onbekends gaan ontdekken. Het is een ander land en dat trekt mij aan. Je weet niet wat je kunt verwachten. Zo trekt de Arabische wereld ook om te ontdekken, ook omdat de omgangsvormen anders zijn dan hier en de cultuur. Je weet iets meer wat je kan verwachten, omdat je zelf ook van Marokkaanse afkomst bent. Maar toch, als je daar zou zitten weet je ook niet wat je kan verwachten.”

Economische redenen

Zoals eerder in dit hoofdstuk besproken, is de economische situatie in Marokko niet gunstig voor emigranten. De arbeidsmarkt kenmerkt zich als gesloten en om een baan te vinden is een goed netwerk cruciaal. Desalniettemin hebben twee respondenten economische motieven om te

emigreren. Zij hebben beiden al zakelijke banden met Marokko. Eén persoon reist voor haar werk veel naar Marokko de andere persoon heeft een bedrijf in Marokko. Zij zien beide goede perspectieven in Marokko.

Vrouw, 26 jaar, emigreert naar Marokko:

“Ik zie het als een opkomend land, economisch gezien. Ik zie dat je daar financieel succesvoller kan zijn dan hier. Hoe meer je hier verdient, hoe meer belasting je moet betalen. Ik zie daar meer investeringsmogelijkheden. Als je wat geld opzij hebt gezet, kun je dat heel snel verdubbelen of verdriedubbelen door een appartement te kopen en te verhuren of een stuk land te kopen en dat te verpachten, inderdaad.”

6.3 Samenvatting en conclusies

Redenen om niet te vertrekken

In het begin van dit hoofdstuk zijn de overwegingen beschreven van Marokkaanse Nederlanders die wel onvrede voelen over de situatie in Nederland, maar niet de stap nemen om te emigreren. De belangrijkste reden om niet te gaan, is dat Marokko onvoldoende mogelijkheden biedt. De economie is in Marokko, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Turkije, niet erg sterk. Daarnaast is voor het verkrijgen van een baan een goed netwerk en een goede kennis van het Frans of Arabisch vereist. Voor veel Nederlandse Marokkanen geldt dat ze zijn opgegroeid in gebieden waar Berbers wordt gesproken. Bovendien komen ze vaak uit dorpen, waardoor hun zakelijke netwerk klein is. Dit zorgt ervoor dat hun mogelijkheden in Marokko beperkt zijn. Tot slot weerhouden bepaalde aspecten van de Marokkaanse cultuur mensen ervan om te emigreren. De normen en waarden zijn, bijvoorbeeld als het gaat om de positie van de vrouw, in Nederland zo anders dat ze denken dat ze zich niet meer goed kunnen aanpassen. Ook dit is een belangrijk verschil met de interviews met Turkse respondenten. Zij gaven juist aan dat de Turkse samenleving moderner is dan de Turkse gemeenschap in Nederland.

Binding met Nederland

Naast de groep die niet wil vertrekken is er ook een groep bevroegd die Nederland wil verlaten. De meeste van hen zijn geboren en getogen in Nederland en hebben hier hun weg gevonden. Ze hebben een sociaal netwerk, volgen een studie of hebben een goede baan. Het merendeel wil deze banden met Nederland ook zeker onderhouden na het vertrek. Ze houden contact via internet of willen regelmatig naar Nederland reizen voor bezoeken aan familie en vrienden. Om voornamelijk praktische redenen willen men ook de Nederlandse nationaliteit liever behouden.

Aard van de emigratie

De meeste respondenten gaan naar Marokko. De emigratieplannen zijn slechts voor één respondent definitief. Zij weet zeker dat ze niet meer zal

terugkeren naar Nederland. De overige respondenten weten zeker dat ze wel terug willen naar Nederland, bijvoorbeeld wanneer ze kinderen krijgen, of ze twijfelen nog of de emigratie definitief zal zijn.

De meeste respondenten hebben nog niet zo veel voorbereidingen getroffen. Dit heeft te maken met het feit dat de vertrekdatum voor de meesten nog een aantal jaar in de toekomst ligt, maar ook met het feit dat ze Marokko al goed kennen van vakanties en bijvoorbeeld al huisvesting hebben bij familie. Vertrekkers naar Marokko die nog geen werk hebben, hebben zich hier vaak nog niet op georiënteerd. Zij studeren nog en hebben geen goed beeld van de Marokkaanse arbeidsmarkt.

Binding met bestemmingsland

De band met het land van herkomst is over het algemeen sterk. De groep die naar een Arabisch land gaat, Marokko of het Midden Oosten, denkt ook zich daar beter thuis te voelen en meer aansluiting te vinden bij de cultuur. Verder heeft zo goed als iedereen familie en vrienden in Marokko. Sommige respondenten hebben ook al bestaanszekerheid in Marokko, ze hebben een bedrijf of al zakelijke contacten via een huidige baan. Alhoewel dus bijna niemand in Marokko is geboren of opgegroeid, hebben respondenten toch het gevoel een sterke band te hebben met het land en de cultuur. De cultuur is voor hen een positieve factor in de beslissing om te emigreren. Ondanks de binding met Marokko zien respondenten ook negatieve aspecten aan Marokko. Met name degenen die besluiten niet te gaan, en in mindere mate ook de vertrekkers, vinden de Marokkaanse normen en waarden op bepaalde gebieden ouderwets. De vertrekkers leggen hier echter veel minder de nadruk op en zien het niet als een belemmering voor een goede integratie in Marokko. De groep die niet naar Marokko emigreert, denkt wel dat dit een belangrijke barrière is om een goed bestaan op te kunnen bouwen.

Emigratiemotieven

Voor een belangrijk deel van de respondenten is het gevoel dat ze niet langer op hun gemak zijn in Nederland doorslaggevend. Door de politieke en sociale situatie voelen ze zich niet langer prettig in Nederland. Dit gecombineerd met persoonlijke motieven, zoals familie in het buitenland of het gevoel hebben dat je beter past in een andere cultuur, zorgt ervoor dat respondenten erover denken te vertrekken.

Voor een klein aantal respondenten speelt arbeid een doorslaggevende rol. Zij zien meer kansen voor zichzelf in Marokko. Eén respondent vertrekt met name voor het avontuur.

Motieven op het gebied van de fysieke omgeving spelen nauwelijks een rol.

Conclusie

De migratie van jonge Marokkanen is niet grootschalig, vooral doordat ze weinig mogelijkheden hebben in Marokko. Ze spreken de taal onvoldoende, hebben een beperkt netwerk of volgen een opleiding die niet aansluit bij de Marokkaanse arbeidsmarkt. In dit hoofdstuk zijn daarom zowel motieven van respondenten besproken die overwegen te emigreren als van respondenten

die dit niet willen. Het belangrijkste verschil tussen de groep vertrekkers en de groep die niet wil vertrekken, is de nadruk die beide groepen leggen op de negatieve factoren. Een deel van de vertrekkers ziet wel negatieve aspecten aan Marokko, zoals de beperkte vrouwenrechten, maar legt hier niet de nadruk op. Zij leggen de nadruk op positieve aspecten, zoals de sfeer in Marokko en de omgang tussen mensen onderling. De groep die toch liever in Nederland blijft, kijkt hier op een andere manier tegenaan. Zij beseffen dat vakantie en ergens wonen twee verschillende zaken zijn en ze realiseren zich dat het vinden van werk in Marokko niet eenvoudig zal zijn.

Voor de groep vertrekkers liggen de motieven zowel op macro- als op micro-niveau. Op macroniveau is hierbij met name het huidige Nederlandse politieke en maatschappelijke klimaat een belangrijke pushfactor. Respondenten zijn ontevreden over de Nederlandse samenleving. Op macroniveau zijn de pullfactoren van Marokko beperkt. Slechts weinig respondenten emigreren, omdat zij economische kansen zien of omdat ze de natuur meer waarderen. Wat wel een rol speelt, is het klimaat in Marokko.

De pullfactoren liggen met name op individueel niveau. De verwachting het in Marokko beter te zullen hebben, is gebaseerd op bijvoorbeeld de aanwezigheid van familie of vanwege culturele of religieuze herkenning.

De genoemde motieven komen tot slot grotendeels overeen met de bestudeerde literatuur. Wat bij de respondenten echter niet vaak voorkomt, is een persoonlijke aanleiding voor vertrek, zoals een scheiding of het verlies van werk. Dit komt waarschijnlijk doordat de groep vertrekkers relatief jong is.

7 EMIGRATIEMOTIEVEN VAN AFGHAANSE EN IRAAKSE NEDERLANDERS

Dit hoofdstuk bespreekt de motieven voor emigratie uit Nederland van twee vluchtelingengroepen: de Afghanen en de Irakezen. Het hoofdstuk bestaat uit vier delen. Het eerste deel gaat in op de specifieke situatie voor vluchtelingen bij emigratie. Het tweede deel beschrijft de emigratiemotieven van de Afghaanse Nederlanders, aan de hand van literatuur en interviews met stakeholders, wat verder wordt uitgediept met acht interviews met hoger opgeleide Afghanen met emigratieplannen. De interviews belichten ook de motieven bij pendelmigratie, een deel van het jaar in Nederland wonen en het andere deel in Afghanistan. Het derde deel beschrijft de emigratiemotieven van Iraakse Nederlanders aan de hand van gesprekken met stakeholders en vier interviews met Iraakse (potentiële) emigranten. Het laatste deel vat de bevindingen samen en sluit af met conclusies over de emigratiemotieven van vluchtelingen.

7.1 Achtergronden van de emigratie van vluchtelingen

Vluchtelingen zijn een speciale groep als het gaat om migratiemotieven. De keuze voor het bestemmingsland bij hun vlucht uit het herkomstland is vaak geen bewuste keuze, maar het gevolg van beschikbare vluchtroutes, toelatingsregels en ook toeval. Of en wanneer vluchtelingen terugkeren naar het herkomstland hebben zij ook niet zelf in de hand. Als hun asielverzoek wordt afgewezen of hun verblijfsstatus niet wordt verlengd, moeten zij de afweging maken om, al dan niet met hulp van het bestemmingsland, terug te keren, door te migreren naar een ander land of in de illegaliteit te verdwijnen. De keuze wordt anders als de asielmigranten een verblijfsstatus voor onbepaalde tijd hebben of zijn genaturaliseerd in het bestemmingsland. Dit biedt mogelijkheden om een eigen vrije afweging te maken tussen blijven, doormigreren, terugkeer of pendelmigratie tussen verschillende landen. Het is deze laatste groep die centraal staat in dit hoofdstuk. Het gaat dus om vluchtelingen die zelf de afweging maken om te emigreren en die niet om verblijfsrechtelijke redenen gedwongen zijn om Nederland te verlaten.

Door de specifieke migratieachtergrond van vluchtelingen spelen voor hen mogelijk andere motieven een rol dan voor bijvoorbeeld arbeids- of studiemigranten. Bij doormigratie is gezins- of familiehereniging een belangrijk motief (Klaver en Van der Welle 2009). Gezinsleden van vluchtelingen-gezinnen komen regelmatig in verschillende landen terecht. Tijdens de asielprocedure is familiehereniging lastig, maar na statusverlening in bijvoorbeeld Nederland zijn zij vrij zich in een ander land binnen de Europese Unie te vestigen. Bij terugkeer speelt de situatie in het herkomstland een belangrijke rol, de eigen veiligheid en bestaanszekerheid moeten zo veel mogelijk zijn gewaarborgd. In verschillende onderzoeken wordt benadrukt dat

niet-economische aspecten van de maatschappelijke ontwikkeling belangrijker zijn in de terugkeeroverweging van asielmigranten dan economische aspecten (King 2000, Black e.a. 2004). Dit wordt mede verklaard doordat economische motieven ook geen rol speelden bij het vertrek uit het herkomstland.

Daarnaast speelt voor hoger opgeleide vluchtelingen dat zij in het herkomstland relatief veel voordeel halen uit hun opleidingsniveau en in het buitenland vaak werkloos zijn of een baan onder hun niveau hebben (Leerkes e.a. 2010). Dit onderzoek belicht in hoeverre deze en andere motieven een rol spelen onder Afghaanse en Iraakse vluchtelingen wanneer zij vertrekken uit Nederland.

7.2 Emigratiemotieven van Afghaanse Nederlanders

De meeste studies over terugkeer naar Afghanistan richten zich op gedwongen terugkeer en op de manier waarop deze remigranten weer een bestaan opbouwen in Afghanistan en hoe zij al dan niet bijdragen aan de ontwikkeling van het land (Blitz e.a. 2005, De Bree 2008, Stigter 2006). Hieruit blijkt bijvoorbeeld dat een goede opleiding en een netwerk in Afghanistan van groot belang zijn om bestaanszekerheid te verwerven (De Bree 2008).

Een recent onderzoek dat zich wel richtte op vrijwillige terugkeer is het onderzoek van Kahmann (2009), die in de zomer van 2008 veertien Afghanen in Nederland interviewde over hun terugkeerwens. Uit haar onderzoek blijkt dat veel Afghanen in Nederland wel een terugkeerwens hebben, maar dat zij deze wens niet op korte termijn zullen omzetten in een daadwerkelijk vertrek. Onderzoek onder Afghanen in Engeland bevestigt dit beeld. De meerderheid van de Afghanen in Engeland heeft een remigratiewens, maar de meesten verwachten niet dat de situatie in Afghanistan in de nabije toekomst dusdanig verbetert dat zij de stap ook daadwerkelijk zullen maken. Zij praten in algemene termen over terugkeer, maar hebben geen concrete plannen (Blitz e.a. 2005). Een terugkeerwens betekent overigens niet automatisch dat zij permanent in Afghanistan willen wonen. Meestal willen zij tijdelijk terugkeren of heen en weer reizen tussen Afghanistan en Nederland of Engeland, zodra de situatie het toelaat.

Uit beide onderzoeken komen verschillende redenen naar voren waarom Afghanen niet terugkeren. Allereerst beperkt de negatieve inschatting van de veiligheidssituatie de mogelijkheden voor terugkeer. Als aspecten van onveiligheid noemden de respondenten de aanwezigheid van wapens, aanslagen, het gebrek aan vrijheid van meningsuiting en weinig banen (Kahmann 2009). Maar ook het feit dat de Afghanen hun plek hebben gevonden en zich verbonden voelen met hun nieuwe thuisland. In het Nederlandse onderzoek geven de respondenten aan dat zij te 'vernederlandst' zijn en terugkeer naar Afghanistan voor hen onveilig is. Zij hebben door hun verblijf in Nederland andere opvattingen en ideeën ontwikkeld die hun in Afghanistan in de problemen kunnen brengen. Daarnaast zijn de mogelijkheden in Nederland voor de kinderen een belangrijke reden om hier te blijven. Ook het Engelse onderzoek belicht de groeiende geworteldheid in het nieuwe

thuisland. De Afghanen hebben vriendschappen opgebouwd in Engeland, hun leven op poten gezet en de vraag is of zij zich nog wel thuis voelen in het veranderde Afghanistan (Blitz e.a. 2005). Andere terugkeerbarrières zijn de traditionele rolpatronen in Afghanistan, nauwelijks directe familieleden, de gevolgen van de oorlog die er duidelijk zichtbaar zijn en tot slot de slechte economische omstandigheden in Afghanistan, waaronder een beperkte arbeidsmarkt, dure huisvesting in de omgeving van Kabul en een groeiende kloof tussen arm en rijk.

In de twee onderzoeken komen verschillende redenen naar voren die een terugkeerwens voeden. Beide onderzoeken noemen een bijdrage willen leveren aan de wederopbouw van Afghanistan als een veelgenoemd terugkeermotief. Als er nog directe familieleden in Afghanistan wonen, kan dit een belangrijke pullfactor kan zijn.

Om de redenen voor vertrek nader in kaart te brengen, belicht dit onderzoek Afghanen die plannen hebben om te emigreren of om te pendelen. Hieronder worden de resultaten besproken.

7.2.1 Achtergrond respondenten

De cijfers in hoofdstuk 2 laten zien dat de emigratie van Afghanen uit Nederland beperkt is. In de leeftijdsgroep 20 tot 45 jaar zijn het jaarlijks slechts enkele honderden personen die emigreren, de meesten naar het Verenigd Koninkrijk en een zeer beperkt aantal terug naar Afghanistan. Ook uit andere onderzoeken blijkt dat, gezien de onzekere situatie in Afghanistan, de remigratie die plaatsvindt veelal tijdelijk is. Daarom zijn zowel Afghanen die zich permanent in het buitenland willen vestigen als pendelmigranten geïnterviewd. In totaal zijn er acht gesprekken gevoerd. Met zes personen is de gehele vragenlijst doorgelopen, met twee een deel van de vragenlijst. Er zijn vier mannen en vier vrouwen geïnterviewd. Vijf respondenten hebben een universitaire of hbo-studie afgerond, twee respondenten hebben een mbo-opleiding of mbo-certificaten afgerond en één respondent hoopt dit jaar een universitaire bachelor af te ronden. De jongste respondent is 21 jaar en de oudste ongeveer vijftig. Zij zijn allemaal geboren in Afghanistan. Vier van hen hebben een vaste partner en kinderen, en vier hebben geen vaste partner en geen kinderen. Op het moment van interviewen hebben drie respondenten een betaalde baan en vijf respondenten hebben geen werk.

Woongeschiedenis

Geen enkele respondent woont al zijn of haar hele leven in Nederland. Vier respondenten wonen wel al geruime tijd in Nederland (sinds 1990, 1998, 2001 en 2002). Zij zijn sinds ze in Nederland wonen niet voor langere tijd naar het buitenland vertrokken. De andere vier respondenten zijn mobieler. Zij hebben periodes in Nederland gewoond en periodes in het buitenland.

Emigratieplannen en bestemmingen

Zeven respondenten hebben plannen om voor kortere of langere periodes naar Afghanistan te vertrekken. De bestemming is veelal de hoofdstad Kabul.

Eén respondent emigreert naar München in Duitsland. Van de zeven respondenten die plannen hebben naar Afghanistan te gaan, spreken er drie de wens uit zich daar permanent te willen vestigen. Drie respondenten zien zichzelf heen en weer reizen tussen Afghanistan en Nederland. En één respondent is recent, op verzoek van zijn kinderen teruggekomen van een periode in Afghanistan en weet niet zeker of een volgend vertrek definitief zal zijn. De respondent die naar Duitsland emigreert, is van plan zich daar voorgoed te vestigen zodra hij zijn masteropleiding in Nederland heeft afgerond. Zeven respondenten vertrekken alleen en één respondent vertrekt met partner.

7.2.2 Voorbereidingen

De respondenten die de wens uitspraken zich permanent in Afghanistan te vestigen, verwachten dit niet op korte termijn te kunnen realiseren. Zij vinden het op dit moment nog niet veilig genoeg in Afghanistan. Zij gaan zodra de veiligheidssituatie aanzienlijk is verbeterd. Dit komt overeen met het beeld dat de respondenten in de hierboven besproken onderzoeken schetsen. Wel zijn de respondenten bezig met tijdelijke terugkeerprojecten of hebben zij contact met IOM over de mogelijkheden voor terugkeer.

De respondenten zijn goed op de hoogte van de situatie in Afghanistan en volgen deze vrijwel dagelijks via media en sociale contacten. Ze zijn allemaal geboren en deels opgegroeid in Afghanistan en hebben een groot deel van hun leven daar gewoond. Ze spreken de taal en kennen de cultuur. Wel komt in verschillende interviews terug dat het langdurige verblijf in het buitenland hen wel heeft veranderd en ze in Afghanistan ook een 'buitenlander' zijn. De 47-jarige respondent is recent teruggekomen uit Afghanistan en vertelt:

"Ik spreek de taal vloeiend. Ik dacht dat ik de cultuur kende, maar veel dingen zijn toch veranderd in de tijd dat ik in Nederland woonde. De omgang is anders, er spelen lokale normen en waarden die ik ook niet precies ken. Vrouwen kunnen zich lastig bewegen daar. Het is een mannenmaatschappij. Het is niet meer mijn eigen land. De laatste jaren vraag ik me meer af wat je achtergrond eigenlijk betekent. Ik dacht: 'wat doe ik eigenlijk in Afghanistan, waar tegenstellingen zijn tussen bevolkingsgroepen?'"

Ook de 21-jarige respondente die naar München wil vertrekken, is goed op de hoogte van de situatie daar. Ze studeert nu al, voor een korte periode, in München en heeft dus al een idee hoe het is om daar te wonen. Daarna wil ze haar master doen in Nederland, om vervolgens te vertrekken naar München. Maar zij is nog jong en het is duidelijk dat haar plannen ook nog kunnen veranderen. Verhuizen naar Zweden ziet zij ook als een reële optie, maar dat land kent zij minder goed dan Duitsland. Haar beeld van Zweden heeft ze gevormd op grond van de verhalen van vrienden en een paar weken vakantie die zij daar heeft doorgebracht.

7.2.3 Binding met Nederland

Familie, vrienden en zeker kinderen zijn belangrijk voor de binding die de respondenten hebben met Nederland. Vooral hun familie en vrienden zullen ze missen als ze weggaan en als zij kinderen hebben spelen die een belangrijke rol in de beslissing om in Nederland te blijven of altijd weer naar Nederland terug te willen keren. De 50-jarige respondent met inmiddels studerende kinderen vertelt:

“Mijn keuze is voor Nederland. Ik heb mijn leven hier opgebouwd. Mijn kinderen zijn hier, zij zijn bezig met hun studie. Ik heb de Nederlandse taal geleerd. Ik heb hier gewerkt. Ik voel mij thuis ook hier.”

De meeste respondenten hebben een uitgebreid sociaal netwerk, vooral ook in de Afghaanse gemeenschap in Nederland. Alle respondenten zijn actief in of betrokken bij organisaties die zich bezighouden met Afghanistan en/of de positie van de Afghaanse gemeenschap in Nederland.

Ook een baan kan de respondenten aan Nederland binden, maar zorgt er niet voor dat de emigratiewens verdwijnt. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het verhaal van de 27-jarige respondente die bijna klaar is met haar masteropleiding en plannen maakt voor de toekomst:

“In mijn vakgebied, de architectuur, gaat het nu niet goed vanwege de crisis. Ik zie het als een kans om nu in het buitenland een baan te gaan vinden. Ik ben in oktober klaar met mijn master. Ik heb drie plannen gemaakt. Ik heb gesolliciteerd als ontwerper bij een groot architectenbureau in Rotterdam. Als ik daar een kans krijg, blijf ik wel in Nederland. Dan zal ik ook veel in het buitenland moeten werken, wat ik hartstikke leuk vind. Als dat niet lukt, ben ik van plan om bepaalde projecten in Afghanistan te gaan doen. Ik wil dan in Nederland werken aan de plannen en dan moet ik af en toe op en neer reizen, maar dat vind ik niet erg. Als deze twee plannen niet werken, dan plan 3. Dan ga ik een baan zoeken in India of China, want daar zijn ze volop bezig met de bouw. Als ik aangenomen word in Rotterdam, dan wil ik nog steeds terug naar Afghanistan.”

Tot slot verbindt de Nederlandse nationaliteit de respondenten ook aan Nederland, niet altijd als een emotionele verbondenheid, maar vooral ook als onderdeel van bestaanszekerheid. Niet alle respondenten hebben de Nederlandse nationaliteit. Een respondent heeft alleen de Afghaanse nationaliteit en een verblijfstitel asiel voor onbepaalde tijd. Zij hoopt binnenkort te naturaliseren. De andere zes hebben de Nederlandse nationaliteit, waarvan drie naast de Nederlandse ook de Afghaanse bezitten. Op één na zijn zij niet bereid om hun Nederlandse nationaliteit op te geven. De onzekere situatie in Afghanistan, gemakkelijk kunnen reizen, maar ook verbondenheid met Nederland spelen daarbij een rol. Een 38-jarige respondente, die zich in de nabije toekomst graag voorgoed in Afghanistan zou willen vestigen, legt uit waarom ze haar Nederlandse nationaliteit niet zo snel zou inleveren:

“Het is een onzeker leven daar. Dus [als ik mijn Nederlandse nationaliteit behoud] kan ik ook nog terug naar Nederland als het moet. Nu is het ook nog zo dat mijn familie hier is. Mijn ouders zijn hier en mijn man en kinderen zijn hier. Dat is ook wel iets. Dus dat is niet gewoon het paspoort inleveren en klaar. Dat kan niet.”

De ene respondent die zegt wel bereid te zijn de Nederlandse nationaliteit op te geven, zal dit alleen doen als het in de toekomst goed gaat met Afghanistan. De mogelijkheid om te kunnen terugkeren naar Nederland op het moment dat remigratie niet succesvol is, is een belangrijk aspect in de migratiebeslissing.

De betekenis van het Nederlandse staatsburgerschap als bescherming, zekerheid, mogelijkheid om te reizen en als een emotionele band met Nederland blijkt ook uit ander onderzoek onder vluchtelingen in Nederland (Klaver en Van der Welle 2009).

Familie, vrienden en een bepaalde bestaanszekerheid die de respondenten achterlaten, spelen zeker een rol in hun emigratiebeslissing en vooral ook bij de keuze die zij maken om heen en weer te pendelen tussen Nederland en Afghanistan.

7.2.4 Reden voor migratiewens

De belangrijkste redenen voor de respondenten om te willen vertrekken, hebben te maken met kansen op de arbeidsmarkt in Nederland en Afghanistan, en met de behoefte een bijdrage te leveren aan de opbouw van Afghanistan. Andere motieven spelen op de achtergrond en komen uit de interviews niet sterk naar voren als doorslaggevend in de migratiewens.

Economische motieven: sociaaleconomische positie

Alle respondenten verwachten dat hun kansen op de arbeidsmarkt in het bestemmingsland (Afghanistan en één keer Duitsland) groter zijn dan in Nederland. Voor zes respondenten zijn de beperkte kansen op de arbeidsmarkt in Nederland ook de belangrijkste reden om te willen vertrekken. Zij schatten hun kansen en mogelijkheden elders groter in. Zoals voor de 38-jarige vrouw, die vindt dat haar kansen op de Nederlandse arbeidsmarkt zeer beperkt zijn:

“[In Nederland] waarderen ze niet wat je hebt gedaan. De ervaring [die je hebt] en de studie [die je hebt gedaan], dat waarderen ze niet. Mensen zeggen wel dat ze iedereen gelijk waarderen. Maar dat is alleen met de mond, nooit in het echt. Er is gewoon wel discriminatie. In Afghanistan kan ik het allemaal zelf weer opbouwen. Daar word je gewaardeerd om wie je bent en wat je gestudeerd hebt. Ik kan daar gewoon werk vinden. Je kan daar een eigen huis hebben. Dus daar is meer mogelijk. Ik wil weer gewaardeerd worden en [mezelf] weer waarderen. Mijn handen worden [hier] vastgezet en ik kan hier niets doen. Een eigen zaak bijvoorbeeld, dat lukt niet. Of een studie, niemand gaat mijn studie financieren.”

Wat ook duidelijk spreekt uit dit verhaal, is het verlangen naar statusherstel, dat meespeelt om te willen terugkeren naar Afghanistan. Dit lijkt vooral te spelen bij de wat oudere respondenten, die hoogopgeleid zijn, maar in Nederland geen passend werk hebben of werk onder hun niveau moeten doen. Status is erg belangrijk in de Afghaanse cultuur. Als je een universitaire opleiding hebt afgerond, hoort daar een goede baan met aanzien en een goed inkomen bij. Een baan zonder een dergelijk aanzien betekent gezichtsverlies. Ook voor de 40-jarige respondent die op het punt staat naar Afghanistan te vertrekken speelt dit een belangrijke rol. Hij had in Afghanistan een studie afgerond en bekleedde een hoge positie. In Nederland kwam hij moeilijk aan werk, ondanks dat hij in Nederland een mbo-opleiding afrondde:

“Mijn background heb ik verloren. Ook heb ik hier moeite gehad met mijn opleiding af te ronden. Ik heb veel gesolliciteerd, maar ik ben oud en duur. (...) Ik heb geen kans gehad om te werken. (...) Ik wilde geen uitkering. Je moet werken, goed verdienen, en ook actief blijven. En daarom heb ik gekozen om mij uit te schrijven bij de gemeente en met het IOM [contact opgenomen] om terug te keren naar Afghanistan. De problemen daar vind ik niet erg, want ik ben bezig daar. (...) In Nederland, daar kijkt iedereen naar je alsof je een economische vluchteling bent. Echter, tussen de politieke vluchtelingen zitten heel veel doctoren, ingenieurs, minister-president, heel veel bekende mensen zitten er tussen. Maar sommige mensen denken niet aan hen. Om een goede positie of een goede baan te krijgen, dat wordt moeilijk. Hun leeftijd is ook boven de veertig jaar. Ze kunnen hier niet studeren en een goede baan krijgen. De gemeente zet ze onder druk. Jullie moeten werken, iets doen, ze worden schoenmaker of noem maar op. Voor die mensen is het heel pijnlijk.”

Bij de respondenten die jonger zijn en een studie in Nederland hebben gevolgd of volgen, speelt dit niet. Zij vinden wel de aansluiting op de Nederlandse arbeidsmarkt. De drie twintigers zijn student, basisarts en bouwkundige. Uit hun motivatie spreekt bovenal idealisme, het willen bijdragen aan de opbouw van Afghanistan.

Idealisme en emotionele schuld: teruggeven aan Afghanistan

Een goede arbeidsmarktpositie is belangrijk in de terugkeerwens. Dit betekent echter niet dat de respondenten alleen worden gedreven door statusherstel of een goede financiële positie. Opvallend is dat geen enkele respondent die wil terugkeren, verwacht dat deze er in kwaliteit van leven op vooruit zal gaan in Afghanistan. Het gevoel een emotionele schuld te moeten inlossen aan het land dat en haar bevolking die zij hebben achtergelaten, is een belangrijke drijfveer. Een positieve bijdrage kunnen leveren aan de wederopbouw van Afghanistan zien vijf van de zeven respondenten als het belangrijkste terugkeermotief. De 38-jarige vrouw die definitief wil terugkeren naar Afghanistan heeft dit altijd al gewild. Ze wil iets teruggeven aan het land waar ze is opgegroeid:

“Ik wilde altijd wel weer terug naar Afghanistan. In het begin was het niet mijn keuze om hier te komen. Ik heb toen de mogelijkheid gekregen om alleen te wonen en zoveel dingen. Ik ga naar Afghanistan. Dus het is mijn droom om

iets terug te geven aan het land. Ik heb daar iets gekregen. Zo van er is een hele grote doos die ik heb gekregen en ik wil daar een klein doosje teruggeven. Ik heb daar gestudeerd. Dat wil ik teruggeven, maar dat kon ik [voorheen nog] niet.”

De 27-jarige man die voor zijn stichting heen en weer reist tussen Nederland en Afghanistan beschrijft zijn werk als een gewetenskwestie:

“Mijn werk voor Afghanistan is niet vanuit nationalisme, ik ben daar juist tegen. Het is gewoon een need. Ik moet me daar bezighouden met de opbouw, dat is vooral een gewetenskwestie. Ik zou het heel moeilijk vinden als ik het hier heel goed heb en dan helemaal niks onderneem daar. Er zit iets in mij dat ik de gedachte heb: ‘ik moet hoe dan ook bijdragen aan de wederopbouw van Afghanistan’. Ik geef Nederland vaak als voorbeeld. Toen Nederland 55 jaar geleden met de grond gelijk was gemaakt, moesten de mensen het ook opbouwen. Dus het ligt op onze schouders. Het gaat dus niet zozeer om vrienden of heimwee, het is meer een soort roeping. Ik voel me aangesproken, het is ook mijn plicht mijn verantwoordelijkheid. [Als ik niet zou gaan,] zou ik me niet rustig voelen.”

Andere motieven

Het verbeteren van de eigen positie en/of een bijdrage leveren aan de wederopbouw zien de meeste respondenten als hun belangrijkste drijfveer voor emigratie. Naast deze aspecten spelen echter ook andere motieven. Bij drie respondenten speelt de politieke situatie in Nederland wel mee in hun beslissing. Zoals bijvoorbeeld voor de 47-jarige respondent die eerder al emigreerde naar Afghanistan, maar onlangs op verzoek van zijn kinderen weer terugkwam:

“[De politieke situatie speelde toen niet], maar nu wel. Toen ik terugkwam, merkte ik hoe erg Nederland is veranderd. Het is verhard en schaamteloos geworden. Je mag dingen zeggen over bevolkingsgroepen die je voorheen niet mocht zeggen. Je mag hele bevolkingsgroepen over een kam scheren. Ik kan dat niet rijmen met democratie en beschaving. Dit kan ook slecht uitstralen op andere landen die naar democratie streven. Zij krijgen een verkeerd beeld van democratie. Ik voel mezelf ook niet op mijn gemak in Nederland. Je spreekt mensen en je weet niet waar ze eigenlijk voor staan. Als ik met mijn baard en rugzak door Amsterdam CS loop, dan vraag ik me af wat mensen van mij denken.”

Het politieke en sociale klimaat speelt ook een belangrijke rol voor de 21-jarige respondente die naar Duitsland emigreert:

“Het sociale klimaat in Nederland speelt voor mij een rol om te willen emigreren. Als allochtoon sta je vaak op de tweede plaats en de mensen die tegen allochtonen zijn, worden hier veel standvastiger in. De belangrijkste reden dat ik wil emigreren is een combinatie van het sociale klimaat waarin mensen zich tegen allochtonen richten, waardoor mijn kansen op de arbeidsmarkt worden bemoeilijkt. In München voel ik mij erg thuis. De mensen hier zijn hartelijk en open en beoordelen je op wie je bent en niet op waar je

vandaan komt. Dat vind ik prettig en speelt voor mij een grote rol bij mijn wens om hier definitief naartoe te emigreren.”

Voor de anderen speelt het niet, zij vinden de politieke problemen ‘niet zo dramatisch’ of houden zich verre van politiek.

Alle respondenten hebben familie en vrienden in Afghanistan. Bij drie respondenten speelt dit een rol in hun wens terug te willen keren. Deze drie respondenten hebben ook familie in Nederland, maar geen kinderen. Dat het voor de andere respondenten geen rol speelt, heeft onder andere te maken met de verspreiding van familieleden over de hele wereld. Een groot deel van de familie woont juist niet in Afghanistan. Het eigen gezin, partner en/of kinderen in Nederland binden, zoals eerder opgemerkt, de respondenten juist aan Nederland.

Tot slot spelen ook culturele elementen en een thuisgevoel een rol in de aantrekkingskracht van Afghanistan. ‘De cultuur daar is mijn cultuur, de taal is mijn taal’, dat speelt ook een rol, vindt de 38-jarige respondente die graag voor langere periodes naar Afghanistan zou willen gaan om te werken, zodra haar zoon wat ouder is. De 27-jarige respondente die, zodra het veilig genoeg is, permanent in Afghanistan wil wonen, benadrukt dat zij zich daar thuis voelt:

“Het positieve aan Afghanistan is dat ik me er thuis voel. Je hoeft jezelf niet telkens uit te leggen, je zit er met mensen van dezelfde achtergrond aan tafel. Ik voel me daar als mens beter geaccepteerd, ze zien me niet als buitenlander. Hier in Nederland voel ik me toch gediscrimineerd. Op dit moment is de veiligheid een heel negatief aspect. Die onveiligheid neemt je zekerheid van je af. Als dat opgelost is, dan zie ik geen grote problemen.”

Anders dan bij de motieven van de autochtonen zijn het gebrek aan natuur, de bevolkingsdichtheid en het klimaat in Nederland geen factoren die ten grondslag liggen aan de emigratiewens. De woonomgeving speelt wel een rol bij de respondente die emigreert naar Duitsland. Zij houdt van grote steden met een grote bevolkingsdiversiteit. De steden in Nederland vindt zij te klein. Zij wil wonen in een echte metropool. Voor de anderen speelt het nauwelijks. Van de respondenten die naar Afghanistan willen emigreren, verwachten er drie dat hun woonsituatie in Afghanistan slechter zal zijn dan in Nederland, één verwacht dat het gelijk zal blijven en twee dat het beter zal zijn dan in Nederland. Eén respondent heeft deze vraag niet beantwoord, maar is tevreden met zijn woonsituatie in Nederland.

7.3 Emigratiemotieven van Iraakse Nederlanders

De emigratie van Irakezen uit Nederland is beperkt. De afgelopen jaren vertrokken er gemiddeld zo'n 1500 Irakezen uit Nederland (zie ook hoofdstuk 2). In de leeftijdsgroep 20 tot 45 jaar waren het minder dan 1000 per jaar. Een

deel van deze emigratie is waarschijnlijk gedwongen vertrek, omdat de verblijfsvergunning van de desbetreffende personen niet is verlengd of vanwege het niet toekennen van een asielerzoek.¹ Door de onzekere situatie in Irak is terugkeer uit vrije overweging voor veel Irakezen nog geen optie. Het was daarom moeilijk respondenten te vinden die op korte termijn willen terugkeren. Het is ook bekend dat, gezien hun ervaringen met de Iraakse overheid, er onder de Irakezen een groot wantrouwen is tegenover overheidsinstanties (zie ook Forum Factsheet 2003). Ook dit wantrouwen bemoeilijkte het benaderen en vinden van respondenten voor dit onderzoek. In totaal zijn met vier Irakezen uitgebreide gesprekken gevoerd over hun emigratiemotieven, alle vier mannen. Twee mannen remigreren cq zijn inmiddels geremigreerd naar Koerdistan, Suleymani. Beiden hadden in Nederland een goede baan. Eén respondent had juist het gevoel geen voet aan de grond te krijgen op de Nederlandse arbeidsmarkt, waardoor hij ook zijn vrouw en kind niet naar Nederland kan laten komen. Zijn emigratiewens kwam vooral voort uit de wens zich te herenigen met zijn gezin. Hij wilde naar een land waar hij betere kansen heeft op de arbeidsmarkt en mogelijkheden voor gezinshereniging. Doordat zijn situatie in Nederland is verbeterd, verdween zijn emigratiewens. De vierde respondent is een voorbeeld van doormigratie naar Engeland, een stap die relatief veel Irakezen in Nederland maken. Deze man is inmiddels met zijn gehele gezin naar Londen geëmigreerd. In aanvulling op de interviews met (potentiële) emigranten zijn gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van Iraakse organisaties. Deze gesprekken bieden wat bredere aanknopingspunten over de emigratiewens van Irakezen in Nederland. In het onderstaande zijn beide informatiebronnen gecombineerd om een beeld te schetsen van de verschillende motieven met betrekking tot emigratie. Vanwege het kleine aantal interviews met (potentiële) Iraakse emigranten worden de verschillende motieven op hoofdlijnen besproken.

Volgens een vertegenwoordiger van het Landelijk Platform Irakezen is er vrij veel belangstelling voor emigratie onder de Irakezen, maar dan vooral bij de groep die rond de twintig was toen ze in Nederland kwamen. Jongeren die hier geboren zijn of in de lagere schoolleeftijd waren toen ze naar Nederland kwamen, zijn volgens hem nauwelijks geïnteresseerd in migratie. Ze voelen zich sterk verbonden met Nederland. Ze voelen zich, merkt hij, minder welkom door de opkomst van Geert Wilders en de toon van het debat. Ook vinden ze dat ze zich dubbel moeten bewijzen. Maar ze willen hier hard werken en

¹ De Nederlandse overheid beschouwt de situatie in Irak als veilig genoeg om terug te keren, ook in Centraal-Irak en Bagdad, en biedt terugkeerprogramma's aan voor de voormalige Iraakse asielzoekers. De meningen over de situatie in Irak zijn echter verdeeld en het was tijdens ons onderzoek in de Nederlandse media geregeld onderwerp van discussie. Zowel VluchtelingenWerk als de UNHCR riepen de Nederlandse overheid op geen mensen meer terug te sturen naar Irak. Tijdens het spoeddebat in de Tweede Kamer over de voorgenomen uitzetting van vijftien Irakezen stemde een krappe meerderheid voor de uitzetting. Het Europese Hof voorkwam de uitzetting door een voorlopige uitspraak dat Nederland op dit moment geen vluchtelingen mag terugsturen naar Irak (Ministerie van Buitenlandse Zaken, Directie Consulaire Zaken en Migratiebeleid. Algemeen ambtsbericht Irak, oktober 2010, UNHCR concerned at ongoing deportations of Iraqis from Europe, Briefing Notes, 3 september 2010, VluchtelingenWerk, Nederland is blind voor Iraakse veiligheidssituatie, 1 november 2010).

zichtbaar maken dat je niet iedereen over een kam kan scheren, dat zij ook last hebben van de rotte appels.

De oudere generatie, die rond de twintig was toen ze hier kwam, is wel veel meer bezig met terugkeer naar Irak of bijvoorbeeld emigratie naar Engeland, denkt de vertegenwoordiger van het platform. Volgens hem gaan vooral twee groepen weg uit Nederland. Allereerst gaan hoger opgeleide Koerden soms terug naar Koerdistan en proberen met hun hier behaalde diploma's daar werk te vinden. Een deel is succesvol, een deel komt weer terug omdat ze toch te weinig geaccepteerd voelen in Koerdistan en niet kunnen wennen aan de veranderde situatie. Uit de gesprekken die met twee emigranten naar Koerdistan zijn gehouden, komt ook duidelijk naar voren dat de mogelijkheden in Koerdistan belangrijk zijn om een emigratiewens in concrete plannen om te zetten. Veiligheid en economische mogelijkheden zijn belangrijke randvoorwaarden voor emigratie. Daaronder liggen vaak meer persoonlijke motieven, zoals een verlangen om in de nabijheid van familie te zijn en het gevoel meer thuis te zijn in het herkomstland.

Een 40-jarige alleenstaande man die op het punt staat om naar Koerdistan te vertrekken, verwoordt dit als volgt:

“De laatste jaren is Irak veranderd door het regime. Ik ben de laatste vijf jaar drie keer voor een maand teruggeweest in Irak. De afgelopen paar keer zag ik dat het anders was geworden. Bovendien word ik steeds ouder en ik heb ook steeds meer het gevoel: wat doe ik hier [in Nederland]? Het leven is kort en ik wil wat meemaken. De laatste jaren was het een weegschaal: hier blijven of terug naar Koerdistan? Het was fiftyfifty. Maar doordat ik ouder word en doordat het regime is veranderd, is die kant van de weegschaal zwaarder geworden. Ik ben hier alleen, ik heb geen gezin, dus voor mij was het makkelijk om te beslissen dat ik terugga. Anders moet je ook rekening houden met je vrouw en je kinderen. Ik weet waar ik wil wonen: niet in Bagdad, maar in een van de twee grootste steden van Koerdistan: Suleymani. Het is daar veiliger, er zijn voor mij meer mogelijkheden en het grootste deel van mijn familie woont er.”

De combinatie van economische mogelijkheden en meer persoonlijke motieven blijkt ook uit het verhaal van de 48-jarige man die inmiddels is vertrokken naar Koerdistan:

“Het idee om terug te gaan, was altijd al in mijn hoofd. Zodra de situatie beter zou zijn, wilde ik terug naar mijn eigen land. Ik kwam hier niet om definitief hier te blijven. Dat hing alleen maar van de situatie in Irak af. [...] In 2009 heb ik [weer] besloten terug te gaan. Ik ben meerdere keren naar Koerdistan gegaan en ik zag dat het beter was. Toen kreeg ik een baan aangeboden. En toen dacht ik: waarom niet nu? Het salaris is veel verbeterd nu. Economisch is het veel gunstiger. Het is niet alleen een economische reden, de ontwikkelingen, energie, waterleiding, het is allemaal geregeld. Mensen zijn bezig met opbouwen. De mensen denken ook anders. De overheid is ook bezig met opbouwen. Als het leven zo gaat dan zeg je, waarom ook niet? [...] Dat ik nu financiële zekerheid heb, is een van de belangrijkste redenen om te vertrekken. Ik heb genoeg geld, ik kan een goed leven voor mezelf garanderen. Ik heb ook geld om te genieten van het leven. Als ik geen huis

daar had, als ik zomaar terug zou gaan en ik zou geen geld hebben om een goed leven op te bouwen, dan zou ik in Nederland blijven. Maar het gevoel is de belangrijkste reden. Plus de veiligheid, de politieke situatie en het economische leven zijn nu anders. Dat heeft de twijfel weggenomen, waardoor ik terug wil naar Koerdistan. Eigenlijk zijn het multifactoren in Irak die meespelen. Het is niet alleen dat het veilig is, dat ik terug wil. Gewoon het gevoel van mij dat ik altijd had, omdat ik mij in Koerdistan beter voel.”

Uit het gesprek met een vertegenwoordiger van het Iraakse platform komt naar voren dat, in beperktere mate, ook Arabieren teruggegaan naar Irak, maar dat zij vaak allemaal binnen een jaar teruggekomen naar Nederland. Ze herkennen het land niet meer. De wijze van omgang met elkaar is verhard en de voorzieningen zijn slecht. Zij worden als buitenstaanders gezien en konden niet wennen aan de sfeer.

De tweede groep die vertrekt, bestaat uit Irakezen die naar Engeland vertrekken. De belangrijkste redenen om naar Engeland te emigreren, zijn volgens de vertegenwoordiger van de Iraakse organisatie dat er minder regels zijn en niet van die ‘lange re-integratietrajecten die toch nergens toe leiden’. Daarnaast is huisvesting makkelijker, sociale zekerheid, en het starten van een eigen bedrijf. Ook het feit dat er Engels gesproken wordt is belangrijk, omdat sommigen Irakezen aanzienlijk beter Engels spreken dan Nederlands. Een vertegenwoordigster van de Iraakse Vrouwenliga benadrukt dat de erkenning van diploma’s een belangrijk motief is voor emigratie naar Engeland. Het Iraakse onderwijssysteem is gemodelleerd naar het Engelse, waardoor diploma’s daar gemakkelijker worden erkend en gunstiger worden beoordeeld dan in Nederland.

Een 38-jarige man die inmiddels met zijn gezin naar Engeland is geëmigreerd, benadrukt de betere kansen voor hem op de Engelse arbeidsmarkt en de aanwezigheid van een grote Iraakse gemeenschap in Engeland.

“Er zijn veel Irakezen van Nederland naar Engeland gegaan. Dat is wel prettig. Ik voel me hier welkom, dus dat maakt heel veel uit. Het positieve van in Engeland wonen is dat er meer kansen zijn voor buitenlanders. Nederland zegt wel dat ze multicultureel zijn, maar eigenlijk zijn ze dat niet. Ik heb nooit echt kunnen werken. Het werd heel moeilijk voor mij en mijn vrouw. In Engeland en in Londen zijn ze wel echt multicultureel. Ze geven ons een kans om aan het werk te gaan. Ik ben nu taxichauffeur en dat is mooi. Ook krijg ik in Engeland de kans om te studeren. In Nederland was dat ook veel moeilijker. Ook is er meer te doen. Meer activiteiten. Dat is leuk voor mijn gezin. Er zijn, denk ik, nog veel Irakezen die naar Engeland willen, omdat het werken daar makkelijker gaat. Engeland is meer open voor werk dan Nederland.”

Doormigratie naar Engeland en andere landen lijkt in belangrijke mate gemotiveerd te worden door pushfactoren, zoals de beperkte kans op de Nederlandse arbeidsmarkt en het Nederlandse beleid ten aanzien van immigratie. Zo laat het verhaal van een 32-jarige man die zijn vrouw naar Nederland wilde laten komen, zien dat (on)mogelijkheden voor gezinshereniging ook een reden zijn voor vertrek uit Nederland.

“In die tijd, [toen ik met mijn emigratiewens rondliep] was mijn situatie erg slecht. Ik had niets. Ik wilde weg. Ik was werkloos. Mijn studie was gestopt. Daarnaast kon ik mijn vrouw in Irak niet naar Nederland halen. Ik moet dan voldoende inkomen hebben. [...] Ik wilde eigenlijk ergens naartoe waar mijn vrouw bij me kon komen wonen. Op de emigratiebeurs werd mij verteld dat ik in Canada of Australië meer kansen heb op het gebied van werk en verblijf, maar ook dat mijn vrouw daar naartoe mocht komen. Ik wilde permanent weg. Het emigratiebureau [voor Canada] vond ik via internet. In heb familie in Canada, dat gaf mogelijkheden. Maar het emigratiebureau zei dat het beter was naar andere landen te gaan, waar ik meer mogelijkheden heb. Ze hebben toen gezegd dat ik beter naar Nieuw-Zeeland kon gaan.”

Daarnaast, zo blijkt uit gesprekken met vertegenwoordigers uit de Iraakse gemeenschap, is voor sommige Iraakezen voor wie terugkeer naar Irak op dit moment nog geen optie is, vertrek naar Engeland ook aantrekkelijk om andere redenen. Zij verwachten dat bij een eventuele terugkeer naar Irak zij en hun kinderen meer gebaat zijn bij een Engels diploma en nemen met hun doormigratie naar Engeland in feite een voorschot op een mogelijke terugkeer op termijn naar Irak.

7.4 Samenvatting en conclusies

Binding met Nederland

De meeste Afghaanse respondenten uit dit onderzoek hebben hun weg gevonden in Nederland. Zij hebben de taal geleerd, een sociaal leven opgebouwd en sommigen hebben ook kinderen gekregen. Dit verbindt hen met Nederland en zorgt ervoor dat zij bijvoorbeeld de keuze maken heen en weer te pendelen in plaats van permanent te emigreren. Lang niet alle respondenten hebben de gewenste aansluiting op de Nederlandse arbeidsmarkt gerealiseerd. Gebrek aan waardering van hun ervaring en opleiding en het niet kunnen vinden van een geschikte baan zorgt voor veel onvrede over de eigen maatschappelijke positie. Dit laatste speelt ook bij een deel van de Iraakezen. De Nederlandse nationaliteit is voor veel respondenten, zowel Afghaanse als Iraakse, belangrijk en ze willen deze ook bij een eventueel vertrek behouden. Het biedt bescherming, zekerheid en bevestigt hun band met Nederland.

Aard van de emigratie

De situatie in het herkomstland en de band met Nederland sturen de aard van de emigratie. Verschillende respondenten die naar Afghanistan willen vertrekken, zijn van plan te gaan pendelen. Zij vinden de situatie in Afghanistan nog te onzeker en te onveilig. De Iraakse respondenten die remigreren, vestigen zich in Koerdistan. Dat zij zich daar nu vestigen, heeft te maken met de verbeterde situatie in Koerdistan en de veranderingen in de politieke situatie in Irak. Terugkeer naar andere delen van Irak komt vanwege de veiligheidsituatie nauwelijks voor.

Binding met bestemmingsland

De band met het land van herkomst is over het algemeen sterk, zowel bij de Afghaanse als bij de Iraakse vluchtelingen in het onderzoek. Zij zijn er opgegroeid, spreken de taal en kennen de cultuur. Het lange verblijf in het buitenland heeft hen wel veranderd, beseffen zij. Ook is het land dat zij achterlieten niet meer hetzelfde, waardoor terugkeer ook aanpassingsproblemen met zich mee kan brengen. Familie is niet voor alle respondenten een belangrijke bindingsfactor met het herkomstland. Als gevolg van de langdurige conflicten zijn velen familie verloren en zijn families verspreid geraakt over de hele wereld. Indien er wel familie is in het herkomstland is dit wel een aspect dat vluchtelingen aan hun land bindt.

Emigratiemotieven

Twee factoren springen eruit als doorslaggevend voor de emigratiewens van de Afghaanse respondenten. Allereerst is het verbeteren van de eigen maatschappelijke positie een belangrijk motief voor remigratie en voor doormigratie. Vooral de oudere generatie zoekt naar statusherstel en is gefrustreerd dat zij in Nederland geen baan 'op niveau' kan vinden. Ten tweede speelt het gevoel dat een schuld moet worden ingelost. Er is een drang om bij te dragen aan de wederopbouw van Afghanistan. Het verbeteren van de eigen maatschappelijke positie speelt ook onder de Iraakse vluchtelingen die terugkeren of doormigreren. De situatie in Koerdistan is stabiel, het regime in Irak is veranderd en zij hebben de laatste jaren genoeg kennis en kapitaal opgebouwd om bestaanszekerheid te creëren in Koerdistan. Bij doormigratie naar Engeland spelen de kansen op de arbeidsmarkt een grote rol, evenals de aanwezigheid van een grote Iraakse gemeenschap. Het willen bijdragen aan de ontwikkeling van Irak/Koerdistan komt niet sterk uit de interviews naar voren. Dit kan ook het gevolg zijn van de leeftijd van de respondenten, die gemiddeld wat ouder is dan die van de Afghaanse respondenten. Vooral de jonge Afghaanse respondenten in dit onderzoek worden gedreven door idealisme.

Conclusie

Voorwaarden op het macroniveau, en dan vooral de sociale, politieke en economische situatie in het bestemmingsland, waarop de respondenten zelf weinig invloed hebben, zijn bepalend voor de emigratiewens van beide vluchtelingengroepen. De beperkte kansen op de Nederlandse arbeidsmarkt zijn een belangrijke pushfactor op het macroniveau, maar om daadwerkelijk te gaan remigreren zijn de pullfactoren, zoals veiligheid, stabiliteit en kansen in het herkomstland cruciaal. Zolang de respondenten zichzelf niet veilig voelen en zij geen bestaanszekerheid kunnen garanderen, zullen zij niet terugkeren. Bij doormigratie lijken de pushfactoren, het functioneren van de Nederlandse arbeidsmarkt en studiemogelijkheden doorslaggevend.

De achtergronden van de emigratiewens en de doorslaggevende motieven van Afghanen en Irakezen zijn echter complexer dan alleen de structurele situatie in het bestemmingsland en Nederland. Factoren op het micro- en mesoniveau onderstrepen vooral waarom respondenten veelal niet definitief

uit Nederland willen vertrekken. Veel respondenten zijn geworteld in Nederland en voelen zich er thuis. Familieleden en vrienden, maar vooral ook kinderen, zorgen voor een sterke band met Nederland en voor de wens te pendelen in plaats van permanent te remigreren. Dit wijst in de richting dat niet alleen de eigen maatschappelijke positie en kansen, maar ook die van andere gezinsleden, in de migratiebeslissing worden betrokken. Als er een uitgebreid sociaal netwerk in het land van bestemming aanwezig is, speelt het wel mee als emigratiemotief.

Tot slot zijn op het microniveau het verbeteren van de eigen maatschappelijke positie en/of statuserstel en (voor de Afghaanse respondenten) een sterke behoefte een bijdrage te leveren aan de wederopbouw van het herkomstland duidelijke drijfveren voor emigratie.

8 CONCLUSIE

In 2004 vertrokken er voor het eerst sinds jaren weer meer mensen uit Nederland dan er binnenkwamen. Deze emigratie die verschillende groepen betrof – zowel autochtone Nederlanders als migranten en hun kinderen – bleef niet onopgemerkt. In de politiek en media was er vooral veel aandacht voor emigratie van hoogopgeleide en westers georiënteerde Turken. Het beeld ontstond dat deze groep steeds vaker kiest voor emigratie. In 2008 zegde de toenmalige minister van Wonen, Wijken en Integratie een onderzoek toe naar de emigratiemotieven van hoger opgeleiden. Dit onder meer naar aanleiding van een vraag van de heer Pechtold (D66) tijdens het Algemeen Overleg Rassendiscriminatie (TK 2008-2009, 30 950, nr.13). In het onderhavige onderzoek is onderzocht wat de omvang van de emigratie is en welke factoren een rol spelen in de beslissing van jonge hoger opgeleiden uit zes bevolkingsgroepen om Nederland te verlaten en welke verschillen in emigratiemotieven er zijn tussen deze groepen. De belangrijkste bevindingen worden in dit laatste hoofdstuk op een rij gezet.

8.1 Emigratie vanuit Nederland

Vanaf 2000 nam de emigratie uit Nederland toe, bereikte in 2006 een hoogtepunt en neemt sindsdien geleidelijk af. De verwachting is dat de komende jaren ongeveer 116.000 emigranten per jaar uit Nederland zullen vertrekken. Het grootste deel van de emigratie bestaat uit westerse allochtonen en in iets mindere mate uit autochtonen en niet-westerse allochtonen. Voor de allochtone groepen betekent emigratie vaak terugkeer naar het land van herkomst, maar het is geen gegeven. Ook emigratie naar andere Europese landen komt veel voor. Sinds 2006 neemt de emigratie weer in omvang af. Dit geldt voor zowel de autochtone Nederlanders als de niet-westerse allochtonen. Alleen voor de eerste generatie westerse allochtonen geldt dat de emigratie ook in de afgelopen jaren op peil is gebleven of zelfs gestegen.

De emigratie van hoogopgeleiden¹ in de leeftijd van 20 tot 45 jaar uit zes verschillende bevolkingsgroepen (autochtone Nederlanders, Marokkaanse Nederlanders, Turkse Nederlanders, Surinaamse Nederlanders, Afghaanse Nederlanders en Iraakse Nederlanders) stond in dit onderzoek centraal. Deze 20- tot 45-jarigen vormen ongeveer de helft van de totale emigratie uit deze bevolkingsgroepen. Dit betekent dat deze leeftijdsgroep oververtegenwoordigd is in de huidige emigratie en dus relatief vaker emigreert. Hun aandeel in de emigratie neemt sinds 2003 overigens wel af.

¹ Afgebakend als mbo+ of hoger.

Ondanks dat deze leeftijdsgroep een substantieel aandeel vormt van de emigratie, is het absolute aantal emigranten onder de migranten- en vluchtelingengroepen gering. In 2009 emigreerden circa 2100 jonge Turkse Nederlanders (1,2% van het aantal 20- tot 45-jarigen), circa 1400 Marokkaanse Nederlanders (1% van het aantal 20- tot 45-jarigen), circa 800 Surinamers (0,6% van het aantal 20- tot 45-jarigen), circa 1000 Irakezen (4,3% van het aantal 20- tot 45-jarigen) en circa 400 Afghanen (2,8% van het aantal 20- tot 45-jarigen).² In 2009 vertrokken bijna 16.000 autochtone Nederlanders. Dit was 0,4 procent van het aantal 20- tot 45-jarigen. Het is niet bekend wat het aandeel hoger opgeleiden is in de emigratie van deze zes groepen. Voor alle herkomstgroepen geldt echter dat geen sprake is van een massaal vertrek van de groep 20- tot 45-jarigen.

De zes groepen verschillen in de aard van de emigratie en de bestemmingen. Onder de jonge Turken, Surinamers en Irakezen is emigratie naar het land van herkomst het meest populair. Bij de jonge Marokkanen en Afghanen gaat het vaker om emigratie naar de Nederland omringende landen dan naar Marokko of Afghanistan. De jonge autochtone emigranten emigreren vooral naar de buurlanden, maar ook naar traditionele emigratiebestemmingen zoals de Verenigde Staten en Australië.

8.2 Gelaagde emigratiemotieven

Migratie is een complex verschijnsel dat wordt gestuurd door verschillende factoren in zowel de landen van herkomst als in de landen van bestemming. Bovendien liggen drijvende factoren achter migratie vaak op verschillende niveaus. Nadere bestudering van emigratiemotieven laat zien dat er altijd meerdere motieven zijn voor vertrek en dat sprake is van een combinatie van factoren op het macro- en micro-/mesoniveau, die uiteindelijk de beslissing om te emigreren bepalen. Voor alle in dit onderzoek betrokken groepen geldt deze gelaagdheid in motieven. Wel zijn er duidelijke accentverschillen in het belang van verschillende motieven tussen diverse herkomstgroepen. In het hierna volgende wordt aangegeven waar de belangrijkste accenten liggen en wat de verschillen zijn tussen de groepen.

8.2.1 Factoren op macroniveau

Kwaliteit van de publieke ruimte

De kwaliteit van de publieke ruimte, en daarbij gaat het vooral om de fysieke omgeving, is een belangrijk motief voor de autochtone emigranten. Veel autochtone Nederlanders noemen het gebrek aan rust, ruimte en natuur als redenen om Nederland te willen verlaten. Voor de autochtonen is de kwaliteit van de fysieke ruimte in Nederland een pushfactor en, gezien de landen waar zij zich vooral op richten (Scandinavië, Canada, Australië), een belangrijke

² Een deel van de Iraakse en Afgaanse emigratie uit Nederland is waarschijnlijk onvrijwillig van aard als gevolg van het niet verlengen van een tijdelijke verblijfsstatus. Dit verklaart mede het relatief hoge aandeel uit deze groepen dat Nederland verlaat.

pullfactor in de bestemmingslanden. De uitkomsten van dit onderzoek ondersteunen wat dat betreft eerdere bevindingen uit meer kwantitatieve onderzoeken (vergelijk Van Dalen en Henkes, 2008).

De Turken, Marokkanen en Surinamers noemen de fysieke ruimte in Nederland niet of nauwelijks als motief om te willen vertrekken. Andersom geldt dat het aantrekkelijke klimaat en de natuur in de bestemmingslanden wel worden genoemd als aantrekkingsfactor, maar nooit als dominante pullfactor. Overigens kan de beoordeling van het fysieke klimaat niet helemaal los worden gezien van het sociale klimaat. Het gebrek aan ruimte in Nederland wordt vaak gekoppeld aan sociale omgangsvormen. Deze spelen wel een rol bij de Turken, Marokkanen en Surinamers (zie hierna).

De positie van de vluchtelingengroepen is afwijkend. Veiligheid is de dominante factor in de remigratiebeslissing. Nederland biedt die veiligheid. De kwaliteit van de fysieke ruimte in Nederland of in het land van bestemming wordt door geen van de geïnterviewden als belangrijk motief beschouwd. Veiligheid is in feite de voorwaarde om na te kunnen denken over een eventuele terugkeer naar het land van herkomst. Pas op dat moment gaan andere factoren spelen in de afweging om te remigreren.

Het politieke klimaat

Voor de Marokkaanse en Turkse respondenten geldt dat het veranderde politieke klimaat en met name de verharde toon van het integratiedebat een belangrijke reden is om Nederland te willen verlaten. Het gevoel niet welkom te zijn en niet als individu, maar als vertegenwoordiger van een groep te worden benaderd, zet velen aan het denken of zij voor zichzelf (en hun kinderen) een toekomst zien in dit land. Het politieke klimaat in Nederland is voor deze groepen een zeer prominente factor in de overweging om te emigreren, maar uiteindelijk zijn het vaak de economische mogelijkheden in het bestemmingsland die doorslaggevend zijn in het wel of niet vertrekken. Zo zijn de gebrekkige mogelijkheden in Marokko bijvoorbeeld een reden waarom veel Marokkanen uiteindelijk toch niet vertrekken.

Voor de Surinamers en de vluchtelingengroepen geldt dat minder prominent wordt verwezen naar het politieke klimaat in Nederland als reden voor vertrek. Wel speelt bij vluchtelingen ervaren discriminatie op de arbeidsmarkt een rol in de beslissing, maar van een algemeen onbehagen over de politieke ontwikkelingen in Nederland lijkt geen sprake te zijn.

Het beeld voor de autochtone emigranten is gemengd. Zij hebben uitgesproken opinies over het politieke klimaat in Nederland, maar dit is voor de meesten geen doorslaggevende factor in de emigratie.

Het sociale klimaat

Het sociale klimaat, in de zin van de omgangsvormen en het levenstempo, speelt bij alle onderzochte groepen een rol. Het sociale klimaat in het bestemmingsland wordt over het algemeen als aangenamer ervaren dan in Nederland. Ook al plaatsen met name de Marokkanen daar soms ook kanttekeningen bij, met name over de mogelijkheden van vrouwen.

De autochtone Nederlanders en de Surinamers benoemen het levenstempo in Nederland – de drukte en stress – expliciet als pushfactor om Nederland te willen verlaten. Daarbij wordt er door de Nederlandse emigranten, en in iets mindere mate de Surinamers, een duidelijk koppeling gemaakt met de fysieke omgeving. Het gebrek aan rust en ruimte heeft volgens hen een negatieve invloed op de sociale omgangsvormen: mensen zitten te dicht bij elkaar, waardoor al gauw wrijvingen en fricties ontstaan. Ook de andere groepen geven aan het sociale klimaat in Nederland (de drukte, het individualistische) niet altijd aangenaam te vinden.

Ontwikkeling economie en arbeidsmarkt

Voor de Surinaamse Nederlanders en de autochtonen spelen ontwikkelingen in economie en arbeidsmarkt op macroniveau als push- of pullfactor nauwelijks een rol. Voor beide groepen wordt emigratie niet of nauwelijks gemotiveerd vanuit onvoldoende kansen in de Nederlandse economie of vanuit veel betere economische mogelijkheden in het land van bestemming. Wel is er een verschil in de risico's die zij op dat gebied nemen. Voor de Surinaamse respondenten is enige bestaanszekerheid in het bestemmingsland een belangrijke voorwaarde voor vertrek. De autochtone respondenten nemen meer risico, zijn gericht op het avontuur en hebben vertrouwen dat zij in het bestemmingsland redelijk makkelijk een bestaan kunnen opbouwen. Voor zowel de Turkse respondenten als de vluchtelingen zijn motieven in het economische domein wel heel belangrijk. Voor de Turkse respondenten zijn kansen op de arbeidsmarkt in Turkije een prominente pullfactor. Zij schatten hun kansen op de Turkse arbeidsmarkt gunstig in. De goede economische situatie in Turkije garandeert een bepaalde levensstandaard. Hun positie op de Nederlandse arbeidsmarkt is minder doorslaggevend en speelt maar in beperkte mate als pushfactor mee. Voor verschillende Afghaanse en Iraakse respondenten is hun positie op de Nederlandse arbeidsmarkt juist een drijvende kracht achter de emigratiewens. Zij hebben moeite om in Nederland een passende baan te vinden en dit is een belangrijke reden waarom zij hun geluk elders gaan zoeken, in een ander Europees land en soms ook in het land van herkomst. Om daadwerkelijk tot remigratie over te gaan, zijn factoren zoals veiligheid en stabiliteit in het bestemmingsland wel doorslaggevend. Voor de Marokkanen geldt dat de beperkte kansen die de Marokkaanse economie hun biedt een belangrijke reden is om juist niet te vertrekken. Er is op macroniveau dus geen sprake van een pullfactor van de Marokkaanse economie. Andersom geldt dat beperkte kansen op de Nederlandse arbeidsmarkt door enkelen wel als pushfactor wordt benoemd.

8.2.2 Factoren op micro-/mesoniveau

Persoonlijkheid

Dat persoonlijkheidsfactoren meespelen bij emigratie komt in het onderzoek vooral onder de autochtonen, maar ook bij de migrantengroepen terug. Het opzoeken van avontuur, een nieuwe uitdaging, en vooral ook altijd al hebben geweten op een bepaald moment naar het buitenland te vertrekken. Ook hier

geldt dat de positie van vluchtelingen afwijkt: zij zijn gedwongen vertrokken uit hun land van herkomst. Het is bij deze groepen moeilijk om te spreken van een hang naar avontuur en uitdaging. In die zin zijn de vluchtelingengroepen echt onvergelijkbaar met de andere groepen in dit onderzoek.

Levensfase en maatschappelijke positie

Het afronden van een bepaalde levensfase kan een directe aanleiding zijn om emigratieplannen te concretiseren, zoals het afronden van een studie, een echtscheiding of het verliezen van een baan. Dit geldt in feite voor alle groepen. Met name voor de vluchtelingen geldt dat een negatieve perceptie van de eigen kansen op de arbeidsmarkt een belangrijk motief is voor vertrek. Bij het concretiseren van die plannen is het hebben van een baan in het bestemmingsland of andere mogelijkheden om in het eigen onderhoud te kunnen voorzien vaak van invloed op het daadwerkelijk vertrek. Met name de Turken, en in iets mindere mate de vluchtelingen, verwachten bij emigratie hun maatschappelijke positie aanzienlijk te verbeteren.

Identiteit en thuis voelen

Als motief in het persoonlijke domein om uit Nederland te vertrekken, zijn bij de migrantengroepen en de vluchtelingen vooral nostalgische sentimenten, culturele herkenning en een thuisgevoel belangrijke pullfactoren. Op het persoonlijke niveau speelt onder sommige groepen ook het ideële motief om een bijdrage te willen leveren aan de (weder)opbouw van hun land. Dit gevoel is sterk aanwezig onder de Afghanen en in mindere mate ook onder de iets oudere Surinamers.

Als pushfactor noemen vooral de Marokkaanse en Turkse respondenten dat zij zich in Nederland niet meer prettig voelen als gevolg van het politieke klimaat (zie ook hierboven). Bij de oudere Afghaanse respondenten speelt een andere pushfactor, namelijk het gebrek aan waardering en aan status in de Nederlandse samenleving.

Sociaal netwerk en sociale relaties

Als de respondenten familie hebben in het bestemmingsland, dan noemen zij het meestal ook als pullfactor. Over het algemeen zijn deze sociale relaties echter niet de hoofdreden om te vertrekken, maar het maakt de emigratiebeslissing wel makkelijker en minder riskant. Dit geldt vooral voor de migrantengroepen. Overigens is het opvallend dat ook veel autochtone emigranten vrienden of familie hebben in het land van bestemming. Zij zien dit als een mogelijk vangnet, maar benoemen het niet als pullfactor.

8.2.3 Push- en pull naar herkomstgroep

Ondanks dat bij alle zes groepen meerdere factoren van belang zijn in hun emigratiebeslissing, zijn er tussen de groepen wel verschillen in de push- en pullfactoren die doorslaggevend lijken te zijn. In schema 8.1 zijn de belangrijkste push- en pullfactoren op macro- en micro-/mesoniveau per herkomstgroep op een rij gezet.

Schema 8.1 Overzicht push- en pullfactoren naar herkomstgroep

	PUSH MACRO				PUSH MICRO/MESO			
	Fysieke ruimte	Politiek klimaat	Sociaal klimaat	Arbeidsmarkt	Maatschappelijke positie	Identiteit/ thuis voelen	Levensfase	Persoonlijkheid
Autochtonen	+++	+	++				+	+
Turken		+++	++		+	++	+	+
Surinamers		+	+++		+	+	+	+
Marokkanen		+++	++		+	++	+	+
Vluchtelingen			+	++	+++	++	+	

	PULL MACRO				PULL MICRO/MESO			
	Fysieke ruimte	Sociale klimaat	Arbeidsmarkt	Veiligheid	Maatschappelijke positie	Sociale netwerk /-relaties	Ideëel: bijdrage opbouw	Identiteit/ thuis voelen
Autochtonen	+++	+						
Turken	+	+	+++		++	++		++
Surinamers	+	+++				++	+	++
Marokkanen	+	+				++		++
Vluchtelingen		+	++	+++	++	++	++	++

Het dominante beeld dat hieruit naar voren komt, is als volgt:

Autochtone Nederlanders

Doorslaggevend voor de autochtone respondenten zijn de fysieke en sociale ruimte als push- en als pullfactor op macroniveau. Op micro-/mesoniveau zijn de levensfase en persoonlijkheid van invloed op de emigratie. Op micro-/mesoniveau zijn er geen belangrijke pullfactoren.

Turkse Nederlanders

Voor de Turkse respondenten zijn de groeiende Turkse economie en de mogelijkheden op de Turkse arbeidsmarkt de belangrijkste pullfactor en zijn het politieke en in iets mindere mate het sociale klimaat in Nederland de belangrijkste pushfactor. Daarnaast spelen er allerlei factoren op microniveau een rol. Een belangrijk aspect daarvan is het (niet) thuis voelen, zowel als push- en als pullfactor. Daarnaast is de aanwezigheid van familie een factor die meespeelt in de beslissing om te migreren. Essentieel is echter dat de respondenten voor zichzelf goede kansen zien in Turkije om hun maatschappelijke positie te verbeteren.

Surinaamse Nederlanders

Voor de Surinaamse respondenten is het sociale klimaat doorslaggevend, als push- en als pullfactor op macroniveau. Ook voor deze groep geldt dat er daarnaast allerlei factoren op micro-/mesoniveau een rol spelen. De aanwezigheid van familie en het zich meer thuis voelen in Suriname gelden daarbij als belangrijkste pullfactoren.

Marokkaanse Nederlanders

Net als voor de Turkse respondenten is het sociale en politieke klimaat in Nederland de prominentste pushfactor voor de Marokkanen. De doorslaggevende pullfactor is minder gemakkelijk te herkennen. Op macroniveau geldt de Marokkaanse economie in ieder geval niet als pullfactor. De aantrekkingskracht van Marokko ligt voor veel respondenten meer in sociale factoren, hoewel dit ook niet eenduidig positief wordt beoordeeld.

Vluchtelingen

De vluchtelingen noemen vooral de beperkte kansen op de Nederlandse arbeidsmarkt als belangrijke pushfactor bij zowel doormigratie als remigratie. Dit geldt met name voor de (relatief oudere) vluchtelingen die de aansluiting op de Nederlandse arbeidsmarkt niet hebben gemaakt. De belangrijkste pullfactor voor remigratie is het willen bijdragen aan de wederopbouw van het herkomstland. Daarbij geldt als belangrijkste randvoorwaarde voor remigratie dat de situatie in het land van herkomst veilig moet zijn.

8.3 Tot slot: waarom emigreren uit Nederland?

Jonge hoger opgeleiden hebben verschillende motieven om uit Nederland te willen vertrekken. Uiteindelijk wordt de emigratiebeslissing gemotiveerd uit een combinatie van persoonlijkheidsfactoren, persoonlijke omstandigheden, kansen in het land van bestemming en een beoordeling van de situatie en kansen in Nederland. Deze gelaagdheid in motieven is hierboven besproken.

Terugkomend op de vraag van de heer Pechtold of jonge hoogopgeleiden van Turkse en Marokkaanse afkomst terugkeren naar het land van herkomst vanwege een groeiende onverdraagzaamheid en intolerantie, kan op basis van dit onderzoek worden geconcludeerd dat de verharding van het politieke en sociale klimaat in Nederland inderdaad een rol speelt in de hedendaagse emigratie van deze groepen. Dit wil echter niet zeggen dat deze negatieve beoordeling van het maatschappelijke klimaat leidt tot een massale emigratie van deze groepen. De cijfers laten dit ook zien; voor de meeste groepen (met uitzondering van de vluchtelingen) is het maximaal één procent van de jongeren dat Nederland verlaat.

Turkse jongeren emigreren wel iets meer dan Marokkaanse jongeren. Dit heeft vooral te maken met factoren die buiten Nederland liggen, namelijk de aantrekkingskracht van de Turkse arbeidsmarkt. Nederland verliest in beperkte mate goed opgeleide Turkse jongeren aan Turkije. Enerzijds omdat zij Nederland in toenemende mate minder aantrekkelijk vinden en anderzijds omdat zij kansen zien in Turkije. Voor de Marokkaanse jongeren geldt het alternatief van de Marokkaanse arbeidsmarkt in veel mindere mate.

In absolute aantallen is de emigratie van jonge hoger opgeleide autochtone Nederlanders vele malen groter dan van de niet-westerse allochtonen. De vraag is dan ook zeker relevant waarom zij Nederland verlaten. Dit onderzoek laat zien dat autochtone Nederlandse emigranten vooral worden gedreven

door het gebrek aan rust en ruimte in Nederland. Aspecten die verband houden met de multiculturele samenleving gelden zelden als dominant motief om te vertrekken en zijn bovendien niet eenduidig in hun richting. Sommigen benoemen – net als de Turken en Marokkanen – het verharde maatschappelijke debat rondom integratie als een negatief aspect van de Nederlandse samenleving. Anderen vinden daarentegen de aanwezigheid van veel immigranten en de problemen rondom integratie juist een negatief aspect. In beide gevallen is het echter geen doorslaggevend motief. Uiteindelijk lonkt voor hoger opgeleide autochtone Nederlanders vooral het natuurschoon, de ruimte en de kwaliteit van leven in het land van bestemming.

Tot slot is het goed om op te merken dat niet alleen jonge hoger opgeleiden uit Nederland vertrekken om allerlei redenen, maar dat er jaarlijks ook vele hoogopgeleiden naar Nederland komen om zich – al dan niet tijdelijk – hier te vestigen. Of het saldo van immigratie en emigratie van hoger opgeleiden voor Nederland gunstig uitpakt, was geen onderwerp van deze studie. Wel is het belangrijk om te realiseren dat de migratiebewegingen – ook van de hoger opgeleiden uit Nederland – onderdeel zijn van een globaliserende arbeidsmarkt.

LITERATUUR

Amersfoort, J. J. M. van (1974). *Immigratie en Minderheidsvorming*. Alphen aan de Rijn: Samson.

Bochove, M. van, K. Rusinovic en G. Engbersen (2009) *De stad en staat van de burger: Het stadsburgerschap van de allochtone middenklasse*. Den Haag: Nicis Institute.

Berkhout, B, M. Brink en E. Hello (2005) *Return migration and employment, the possibilities for support investigated*. Amsterdam: Regioplan
Beleidsonderzoek.

Berry, J.W. (2001). A psychology of immigration. *Journal of Social Issues*, 57: 615-631.

Bilgili, O. en Weyel, S. (2009) *Migration in Morocco: history, current trends & future prospects*. Maastricht: Maastricht Graduate School of Governance.

Black, R., K. Koser, K. Munk, G. Atfield, L. D'Onofrio en R. Tiemoko (2004). Understanding voluntary return. *Home Office Online Report*, 50 (4).

Blitz, B.K., R. Sales en L. Marzano (2005). Non-Voluntary Return? The Politics of Return to Afghanistan. *Political Studies*, 53: 182-200.

Böcker, A. (2010) *Retourmigratie eerste generatie Turken*. Presentatie 10-03-2010, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Radboud Universiteit Nijmegen.

Bovenkerk, F. (1976). *Wie gaat er terug naar Suriname? Een onderzoek naar de retourmigratie van Surinamers uit Nederland 1972-1973*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Bovenkerk, F. (1981). Why returnees generally do not turn out to be 'agents of change': the case of Suriname. *Nieuwe West-Indische Gids*, 55 (1): 154-173.

Bree, J. de (2007). *Belonging, transnationalism and embedding: Dutch Moroccan return migrants in northeast Morocco*. Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen.

Bree, J. de (2008). *Return Migration to Afghanistan. Monitoring the Embeddedness of Returnees*. Nijmegen/Amsterdam: Radboud Universiteit/ Universiteit van Amsterdam.

Brettell, C.B. en J.F. Hollifield (red.) (2000). *Migration theory: talking across disciplines*. New York: Routledge.

Bruce, J. (1989) Homes Divided. *World Development* 17, 7, pp. 979-991.

Buyse Immigration (2009) *Resultaten emigratiemonitor 2009*.

Cassarino, J. (2004). Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited. *International Journal on Multicultural Societies*, 6 (2): 253-279.

Cassarino, J. (2008) *Return migrants to the Maghreb countries: reintegration and development challenges*. Italië: European University Institute.

Cerase, F. P. (1974). Expectations and reality: a case study of return migration from the United States to Southern Italy. *International Migration Review*, 8(2): 245-62.

Choenni, C., S.N. Kalidien en K. Sh. Adhin (red.) (2008). *Hindoestaanse ouderen in Nederland*. Den Haag: Dr. Jnan Adhin Instituut (JAI).

Cornelius, W.A., P.L. Martin en J.F. Hollifield (1994). *Controlling Immigration. A global perspective*. Stanford: Stanford University Press.

Dalen, H. van en K. Henkens (2007). Longing for the Good Life: Understanding Emigration from a High-Income Country. *Population and Development Review*, 33 (1): 37-65.

Dalen, H. van en K. Henkens (2008). *Weg uit Nederland. Emigratie aan het begin van de 21^e eeuw*. Amsterdam: KNAW press.

Dalen, H. van, K. Henkens en H. Nicolaas (2008) Emigratie: de spiegel van Hollands ongenoegen. *Bevolkingstrends*, 1^e kwartaal 2008, pp. 32-38. Den Haag: CBS.

De Gaande Man (1958) *De Gaande Man. Gronden van de emigratiebeslissing*. Rapport naar aanleiding van een onderzoek verricht in opdracht van de regeringscommissaris voor de emigratie met een inleiding door prof. Sj. Groenman. Den Haag: Staatsdrukkerij- en uitgeverijbedrijf.

Dustmann, C. en Y. Weiss (2007). Return Migration: Theory and Empirical Evidence from the UK. *British Journal of Industrial Relations*, 45 (2): 236-256.

Elich, J.H. en P.W. Blauw (1981).En toch terug. Onderzoeksrapport Erasmus Universiteit Rotterdam, FEW Sociologie.

Elich, J.H. en P.W. Blauw (1983). *Emigreren*. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum.

Faist, T. (1997). The crucial meso-level. In: T. Hammar, G. Brochmann, K. Tamas en T. Faist (red.), *International Migration, Immobility and Development*, 187-217. Oxford: Berg.

Faist, T. (2000). *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. New York: Oxford University Press.

Frijda, N.H. (1960) *Emigranten, niet-emigranten. Kwantitatieve analyse van een onderzoek naar de motieven van een groep emigranten*. Den Haag: Staatsdrukkerij- en uitgeverijbedrijf.

Gamlen, A. (2008). The emigration state and the modern geopolitical imagination. *Political Geography*, 27 (8): 840-856.

Gmelch, G. (1980). *Return migration. Annual Review of Anthropology* , 9: 135-59.

Gubert, F. en C.J. Nordmann (2008) *Return Migration and Small Enterprise Development in the Maghreb*. Parijs: IRD, DIAL.

Haug, S. (2008). Migration Networks and Migration Decision-Making. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34 (4): 585-605.

Haas, H. de (2005) *International migration and regional development in Morocco: a review*. Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen.

Haas, H. de (2010). The Internal Dynamics of Migration Processes: A Theoretical Inquiry. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, online gepubliceerd 29 juni 2010.

Hartog, J. en R. Winkelmann (2003). Comparing migrants to non-migrants: The case of Dutch migration to New Zealand. *Journal of Population Economics*, 16: 683-705.

Headley, E. (1988). *Suriname is mijn moeder en iedere moeder koestert haar kind*. Deelrapport I project Remigratie Surinamers. Amsterdam; Wetenschapswinkel van de UvA.

Hofstede, B. P. (1964) *Thwarted exodus. Post-War overseas migration from the Netherlands*. Den Haag.

Holst, Y. van (2010) *Ga terug naar je eigen land..? Een kwalitatief onderzoek naar de invloed van sociale contextfactoren op thuisgevoelens en remigratie van Marokkaanse Nederlanders*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Huinder, C. (2003). Irakezen in Nederland. Enkele kenmerken, met nadruk op jonge (schoolgaande) Irakezen. *Forum Factsheet*, maart 2003. Utrecht: FORUM.

Icduygu, A. (2009) *International Migration and Human Development in Turkey*. Human Development Research Paper 2009/52, October. UNDP.

Jonge, T. de (2007) *Sociale zekerheid over de grenzen*. Sociale Verzekeringsbank.

Jong, G.F. de (2000). Expectations, gender, and norms in migration decisionmaking. *Population Studies*, 54: 307-319.

Kahmann, M. (2009). *Afghan refugees in The Netherlands. Permanently settled or waiting for return?* Masterscriptie Universiteit van Amsterdam.

Klaver, J. en I. van der Welle (2009). *VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2009*. Amsterdam: Regioplan Beleidsonderzoek/VluchtelingenWerk Raadpleegbaar via www.vluchtelingenwerk.nl.

King, R. (2000). Generalizations from the history of return migration. In B. Ghosh (red.), *Return migration: Journey or hope or despair?*, 1-18. Genève: IOM/UNHCR.

Kruis, G.E. en B. Berkhout (2009) *Profielonderzoek gebruikers Remigratiewet*. Amsterdam: Regioplan Beleidsonderzoek.

Laurijssen, G.E. (2005). *Zoektocht naar een Eigen Toekomst in een Vervlogen Droomland. Ontberingen van Surinaamse remigranten bij hun zoektocht naar een acceptabele plaats in de Surinaamse samenleving*. Doctoraalscriptie Universiteit van Amsterdam, Culturele Antropologie en Sociologie der Niet-Westerse Samenlevingen.

Leerkes, A., M. Galloway en M. Kromhout (2010). *Kiezen tussen twee kwaden. Determinanten van blijf- en terugkeerintenties onder (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten*. Den Haag: WODC.

Leurs, M.V. en F.A.L. Polsbroek (1986). *Facetten uit de sociale werkelijkheid van een aantal Surinaamse vrouwen*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, doctoraalscriptie.

Ley, D. en A. Kobayashi (2005). Back to Hong Kong: return migration or transnational sojourn? *Global Networks*, 5 (2): 111-127.

Lo-A-Njoe, K. (1983). *Onderzoek naar de inpassing van de remigranten in Suriname*. Paramaribo: Migratie Instituut.

- MacDonald, J.S. en B.D. MacDonald (1964). Chain migration, ethnic neighbourhood formation and social networks. *Millbank Memorial Fund Quarterly*, 42(1): 82-97.
- Massey, D.S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. and Taylor, J.E. (1998). *Worlds in Motion. Understanding International Migration at the End of the Millenium*. Oxford: Clarendon Press.
- Massey, D.S. (1999*). International Migration at the Dawn of the Twenty-First Century: The Role of the State. *Population and Development Review*, 25 (2): 303-322.
- Massey, D.S. (1999). Why doe immigration occur? In: C .Hirschman, P. Kasinitiz en J. DeWind (red.), *The Handbook of International Migration: The American Experience*, 34-52. New York: Russel Sage Foundation.
- Motivaction (2009). Meting 29: Moslims over het land van Wilders. Factsheet, 25 juni 2009.
- Nell, L. (2008). *Transnational Migrant Politics in the Netherlands. Historical Structures and Current Events*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Obdeijn, H. en M. Schrover (2008) *Komen en gaan. Immigratie en emigratie in Nederland vanaf 1550*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Paarlberg, B. (2005) Waar kan ik heen? *Management Team*, 11-03-2005, 52-59.
- Pegge, B. (2006) *The invisible Dutch. A pilot study evaluating Dutch migrants' path to New Zealand from 1996 to 2006. Report of internship on project 'The effect of European Union Knowledge Wave Migration to New Zealand', at the National Centre for Research on Europe, University of Canterbury, Christchurch, New Zealand*.
- Portes, A., L.E. Guarnizo en P. Landolt (1999). The study of transnationalism: pitfalls and promise of an emergent research field. *Ethnic and Racial Studies* 22 (2): 217-37.
- Potter, R. B. (2005) Young, gifted and back: second generation transnational return migrants to the Caribbean. *Progress in Development Studies* 5(3): 213-236.
- Ramcharan, R. (1988). *Dromen kost geen geld. Onderzoek naar remigratiemotieven van Hindoestaans-Surinaamse potentiële remigranten*. Deelrapport II project Remigratie Surinamers. Amsterdam: Wetenschapswinkel van de UvA.

- Reek, E.W.A. van den en A. Igeh Hussein (2003). *Somaliërs op doorreis. Verhuisgedrag van Nederlandse Somaliërs naar Engeland*. Tilburg: Wetenschapswinkel.
- Schrover M. en M. van Faassen (2010) Invisibility and selectivity. In: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 7 (2010), nr. 2, pp. 3-31.
- Schüster, J. (1988). *Waar ik gelukkig ben, daar wil ik nu wonen*. Deelrapport IV project Remigratie Surinamers. Amsterdam: Wetenschapswinkel van de UvA.
- Sincer, e. (2007) *Turkish Flight. The effects of the emigration of highly educated Dutch citizens of Turkish origin on the Dutch economy*. Master thesis. Erasmus School of Economics, Erasmus University of Rotterdam.
- Stark, O. en D.E. Bloom (1985). The new economics of labor migration. *American Economic Review*, 75: 191-196.
- Stark, O. (1991). *The Migration of Labor*. Cambridge: Basil Blackwell.
- Stigter, E. (2006). Afghan migratory strategies-an assessment of repatriation and sustainable return in response to the convention plus. *Refugee Survey Quarterly (UNHCR)*, 25 (2): 109-122
- Swierenga, R.P. (2000) *Faith and family – Dutch immigration and settlement in the United States, 1820 – 1920*. Holmes and Meier: New York.
- Todaro, M. P. (1969). A model of labor migration and urban unemployment in less developed countries. *The American Economic Review*, 59(1): 138–148.
- Trouw (2006) 'Liever terug naar Turkije' door Erdal Balci (06-04-2006).
- Valentine, G., D. Sporton en K.B. Nielsen (2009). Identities and belonging: a study of Somali refugee and asylum seekers living in het UK and Denmark. *Environment and Planning D: Society and Space*, 27 (2): 234-250.
- Waldorf, B.S. en A. Esparza (1991). A parametric failure time model of international return migration. *Regional Science*, 70 (4): 419-438
- Welle, I. van der (2006) Claiming the Moroccan-Dutch: Dual Nationality and Interacting Citizenship Regimes. In: *The Arab World Geographer* 9(3): 168-187.
- Wijmans, B. (2001). "Daar in Nederland is het anders, daar heb je een huis, maar in Suriname ben je gewoon thuis." *Thuisgevoel van geremigreerde Creoolse Surinamers*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam (doctoraalscriptie).

Wijngaart, M. van den en H. van den Tillaart (2005). *Evaluatie van de Remigratiewet. Een kwantitatieve evaluatie*. Nijmegen: ITS.

Ziel, A. van der. (2010) 'Jongeren terug naar het land van hun Turkse ouders' *De Volkskrant*.

Zuurbier, P. (2009). *Roots gaan waar je vandaan komt. Een onderzoek naar betrokkenheden en identificaties met diaspora in levensverhalen van drie generaties Afro-Surinaamse remigrantenvrouwen in Paramaribo (1973-2003)*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

BIJLAGEN

BIJLAGE 1

Interviews stakeholders

Tabel B1.1 Interviews stakeholders

Naam	Bedrijf	Doelgroep
Dhr. F. Buysse	Buysse Emigration Consultancy	Autochtone Nederlanders
Dhr. H. Krielen	HIC	Marokkanen
Dhr. M. Bouimj	Maroned	Marokkanen
Dhr. M. Sayem	SSR Berkane	Marokkanen
Dhr. Y. van Holst	Student ¹	Marokkanen
Dhr. P. de Mas	Voormalig directeur Nimar	Marokkanen
Dhr. E. Aarfan	Coördinator Intent Marokko	Marokkanen
Dhr. S. Mossadeq		Afghanen
Dhr. A. Rateb Facquiri	Favon	Afghanen
Diverse personen	Federation of Afghan refugee Organizations in Europe	Afghanen
Dhr. Pekdemir	Voorzitter Tannet	Turken
Dhr. Yildirim	Mili Gorus	Turken
Mevr. A. Odé	NMI	Alle groepen
Mevr. M. Gajadhar	Stichting Intent	Alle groepen
Mevr. A. Böcker	Radboud Universiteit	Alle groepen
Dhr. R. Gowricharn	Universiteit Tilburg	Surinamers
Mevr. E. Lijkwan-Zoetmulder	Dienstencentrum Abra Se (hulp bij emigratie naar Suriname)	Surinamers
Mevr. I.A. Meryos	Iraakse vrouwenliga	Irakezen
Dhr. A. Abbas	Landelijk platform Irakezen	Irakezen

¹ Heeft een scriptie geschreven over emigratie van eerste en tweede generatie Marokkanen.

BIJLAGE 2

Overzicht wervingskanalen

Benaderde organisaties Iraakse respondenten	Benaderde organisaties Iraakse respondenten
Koerdische intellectuelen Idjun Irakese Democratische Jongeren Unie Nederland Koerdische studentenvereniging Nederland SV Mesopotamië UAF Studentenvereniging Hammurab Het Iraakse Platform Iraky Youth Council Koerdische Jongerenraad Nederland Koerdische Vereniging Midia Stichting Vluchtelingenorganisaties Rijnmond	Iraaks Democratisch Centrum Iraaks Sociaal en Culturele Vereniging Delft Koerdisch Platform Nederland Koerdische Verenigingen Midia Iraaks Democratisch Centrum (IDC), Iraakse Verenigingsraad Nederland CIN - Contactgroep Irakezen in Nederland Iraakse Culturele Vereniging Iraakse Culturele Vereniging Al Noer Stichting Ashtar Iraakse Vrouwenliga

Benaderde organisaties Afghaanse respondenten

Afghaanse Vereniging Arnhem
 Afghan Students Delft
 Afghanistan Investment Support Agency (AISA)
 ARIA Studentenvereniging Rotterdam
 Damawand
 De Afghaanse Vereniging Delft voor de Delftenaren van Afghaanse afkomst.
 FAVON
 Federation of Afghan Refugee Organizations in Europe
 Goshamadeed Stichting voor Welzijn van Afghaanse families
 IntEnt
 IOM (Internationale Organisatie voor Migratie)
 Khorasan
 NAHID
 Naim Farhoed
 NOOR, Afghaanse studentenvereniging
 Rehna Foundation
 Roshan vrouwenvereniging
 SCAN
 SchoolSupport4Afghanistan
 Sichtung Reconstruction Lifeline of Afghanistan Citizens
 Stichting Ibn-Sina
 Stichting Afghaanse Huis
 Stichting Afghaanse Jongeren KEIHAN

Benaderde organisaties Afghaanse respondenten

Stichting Ameer
 Stichting Fardá
 Stichting SAN
 Stichting Shahmoama, Afghaanse Maatschappelijke ontwikkeling
 UAF
 Vereniging van Afghaanse Vriendschap in NL (VAVN)
 Vereniging van Afghaanse Vrouwen
 Vereniging van Afghanen in Amsterdam en omstreken (VAAO)
 Vrouwenrechtenactivisten
 Culturele Associatie van Afghanen in Den Haag
 Afghaans Cultureel Centrum in Nederland
 Vereniging van Afghaanse studenten en academici in Nederland
 Stichting Steun Afghanistan
 Stichting Ali Jan
 Vereniging van Afghaanse Artiesten
 Vereniging van Afghaanse Artiesten
 Stichting Coördinatieraad Vrouwen
 Stichting Kans4you
 Amazigh.nl
 Hyves Afghanen in Nederland
www.cultuurcoachafghanistan.nl

Benaderde organisaties Turkse respondenten

Tannet
 Hogiaf
 Mili Gorus
 Inspraak Orgaan Turken (IOT)
 Jongerenorganisatie IOT
 HTKB
 HTIB
 HOTIAD
 De nieuwe generatie
 HCN
 Saluti
 Turkse Ondernemersvereniging Rijnland
 Studentenvereniging Mozaik
 Intent
 Seviyorum

Benaderde organisaties Turkse respondenten

Kaseur
 Holland Turkey Trade
 Moslim Studentenvereniging Nijmegen
 Studentenvereniging Al Furqan
 Studentenvereniging Mashriq
 Hogeschool In Holland
 Turkse Ondernemersvereniging Arnhem
 Platform Media
 Stichting Cosmicus
 Nederlandse vereniging Istanbul
 Pamir
 LinkedIn: twee netwerken hoogopgeleide Turken
 Nederlanders in Turkije
 Wereldwijzer

Benaderde organisaties Marokkaanse respondenten

Maroned
 TANS
 Stichting HIC
 SSR Berkane
 Studentenvereniging Eurabia
 Netwerk Marokkaanse Jongeren Organisaties
 De Nieuwe Generatie
 Samenwerkingsverband Marokkaanse Nederlanders
 Intent Marokko
 Marokkaanse Vrouwen Vereniging Nederland (MVVN)
 Assabouh Consulting
 Komitee Marokkaanse Arbeiders in Nederland (KMAN)
 Studentscriptie Marokkaanse emigranten
 Foundation Hassan II
 Nimar
 SKIN-kerken
 OMVA (Marokkaanse Vrouwen in Amsterdam)
 Marokkofonds
 Landelijke Organisatie Arabische Vrouwen (LOAV)
 Nederlandse ambassade in Casablanca
 Club Nederlandstaligen in Marokko
 Syphax (sociaal-culturele vereniging voor Berbers)
 Netwerk Internationale Samenwerking Marokko
 Cabinet Cafficom
 Marokkaans Ondernemers Netwerk,
 Stichting Diversity, Studentencentrum Plexus
 Bayti Vastgoed Marokko
 UMAH, Unie van Marokkaanse-Nederlandse Academici en hbo'ers
 Studentenvereniging Khmisa
 Studentenvereniging Selsabiel

Benaderde organisaties Marokkaanse respondenten

Albeda College Rotterdam
 Zadkine College Rotterdam
 Studievereniging Tadj
 Universiteit Utrecht, M.A. coördinator Islam in de moderne wereld
 Hogeschool Utrecht, locatie Educatie
 Hogeschool Utrecht, locatie Maatschappij en Recht
 Hogeschool Amsterdam, studierichting Rechten
 Consulaat Marokko Amsterdam
 Consulaat Marokko Rotterdam
 Studentenvereniging Isan
 Studentenvereniging MashriQ
 Studentenvereniging IQRA
 Studentenvereniging AVI CENNA
 Centre Régional d'Investissement du Grand Casablanca
 Marokkaans-Nederlandse academici en hbo'ers
<http://www.ondernemen.in/Marokko>
[Amazigh.nl/forum](http://amazigh.nl/forum)
 Facebook
 Wereldwijzer
<http://marokkaansestudenten.hyves.nl/>
<http://forums.ansaar.nl/>
marokkonedwerk.nl
startpagina.emigratie.nl
wijgaanemigreren.nl
Marokkocomedia.nl
Marokko.nl

Benaderde organisaties Surinaamse respondenten

Surinaams Inspraak Orgaan
Dienstencentrum Abra Se
SCAN
Waterkant
Kennisaanval
Stichting Intent
Uitzendbureau Flexible Suriname
VNS Vriendschapsbanden Nederland-Suriname
RK Surinaamse gemeenschap

Benaderde organisaties Surinaamse respondenten

Landelijk Platform Surinaamse Politici
Stichting Hindustani
Stichting Landelijke Werkverbanden voor Surinamers
Evangelische Broedergemeente Amsterdam
Volle Evangeliegemeente
Vereniging Surinaamse Studenten Amsterdam
Hyves suriname
werkeninsuriname.nl
<http://www.emigratiesuriname.nl>

BIJLAGE 3

Overzicht respondenten

Tabel B3.1 Achtergrondkenmerken autochtone Nederlanders

Leeftijd	Geslacht	Gezinssituatie	NL	Migratiewens	Bestemming
32	Man	Alleenstaand, geen kinderen	Verschillende periodes	Permanent	Australië
36	Vrouw	Partner en thuiswonende kinderen	Verschillende periodes	Permanent	Spanje
46	Man	Alleenstaande en thuiswonende kinderen	Hele leven	Permanent	Nieuw-Zeeland
37	Vrouw	Alleenstaand, geen kinderen	Hele leven	Permanent	Laos
30	Man	Partner en thuiswonende kinderen	Hele leven	Permanent	Zweden/Noorwegen
32	Vrouw	Partner, geen kinderen	Verschillende periodes	Permanent	Nieuw-Zeeland
33	Vrouw	Partner en thuiswonende kinderen	Verschillende periodes	Permanent	Australië
28	Vrouw	Alleenstaand, geen kinderen	Hele leven	Permanent	Engeland/VS
32	Man	Partner, geen kinderen	Hele leven	Permanent	Australië/Canada/VS
37	Man	Partner en thuiswonende kinderen	Hele leven	Permanent	Australië
32	Man	Partner, geen kinderen	Verschillende periodes	Tijdelijk	Australië
40	Vrouw	Partner, geen kinderen	Hele leven	Permanent	Canada
29	Man	Partner, geen kinderen	Hele leven	Permanent	Canada/Australië
22	Man	Thuiswonend bij ouders	Hele leven	Permanent	Mauritius/Canada
42	Vrouw	Partner en thuiswonende kinderen	Hele leven	Permanent	Frankrijk
30	Vrouw	Alleenstaand, geen kinderen	Hele leven	Permanent	Noorwegen
35	Man	Partner en thuiswonende kinderen	Verschillende periodes	Permanent	Nieuw-Zeeland
44	Vrouw	Alleenstaand, geen kinderen	Verschillende periodes	Permanent	Frankrijk
29	Man	Partner, geen kinderen	Hele leven	Permanent	Australië
38	Man	Partner en	Hele leven	Permanent	Suriname

		thuiswonende kinderen			
27	Vrouw	Partner, geen kinderen	Hele leven	Tijdelijk	Curaçao
29	Man	Alleenstaand, geen kinderen	Hele leven	Permanent	Canada
28	Vrouw	Partner en thuiswonende kinderen	Verschillende periodes	Permanent	Canada/Indonesië
39	Man	Partner en thuiswonende kinderen	Verschillende periodes	Permanent	Zweden
46	Man	Alleenstaand geen, kinderen	Hele leven	Permanent	Verenigde staten
33	Vrouw	Partner, geen kinderen	Hele leven	Tijdelijk	Dubai

Tabel B3.2 Achtergrondkenmerken Turkse Nederlanders

Leeftijd	Geslacht	Gezinssituatie	NL	Migratiewens	Bestemmingsland
29	Vrouw	Partner, geen kinderen	Hele leven	Permanent	Turkije
44	Man	Partner + thuiswonende kinderen	1975	Permanent	Turkije
21	Man	Alleenstaand, geen kinderen	Hele leven	Permanent	Turkije
28	Vrouw	Partner, geen kinderen	1982-1994, 2001-2006, 2009-heden	Permanent	Turkije
31	Vrouw	Partner + thuiswonende kinderen	2005	Permanent	Turkije
26	Vrouw	Inwonend bij ouders	Hele leven	Permanent	Turkije
26	Man	Alleenstaand, geen kinderen	Hele leven	Permanent, maar overweegt pendel	Turkije
18	Vrouw	Inwonend, bij moeder	Hele leven	Permanent	Turkije
28	Vrouw	Partner + thuiswonende kinderen	Hele leven	Permanent	Turkije
34	Man	Partner + thuiswonende kinderen	Hele leven	Tijdelijk, opties openhouden	Turkije
27	Vrouw	Partner, geen kinderen	Hele leven	Nu voor een jaar, intentie permanent	Turkije
29	Man	Alleenstaand, uitwonende kinderen	1993	Permanent	Turkije
24	Man	Alleenstaand, geen kinderen	Hele leven	Permanent	Turkije
27	Vrouw	Alleenstaand, geen kinderen	1983-2006, 2007-heden	Permanent	Turkije
20	Vrouw	Thuiswonend	Hele leven	Permanent, door regelgeving 'gedwongen'	Turkije
36	Vrouw	Partner en thuiswonende kinderen	1974-1976, 1977-1979, 1982 tot afstuderen, 1 jaar na afstuderen tot heden	Permanent	Turkije

Tabel B3.3 Achtergrondkenmerken Surinaamse Nederlanders

Leeftijd	Geslacht	Gezinssituatie	NL	Migratiewens	Bestemmingsland
27	Vrouw	Alleenstaand, thuiswonende kinderen	Geboren en getogen	Permanent maar afhankelijk van gezondheid	Suriname
50	Vrouw	Alleenstaand, uitwonende kinderen	1963-1975, 1979-1992 en 1992-heden	Permanent	Suriname
41	Vrouw	Alleenstaand, uitwonende kinderen	1980	Permanent	Suriname
22	Vrouw	Alleenstaand zonder kinderen	Geboren en getogen	4-5 jaar, misschien permanent	Suriname
45	Vrouw	Partner+thuiswonende kinderen	1973	Permanent	Suriname
23	Vrouw	Partner+thuiswonende kinderen	Geboren en getogen	Pendel	Suriname
40	Vrouw	Alleenstaand met thuiswonende kinderen	1986	Permanent	Suriname
45	Man	Alleenstaand zonder kinderen	1972	Permanent	Venezuela
27	Man (koppel)	Partner+uitwonende kinderen	1983, 1989-2009 Eind 2009-heden	Permanent	Nederlandse Antillen
40	Vrouw	Alleenstaand, thuiswonende kinderen	Hele leven	Tijdelijk, uitproberen	Suriname
33	Man	Inwonend bij ouder	Hele leven	Permanent	Suriname
26	Man	Alleenstaand, geen kinderen	Kindertijd: 2x9 maanden in NL, en vanaf 2003	Aantal jaren	Suriname
31	Man	Partner, geen kinderen	Hele leven	Permanent, als het bevalt	Suriname

Tabel B3.4 Achtergrondkenmerken Marokkaanse Nederlanders

Leeftijd	Geslacht	Gezinssituatie	NL	Migratiewens	Bestemming
26	Vrouw	Inwonend bij ouders	Hele leven	Niet duidelijk	Marokko
42	Man	Partner en kinderen	1990	Niet duidelijk	Duitsland
25	Man	Partner en kinderen	Hele leven	Tijdelijk	Marokko
20	Vrouw	Inwonend bij ouders	Hele leven	Niet duidelijk	Marokko
21	Vrouw	Inwonend bij broer	Hele leven	Niet duidelijk	Marokko
21	Vrouw	Inwonend bij ouders	Hele leven	Permanent	Marokko
25	Vrouw	Inwonend bij ouders	Hele leven	Tijdelijk	Arabisch continent
24	Vrouw	Inwonend bij ouders	Hele leven	Tijdelijk	Marokko

Tabel B3.5 Achtergrondkenmerken Afghaanse Nederlanders

Leeftijd	Geslacht	Gezinssituatie	(Eerste) aankomst NL	Migratiewens
21	Vrouw	Alleenstaand	2002	Doormigratie, permanent
27	Man	Alleenstaand	1998	Pendelen
38	Vrouw	Partner+kinderen	2001	Tijdelijke terugkeer
50	Man	Partner+kinderen	1998	Pendelen
47	Man	Partner+uitwonende kinderen	1983	Onduidelijk
27	Vrouw	Alleenstaand	1990	Permanente terugkeer
40	Man	Alleenstaand	1998	Permanente terugkeer
38	Vrouw	Partner+kinderen	2001	Permanente terugkeer

Tabel B3.6 Achtergrondkenmerken Iraakse Nederlanders

Leeftijd	Geslacht	Gezinssituatie	(Eerste) aankomst NL	Migratiewens
48	Man	Gescheiden, kind in Koerdistan	1993	Permanente terugkeer
40	Man	Alleenstaand	1995	Permanente terugkeer
32	Man	Partner in Irak	2003	Doormigratie vanwege gezinshereniging, afgeblazen
38	Man	Partner+kinderen	1997	Doormigratie naar Engeland

Regioplan Beleidsonderzoek

Nieuwezijds Voorburgwal 35

1012 RD Amsterdam

T 020 531 531 5

F 020 626 519 9

E info@regioplan.nl

I www.regioplan.nl